

RANGSIT JOURNAL OF LAW AND SOCIETY

วารสารกฎหมายและสังคมศาสตร์

ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (เมษายน - มิถุนายน 2569)
VOL.8 NO.2 (APRIL - JUNE 2026)

ISSN : 2822-051X (PRINT)
ISSN : 2822-0528 (ONLINE)



วัตถุประสงค์

วารสารกฎหมายและสังคมรังสิตเป็นวารสารวิชาการของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าทางด้านกฎหมายและสังคมและเผยแพร่บทความวิจัยและบทความวิชาการแก่นักวิจัย นักวิชาการ คณาจารย์และนักศึกษา เพื่อสนับสนุนการศึกษา การสอน การวิจัยและงานวิชาการในมหาวิทยาลัยรังสิต และจากสถาบันภายนอก รวมทั้งนักวิชาการและผู้สนใจ โดยเน้นสาขานิติศาสตร์ และสาขาสังคมศาสตร์ เปิดรับบทความภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ บทความที่ดีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน โดยแต่ละท่านไม่ได้สังกัดเดียวกันกับผู้เขียน และบทความที่เสนอจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อพิมพ์ลงในวารสารอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะระบบการอ้างอิงและรูปแบบการนำเสนอ

ผลงานที่ส่งมาจะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวารสาร ทักษะและข้อคิดเห็นที่ปรากฏในบทความวารสาร ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความนั้น มิใช่ความคิดของคณะผู้จัดทำ และไม่ถือเป็นทักษะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการ ทั้งนี้กองบรรณาธิการไม่สงวนลิขสิทธิ์ในการคัดลอก แต่ให้อ้างอิงแสดงที่มาให้ถูกต้อง กำหนดออกวารสารปีละ 3 ฉบับ (ราย 4 เดือน)

ฉบับที่ 1 เดือน มกราคม – มีนาคม

ฉบับที่ 2 เดือน เมษายน – มิถุนายน

ฉบับที่ 3 เดือน กรกฎาคม – กันยายน

ฉบับที่ 4 เดือน ตุลาคม – ธันวาคม

เจ้าของ

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

52/347 อาคารอุไรรัตน์ (ตึก 3) ถนนพหลโยธิน เมืองเอก ตำบลหลักหก

อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี 12000

โทร. 02-997-2222 ต่อ 1294 โทรสาร. 02-997-2222 ต่อ 1264

Email: RJLS@rsu.ac.th



ประธานที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์พิเศษ วิชา มหาคุณ

คณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

ที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์ ดร.คณิต ณ นคร

อดีตรองอธิการบดีสูงสุด, นักวิชาการอิสระ

ศาสตราจารย์ณรงค์ ใจหาญ

อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธานี วรรณนิต

ผู้อำนวยการหลักสูตรนิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยรังสิต

ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ

ดร.กฤษฎา แสงเจริญทรัพย์

ผู้อำนวยการหลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

หัวหน้ากองบรรณาธิการ/ผู้จัดการวารสาร

อาจารย์ อนิสมา มานะทน

อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

กองบรรณาธิการ

อาจารย์ นนลพัทธ์ พิตรพิบูลปรียา

หัวหน้าหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรังสิต

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิงครัต ดลเจิม

อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

อาจารย์ วิเชษฐ์ สันประสิทธิ์กุล

อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญาพงศ์ ลิ้มประเสริฐ

อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อาจารย์ ปุณณดา จงละเอียด

ผู้อำนวยการส่วนสนับสนุนวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

ดร.จิรวุฒิ ลิปิพันธ์

รองผู้อำนวยการบัณฑิตศึกษา สาขานิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

รองศาสตราจารย์ พินิจ ทิพย์มณี

ผู้อำนวยการหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ปริทัศน์
พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัศกร ไชยพงษ์

หัวหน้ากลุ่มวิชากฎหมายอาญาและกระบวนการยุติธรรม
หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกวณีน ต่อปัญญาชาญ

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วรรณวิภา เมืองถ้ำ

อาจารย์ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

อาจารย์ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช



ดร.พลัฏฐ์ วงษ์พิริยชัย

นักกฎหมายกฤษฎีกาชำนาญการพิเศษ

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตยา โภคสุทธิ

อาจารย์ประจำหลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะ

นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ขวัญศิริ เจริญทรัพย์

ประธานหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ

ปกครองและการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะมนุษยศาสตร์และ

สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัฐอัศวธีร์ อัครธีรจิตภูมิ

อาจารย์ประจำหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ดร.วิศรุต สำลีอ่อน

อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ฝ่ายกฎหมาย

อาจารย์ วิเชษฐ์ สิ้นประสิทธิ์กุล

อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

ฝ่ายประสานงาน

นางสาวชนิษฐา จันยัง

เจ้าหน้าที่คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

ออกแบบปก/จัดรูปเล่ม

นางสาวจุติมา สิริจารุธร

เจ้าหน้าที่คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

พิมพ์ที่

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรังสิต

52/347 ถนนพหลโยธิน เมืองเอก ตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี 12000

Tel. 02-997-2222 ต่อ 5231

บทบรรณาธิการ

วารสารกฎหมายและสังคมรังสิต ฉบับนี้เป็นฉบับที่ 2 ประจำปีพุทธศักราช 2569 บทความที่ได้รับการคัดเลือกให้เผยแพร่ในวารสารฉบับนี้ เป็นบทความวิจัยจำนวน 7 เรื่อง เล่มนี้เป็นปีที่ 8 ของการจัดทำวารสารของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต และเพื่อเป้าหมายของการทำวารสารให้เป็นไปตามเกณฑ์การประเมินคุณภาพวารสารในฐานข้อมูล TCI เพื่อรองรับการประเมินจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (Thai Journal Citation Index-TCI) ให้คุณภาพของบทความเป็นไปตามเงื่อนไข และกติกาสากล จึงเปิดโอกาสให้นักวิชาการ นักวิจัย นักศึกษา คณาจารย์ ได้เผยแพร่บทความทางวิชาการหรือบทความวิจัย

กองบรรณาธิการวารสารกฎหมายและสังคมรังสิต ขอขอบคุณท่านผู้เขียน และท่านผู้อ่านที่ให้ความสนใจวารสารของเราและหวังเป็นอย่างยิ่งว่าบทความที่ได้เลือกสรรมาตีพิมพ์ จะมีประโยชน์ต่อผู้อ่านทุกท่าน บรรณาธิการขอขอบพระคุณท่านผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้ให้ความกรุณาอ่านและแนะนำการปรับแก้บทความวิจัยให้มีคุณภาพทางวิชาการยิ่งขึ้น ตลอดจนทีมงานทุกท่านที่เกี่ยวข้องจนวารสารได้สำเร็จได้อย่างสมบูรณ์ทุกประการ

สุดท้ายนี้กองบรรณาธิการหวังอย่างยิ่งว่าเนื้อหาในวารสารฉบับนี้ จะให้มุมมองและแง่คิดต่างๆ ต่อยอดความคิดที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านบ้างตามสมควร หากผู้อ่านจะมีข้อเสนอแนะในการปรับปรุงวารสารนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กองบรรณาธิการขอน้อมรับไว้ด้วยความยินดี



ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธานี วรภัทร์
บรรณาธิการ

สารบัญ

บรรณาธิการ	(ก)
บทบรรณาธิการ	(จ)

บทความวิจัย : Research Articles

สิทธิการมีบุตรโดยใช้วิธีการผสมเทียมของกลุ่มคู่รักเพศหญิงและหญิงโสด THE RIGHT TO PARENTHOOD VIA ARTIFICIAL REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES FOR SAME-SEX FEMALE COUPLES AND SINGLE WOMEN พรหมภัสสร วิชาชนวนิช	1
อาชญากรรมการรุกราน: วิเคราะห์องค์ประกอบความผิดและอุปสรรคต่อการดำเนินคดีในศาลอาญาระหว่างประเทศ CRIME OF AGGRESSION: AN ANALYSIS OF ELEMENTS OF CRIME AND OBSTACLES TO CRIMINAL PROSECUTION IN THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT วรวิศว์ศักดิ์ คณะชัย, ประสิทธิ์ เอากบุตร	13
ส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ซึ่งให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำคุณประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ CONTRIBUTORY PORTION นายพรพรณ บุญชม	30
มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองในประเทศไทย LEGAL MEASURES FOR THE PROTECTION OF NESTING AREAS OF LEATHERBACK TURTLES IN THAILAND อดิพงษ์ เฟื่องทอง	43
มาตรการทางกฎหมายในการจัดการกับผู้เสพยาเสพติด LEGAL MEASURES FOR DEALING WITH DRUG USERS ฐานภัทร กิตติวงศา, วิศิษฐ์ศักดิ์ เนื่องนอง	59

สารบัญ (ต่อ)

บทความวิจัย : Research Articles

- | | |
|---|-----|
| ระบบทนายความอาสาของประเทศไทยกับการเข้าถึงความยุติธรรมในคดีอาญา:การศึกษา
เปรียบเทียบกับระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในต่างประเทศ
VOLUNTEER LAWYERS IN THAILAND AND ACCESS TO JUSTICE IN CRIMINAL CASES: A COMPARATIVE
STUDY OF LEGAL AID SYSTEMS
อุเทน สุขทัญญาติ, วิชา มหาคุณ, ธาณี วรภัทร์ | 71 |
| มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจที่ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการ
ให้บริการแก่ผู้บริโภค
LEGAL MEASURES ON THE RESPONSIBILITY OF BUSINESS OPERATORS USING ARTIFICIAL
INTELLIGENCE IN CONSUMER SERVICES
ปยุตดา วรรณวิวัฒน์, อาทิตยา โภคสุทธิ, พิมข สุกีลสัมพันธ์ | 84 |
| คำแนะนำสำหรับผู้เขียน | 102 |



สิทธิการมีบุตรโดยใช้วิธีการผสมเทียมของกลุ่มคู่รักเพศหญิงและหญิงโสด*

THE RIGHT TO PARENTHOOD VIA ARTIFICIAL REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES FOR SAME-SEX FEMALE COUPLES AND SINGLE WOMEN

พรหมภัสสร วิภูษณวนิช

Prompatsorn Wipusanavanich

คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพมหานคร, ประเทศไทย

Faculty of Law, National Institute of Development Administration (NIDA), Bangkok, Thailand

*Corresponding author E-mail: Prompatsorn1@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรนิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ซึ่งจัดทำขึ้นในหัวข้อเรื่อง “สิทธิการมีบุตรโดยใช้วิธีการผสมเทียมของกลุ่มเพศหญิงและหญิงโสด” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความเป็นมาและสาระสำคัญของปัญหาการเข้าถึงสิทธิในการมีบุตรโดยใช้วิธีการผสมเทียมของหญิงโสดและคู่รักหญิงในประเทศไทย 2) วิเคราะห์ข้อจำกัดของกฎหมายไทยภายใต้กรอบหลักการสำคัญ ได้แก่ หลักความได้สัดส่วน หลักความเสมอภาค การชั่งน้ำหนักสิทธิ และหลักสิทธิมนุษยชนสากล 3) ศึกษาและเปรียบเทียบกฎหมายต่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ โดยเฉพาะกรณีหญิงโสดและคู่รักหญิง และ 4) เสนอแนวทางการปรับปรุงกฎหมายของประเทศไทยให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ พันธกรณีสิทธิมนุษยชน และบริบทสังคมไทยร่วมสมัย โดยคำนึงถึงการคุ้มครองสิทธิของผู้หญิงควบคู่กับการคุ้มครองประโยชน์สูงสุดของเด็ก ทั้งนี้ กฎหมายดังกล่าวก่อให้เกิดข้อจำกัดที่ละเมิดสิทธิอนามัยการเจริญพันธุ์ เสรีภาพในการกำหนดชีวิตส่วนบุคคล และความเสมอภาค อันอาจขัดต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 25 มาตรา 27 และมาตรา 28 รวมทั้งพันธกรณีสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ ได้แก่ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (ICCPR, 1966) อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (CEDAW, 1979) และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (CRC, 1989) การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีเชิงเอกสารทางนิติศาสตร์ โดยวิเคราะห์บทบัญญัติภายใน คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง ภายใต้กรอบแนวคิดหลักการสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ หลักความได้สัดส่วน หลักความเสมอภาค หลักการชั่งน้ำหนักสิทธิ และหลักสิทธิมนุษยชนสากล ตลอดจนการศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ ได้แก่ สาธารณรัฐฝรั่งเศส ราชอาณาจักรเดนมาร์ก สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี สหพันธรัฐรัสเซีย สาธารณรัฐประชาชนยูเครน และมลรัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา

ผลการวิจัยพบว่า การจำกัดสิทธิของกฎหมายไทยที่อนุญาตเฉพาะคู่สมรสชาย-หญิงในการเข้าถึงเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ไม่ผ่านการทดสอบความได้สัดส่วน เนื่องจาก (1) ขาดเหตุผลที่พิสูจน์ความจำเป็น



(2) ก่อให้เกิดภาระสิทธิเกินสมควร และ (3) มีมาตรการทางเลือกที่กระทบสิทธิน้อยกว่า เช่น การคัดกรองผู้ขอรับบริการหรือการจัดระบบให้คำปรึกษา อีกทั้งยังไม่สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนสากล

ข้อเสนอเชิงนโยบายจึงมุ่งแก้ไขกฎหมายของประเทศไทยเพื่อเปิดสิทธิการเข้าถึงเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ (Jain, M., & Singh, M., 2023) โดยเฉพาะวิธีการผสมเทียมแก่หญิงโสดและคู่รักหญิง โดยกำหนดมาตรการกำกับดูแลที่เหมาะสมเพื่อคุ้มครองเด็ก เช่น การตรวจสอบคุณสมบัติ การให้คำปรึกษาด้านการแพทย์และจิตวิทยา และการสร้างกลไกรับรองสถานะทางกฎหมาย แนวทางนี้จะช่วยสร้างสมดุลระหว่างสิทธิของผู้หญิงกับการคุ้มครองประโยชน์สูงสุดของเด็ก (Best Interests of the Child) และสะท้อนการปรับตัวของสังคมไทยที่เปิดกว้างต่อความหลากหลายทางครอบครัวและเพศวิถี ตลอดจนสอดคล้องกับหลักความเสมอภาคและสิทธิมนุษยชนสากล

คำสำคัญ: สิทธิอนามัยเจริญพันธุ์, หญิงโสด, คู่รักเพศหญิง, การผสมเทียม

Abstract

This research article forms part of a doctoral study in the Doctor of Laws (LL.D.) Program, Faculty of Law, National Institute of Development Administration, entitled “The Right to Have Children through Artificial Insemination of Female Couples and Single Women.” This research aims to: (1) examine the background and key issues concerning the rights of single women and female couples to access artificial insemination in Thailand; (2) analyze the legal limitations within the framework of fundamental principles, namely the principle of proportionality, the principle of equality, the balancing of rights, and international human rights standards; (3) study and compare foreign legal systems regarding access to assisted reproductive technology, particularly for single women and female couples; and (4) propose legal reforms in Thailand to align with the Constitution, international human rights obligations, and contemporary Thai social contexts, with due consideration of both women’s rights and the best interests of the child.

The study finds that existing Thai laws restrict reproductive rights and personal autonomy by permitting assisted reproductive technology only for heterosexual married couples, which may contradict sections 25, 27, and 28 of the Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2560 (2017), as well as international human rights treaties such as the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR, 1966), the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW, 1979), and the Convention on the Rights of the Child (CRC, 1989).

This doctrinal legal research analyzes domestic laws, Constitutional Court decisions, and relevant academic literature through four analytical frameworks: proportionality, equality, rights balancing, and international human rights principles. Comparative analysis was also conducted with laws in France, Denmark, Germany, Russia, Ukraine, and the State of California, USA.



The findings indicate that Thailand's restriction on access to assisted reproductive technology for heterosexual couples fails the proportionality test as it lacks sufficient justification, imposes an excessive burden on individual rights, and ignores less restrictive alternatives such as screening or counseling mechanisms. Policy recommendations therefore propose amending the law to allow single women and female couples to access assisted reproductive technology (Jain & Singh, 2023) under appropriate regulatory safeguards—such as eligibility screening, medical and psychological counseling, and legal parenthood recognition. Such reforms would balance women's rights with the best interests of the child and reflect Thailand's adaptation toward greater inclusivity of diverse family and gender identities in line with equality and international human rights principles.

Keywords: Reproductive Rights, Single Women, Female Couples, Artificial Insemination

บทนำ

ประเทศไทยมีพัฒนาการในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนมาอย่างต่อเนื่อง โดยได้รับการบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยตั้งแต่ฉบับพุทธศักราช 2540 ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญที่ถูกรเรียกว่า “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” อันเนื่องมาจากการให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างกว้างขวาง จนถึงรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน พุทธศักราช 2560 ที่ยังคงมุ่งเน้นการรับรองสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ตลอดจนหลักการไม่เลือกปฏิบัติ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคล และการคุ้มครองสิทธิของกลุ่มเปราะบาง นอกจากนี้ ประเทศไทยยังเป็นภาคีในพันธกรณีสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศหลายฉบับที่มีความสำคัญต่อการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิอนามัยการเจริญพันธุ์ (Reproductive Rights) อันถือเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่เชื่อมโยงกับสิทธิในครอบครัว สิทธิในการตัดสินใจว่าจะมีบุตรหรือไม่ และสิทธิในการได้รับการคุ้มครองประโยชน์สูงสุดของเด็ก (ณัฐยา บุญภักดี และ ธัญญา ใจดี, 2559)

พันธกรณีดังกล่าวประกอบด้วย กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (ICCPR, 1966) ซึ่งรับรองสิทธิในชีวิต เสรีภาพส่วนบุคคล และการไม่ถูกเลือกปฏิบัติ เป็นฐานรองรับสิทธิในการตัดสินใจเรื่องครอบครัวและการสืบพันธุ์ ต่อมา อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (CEDAW, 1979) เน้นย้ำถึงการคุ้มครองสิทธิของสตรี โดยเฉพาะการเข้าถึงบริการอนามัยเจริญพันธุ์อย่างเท่าเทียม และการป้องกันการเลือกปฏิบัติบนพื้นฐานเพศ ขณะเดียวกัน อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (CRC, 1989) กำหนดหลักการ “ผลประโยชน์สูงสุดของเด็ก” (Best Interests of the Child) ซึ่งถือเป็นมาตรฐานสากลในการออกแบบนโยบายและกฎหมายเกี่ยวกับเด็ก รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ (Jain, M., & Singh, M., 2023)



พัฒนาการทางรัฐธรรมนูญและพันธกรณีดังกล่าวจึงวางรากฐานสำคัญที่ยืนยันถึงความจำเป็นในการคุ้มครองสิทธิอนามัยการเจริญพันธุ์ อันเกี่ยวข้องโดยตรงกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และหลักความเสมอภาค

อย่างไรก็ตาม กฎหมายของประเทศไทย โดยเฉพาะ พระราชบัญญัติการคุ้มครองเด็กที่เกิดจากเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2558 และ ประกาศแพทยสภา (2558) เรื่องแนวทางการทำเด็กหลอดแก้ว ซึ่งเป็นแนวทางด้านจริยธรรมและมาตรฐานวิชาชีพแพทย์ที่เกี่ยวข้อง ได้จำกัดสิทธิในการผสมเทียมเฉพาะคู่สมรสชาย-หญิง (พระราชบัญญัติการคุ้มครองเด็กที่เกิดจากเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2558, 2558) ส่งผลให้หญิงโสดและคู่รักเพศหญิงถูกกีดกัน แม้บุคคลเหล่านี้จะมีความพร้อมด้านเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจในการเลี้ยงดูบุตร การกำหนดเช่นนี้แสดงถึงข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของกฎหมายที่ยึดติดกับค่านิยมครอบครัวชาย-หญิงและสถานะสมรส จนก่อให้เกิดประเด็นข้อถกเถียงด้านสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 25 มาตรา 27 และมาตรา 28 ที่บัญญัติรับรองสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคล การไม่เปิดโอกาสให้หญิงโสดและคู่รักเพศหญิงเข้าถึงบริการดังกล่าว ยิ่งสะท้อนการเลือกปฏิบัติด้วยเหตุเพศและสถานภาพครอบครัว ซึ่งอาจขัดต่อหลักความเสมอภาคและพันธกรณีสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยเป็นภาคีนั้น

ข้อจำกัดนี้ยิ่งทวีความสำคัญในบริบทที่สังคมไทยกำลังเผชิญการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ทั้งการเพิ่มขึ้นของหญิงโสด การเรียกร้องสมรสเท่าเทียม และการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ จากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2566) พบว่า 1 ใน 5 ของคนไทยเป็นคนโสด โดยมีสัดส่วนร้อยละ 23.9 และเมื่อพิจารณาเฉพาะช่วงวัยเจริญพันธุ์ พบว่ามีคนโสดถึงร้อยละ 40.5 เพิ่มขึ้นจากปี 2560 ที่มีเพียงร้อยละ 35.7 (National Statistical Office, 2023; NESDC, 2025) โดยคนโสดที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง เช่น กรุงเทพมหานคร มีสัดส่วนสูงสุดถึงร้อยละ 50.4 และส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป (NESDC, 2025) สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2567) รายงานว่าอัตราการแต่งงานลดลงกว่า 25% ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา และจำนวนการหย่าร้างเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 22 จากปี 2560 ขณะที่อัตราการเกิดต่ำกว่าการตายเป็นครั้งแรกในปี 2564 ทำให้รัฐบาลประกาศให้เป็น “วาระแห่งชาติ” (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) และ SDG Move, 2566) และ (กรุงเทพธุรกิจ, 2566) ซึ่งหากไม่มีกลไกทางกฎหมายที่เท่าทันและคำนึงถึงสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ของหญิงโสดและคู่รักเพศหญิงเพื่อส่งเสริมการมีบุตร แนวโน้มดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อโครงสร้างประชากรและความยั่งยืนของประเทศในระยะยาว

ดังนั้น การอนุญาตให้คู่ชีวิตที่ไม่จดทะเบียนสมรส กลุ่มเพศหลากหลาย และบุคคลโสด ให้มีสิทธิเข้าถึงวิธีการทางเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์เพื่อมีบุตร ถือเป็นแนวทางที่สะท้อนการปรับตัวเชิงนโยบายของรัฐ การแก้ไขกฎหมายเพื่อเปิดโอกาสดังกล่าวนอกจากจะช่วยบรรเทาปัญหาอัตราการเกิด (SDG Move, 2566) ยังสอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนและหลักความเสมอภาคตามรัฐธรรมนูญ รวมถึงหลัก “ผลประโยชน์สูงสุดของเด็ก” โดยใช้มาตรการกำกับดูแลแทนการห้ามโดยสิ้นเชิง การศึกษากฎหมายเปรียบเทียบ เช่น สาธารณรัฐฝรั่งเศส ราชอาณาจักรเดนมาร์ก สหพันธรัฐรัสเซีย และมลรัฐแคลิฟอร์เนีย แสดงให้เห็นว่าแนวทางนี้สามารถนำมาปรับใช้ได้จริงในบริบทสังคมในปัจจุบัน



ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาประเด็นปัญหาการจำกัดสิทธิของหญิงโสดและคู่รักเพศหญิงในการเข้าถึงเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ โดยเฉพาะวิธีการผสมเทียม โดยวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดเชิงนิติศาสตร์ว่าด้วยหลักความได้สัดส่วน หลักความเสมอภาค และหลักสิทธิมนุษยชนสากล พร้อมทั้งศึกษากฎหมายเปรียบเทียบจากต่างประเทศ เพื่อเสนอแนวทางปรับปรุงกฎหมายไทยให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญและพันธกรณีสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและสาระสำคัญของปัญหาการเข้าถึงสิทธิในการมีบุตรโดยใช้วิธีการผสมเทียมของหญิงโสดและคู่รักหญิงในประเทศไทย
2. เพื่อวิเคราะห์ข้อจำกัดของกฎหมายไทยภายใต้กรอบหลักการสำคัญ ได้แก่ หลักความได้สัดส่วน หลักความเสมอภาค การชั่งน้ำหนักสิทธิ และหลักสิทธิมนุษยชนสากล
3. เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบกฎหมายต่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ โดยเฉพาะกรณีหญิงโสดและคู่รักหญิง
4. เพื่อเสนอแนวทางการปรับปรุงกฎหมายของประเทศไทยให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ พันธกรณีสิทธิมนุษยชน และบริบทสังคมไทยร่วมสมัย โดยคำนึงถึงการคุ้มครองสิทธิของผู้หญิงควบคู่กับการคุ้มครองประโยชน์สูงสุดของเด็ก

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงนิติศาสตร์เชิงหลักการ (Doctrinal Legal Research) โดยมุ่งวิเคราะห์เอกสารกฎหมายสำคัญ ได้แก่ รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติปี 2558 และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับการวิจัยเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Study) กับระบบกฎหมายของสาธารณรัฐฝรั่งเศส ราชาอาณาจักรเดนมาร์ก สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี สหพันธรัฐรัสเซีย และ มลรัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา โดยเอกสารกฎหมายและคำวินิจฉัยศาล ส่วนกลุ่มตัวอย่างได้จากการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เฉพาะบทบัญญัติและคำวินิจฉัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัย เครื่องมือที่ใช้คือแบบฟอร์มการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Form) ซึ่งตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ การเก็บข้อมูลอาศัยทั้งเอกสารปฐมภูมิ เช่น กฎหมายและคำพิพากษา ข้อมูลงานสำรวจและสถิติ และเอกสารทุติยภูมิ เช่น ตำราและงานวิชาการ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลใช้ทั้งการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและเชิงเปรียบเทียบภายใต้กรอบการตีความสี่ประการ ได้แก่ หลักความได้สัดส่วน ความเสมอภาค การชั่งน้ำหนักสิทธิ และสิทธิมนุษยชนสากล เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปที่สอดคล้องกับมาตรฐานสากล

ผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า กรอบกฎหมายของประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับสิทธิการผสมเทียมของหญิงโสดและคู่รักเพศหญิงยังคงมีข้อจำกัดที่นำไปสู่การเลือกปฏิบัติ และไม่สอดคล้องกับหลักการตามรัฐธรรมนูญและพันธกรณีด้านสิทธิมนุษยชนสากล เนื่องจากมีลักษณะการห้ามโดยเด็ดขาด ซึ่งไม่สามารถผ่านการทดสอบความได้



สัดส่วน (Proportionality Test) อันเป็นหลักการสำคัญที่ใช้ตรวจสอบความชอบธรรมของการจำกัดสิทธิ กล่าวคือ การห้ามดังกล่าวไม่สามารถแสดงเหตุผลที่พิสูจน์ความจำเป็นได้อย่างเพียงพอ และยังก่อให้เกิดการละเมิดสิทธิเกินสมควรแก่กลุ่มบุคคลที่มีความประสงค์จะใช้เทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ (Jain, M., & Singh, M., 2023) เพื่อสร้างครอบครัวของตนเอง ในทางกลับกัน แนวทางของต่างประเทศ เช่น สาธารณรัฐฝรั่งเศส ราชอาณาจักรเดนมาร์ก สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี สหพันธรัฐรัสเซีย และมลรัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา ต่างก็มีการกำหนดมาตรการกำกับดูแลที่รัดกุมกว่า โดยไม่ได้เลือกใช้มาตรการห้ามแบบเบ็ดเสร็จ หากแต่เน้นการสร้างกลไกตรวจสอบและกำกับดูแลเพื่อคุ้มครองผลประโยชน์สูงสุดของเด็ก ควบคู่กับการเคารพสิทธิขั้นพื้นฐานของสตรีและบุคคลผู้ประสงค์จะมีบุตร

ที่โดดเด่นคือมลรัฐแคลิฟอร์เนีย ซึ่งไม่เพียงแต่ยอมรับสิทธิของหญิงโสดและคู่รักเพศหญิง ในการเข้าถึงเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์เท่านั้น แต่ยังขยายความคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานไปถึงมิติของ การประกันสุขภาพ เพื่อสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการเข้ารับบริการ ซึ่งถือเป็นการคุ้มครองสิทธิอย่างรอบด้าน ทั้งในเชิงกฎหมายและเชิงสังคม ขณะที่ประเทศอื่นๆในยุโรป เช่น สาธารณรัฐฝรั่งเศสและราชอาณาจักรเดนมาร์ก ก็ได้พยายามกำหนดหลักเกณฑ์กำกับดูแลที่สมดุล โดยใช้มาตรการคัดกรองความพร้อมของผู้ขอรับบริการ และการให้คำปรึกษาเชิงจิตวิทยา เพื่อให้มั่นใจว่าเด็กที่เกิดมาจากการบริวณการดังกล่าวจะได้รับการเลี้ยงดูในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม แนวทางเหล่านี้จึงสะท้อนถึงการยึดหลักความได้สัดส่วนและความเสมอภาคในทางปฏิบัติอย่างชัดเจน

การวิจัยนี้จึงแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการปรับปรุงกฎหมายของประเทศไทยให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญและมาตรฐานสิทธิมนุษยชนสากล โดยควรอาศัยบทเรียนจากการเปรียบเทียบกฎหมายต่างประเทศในการเสนอแนวทางแก้ไขที่เหมาะสม ทั้งในด้านการรับรองสิทธิของบุคคลอย่างเท่าเทียม การวางมาตรการคุ้มครองเด็กที่สมดุล และการออกแบบกลไกกำกับดูแลที่โปร่งใสและทันสมัย ซึ่งจะช่วยให้ประเทศไทยสามารถยกระดับมาตรฐานการคุ้มครองสิทธิอนามัยการเจริญพันธุ์และสิทธิของสตรีให้ทัดเทียมกับสังคมประชาธิปไตยที่พัฒนาแล้ว และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและครอบครัวในยุคปัจจุบันได้อย่างแท้จริง

อภิปรายผล

ปัจจุบันกฎหมายของประเทศไทยในมิติของการมีบุตรยังคงยึดติดกับค่านิยมดั้งเดิมที่มองว่าครอบครัวจำเป็นต้องประกอบด้วยชายและหญิงเท่านั้น ส่งผลให้มีการกำหนดข้อห้ามและข้อจำกัดทางกฎหมายที่ทำให้หญิงโสดหรือคู่รักเพศหญิงไม่สามารถเข้าถึงสิทธิในการผสมเทียมและเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ได้ การกำหนดแนวทางเช่นนี้ไม่เพียงขัดแย้งกับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาค และการไม่เลือกปฏิบัติ แต่ยังขัดกับพันธกรณีสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศที่ประเทศไทยเป็นภาคี อาทิ อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (CEDAW) และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (CRC) ที่ต่างรับรองสิทธิในการตัดสินใจด้านอนามัยการเจริญพันธุ์และสิทธิในการสร้างครอบครัวโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ อีกทั้งแนวทางดังกล่าวยังสวนทางกับแนวโน้มสากลที่มีการเปิดกว้างและยอมรับครอบครัวในรูปแบบใหม่มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวที่เกิดจากคู่รักเพศเดียวกันหรือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว



หลักการห้ามโดยเด็ดขาดในกฎหมายของประเทศไทยถือว่า ไม่ผ่านการทดสอบความได้สัดส่วน (Proportionality Test) เนื่องจากเป็นการจำกัดสิทธิที่เกินความจำเป็นและไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นมาตรการที่สมมูลกับการคุ้มครองประโยชน์สาธารณะจริง ๆ ข้อจำกัดนี้จึงก่อให้เกิดการละเมิดสิทธิเกินสมควรแก่ผู้หญิงและกลุ่มบุคคลที่มีความประสงค์จะมีบุตร โดยเฉพาะในยุคที่บทบาทของครอบครัวไม่ได้จำกัดอยู่เพียงรูปแบบชาย-หญิงเหมือนในอดีต ตัวอย่างจากต่างประเทศ โดยเฉพาะใน สาธารณรัฐฝรั่งเศส และราชอาณาจักรเดนมาร์ก ต่างเลือกใช้แนวทางการกำกับดูแลเชิงยืดหยุ่นที่ไม่ตัดสิทธิของบุคคลบางกลุ่มออกไป หากแต่เน้นการสร้างกลไกควบคุม เช่น ระบบการคัดกรองผู้ขอรับบริการ มาตรการด้านจริยธรรมทางการแพทย์ และการจัดให้มีการให้คำปรึกษาทางจิตวิทยา เพื่อสร้างความมั่นใจว่าการใช้เทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ จะไม่ละเมิดสิทธิของบุคคลอื่น และยังคงคำนึงถึงสวัสดิภาพของเด็กเป็นสำคัญ

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงเสนอให้ประเทศไทยมีการปรับเปลี่ยนนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง โดยนำหลักประโยชน์สูงสุดของเด็ก (Best Interests of the Child หรือ BIC) มาใช้เป็นกรอบพิจารณาหลักร่วมกับมาตรการคัดกรองคุณสมบัติและความสามารถเลี้ยงดูเด็กของผู้ขอรับบริการ และกลไกกำกับดูแลด้านจริยธรรมและการแพทย์ เพื่อสร้างสมดุลระหว่างการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลกับการปกป้องคุ้มครองสิทธิของเด็กในอนาคต การปฏิรูปเช่นนี้ไม่เพียงจะทำให้ระบบกฎหมายไทยสอดคล้องกับมาตรฐานสิทธิมนุษยชนสากลมากขึ้น แต่ยังเป็นการตอบสนองต่อความเป็นจริงทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและสะท้อนถึงการยอมรับในความหลากหลายของรูปแบบครอบครัว ซึ่งจะช่วยยกระดับมาตรฐานการคุ้มครองสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของประชาชนไทยให้ก้าวทันสังคมประชาธิปไตยในระดับนานาชาติได้อย่างแท้จริง

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยค้นพบโมเดล “การเข้าถึงสิทธิผสมเทียมอย่างเสมอภาค” โมเดลนี้มุ่งสร้างดุลยภาพระหว่างสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้หญิงกับการคุ้มครองผลประโยชน์ของเด็ก โดยกำหนดองค์ประกอบหลัก 3 ประการ ดังนี้

1. สิทธิผู้หญิงในการตัดสินใจ (Women's Right to Decide) ผู้หญิงไม่ว่าจะเป็นหญิงโสดหรืออยู่ในความสัมพันธ์รูปแบบใด ควรที่จะมีสิทธิตามกฎหมายในการตัดสินใจเข้าถึงบริการผสมเทียม โดยถือเป็นการรับรองสิทธิเสรีภาพในการกำหนดอนาคตที่เกี่ยวกับชีวิตร่างกายและสิทธิ อนามัยเจริญพันธุ์ (reproductive rights) ตามหลักสิทธิมนุษยชนสากล การยอมรับสิทธิการตัดสินใจของผู้หญิงจะช่วยลดการเลือกปฏิบัติและสะท้อนถึงการตีความสิทธิขั้นพื้นฐานที่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ

2. กลไกคัดกรองและกำกับดูแล (Screening and Regulatory Mechanism) แทนการห้ามโดยเด็ดขาด ควรมีกลไกคัดกรองด้านคุณสมบัติและความสามารถของผู้ขอรับบริการ ขั้นตอนทางการแพทย์ และมาตรฐานจริยธรรมที่ชัดเจน เช่น การประเมินความพร้อมทางเศรษฐกิจและสังคม การกำหนดมาตรฐานการปฏิบัติของคลินิกและบุคลากรทางการแพทย์ และการจัดตั้งหน่วยงานกำกับดูแลเฉพาะทาง สิ่งนี้จะช่วยป้องกันการใช้



เทคโนโลยีโดยไม่เหมาะสม คும்ครองสวัสดิภาพชีวิตของเด็ก ขณะเดียวกันก็ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของผู้หญิง

3. การคุ้มครองประโยชน์สูงสุดของเด็ก (Best Interests of the Child หรือ BIC) ซึ่งหลักการสำคัญของโมเดลนี้คือการยึดประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นเกณฑ์ตัดสินใจขั้นสุดท้าย เพื่อให้มั่นใจว่าเด็กที่เกิดจากการผสมเทียมจะได้รับการเลี้ยงดูที่มั่นคง ปลอดภัย และมีโอกาสพัฒนาศักยภาพอย่างเต็มที่ กลไกกำกับดูแลควรตรวจสอบและติดตามสภาพความเป็นอยู่ของเด็ก พร้อมทั้งส่งเสริมสิทธิขั้นพื้นฐานด้านการศึกษา สาธารณสุข และความเสมอภาค

ดังนั้นโมเดล “การเข้าถึงสิทธิผสมเทียมอย่างเสมอภาค” จึงเป็นแนวทางที่ประสาน สิทธิของผู้หญิงกับกลไกกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพ ภายใต้กรอบการคุ้มครองประโยชน์สูงสุดของเด็ก อันจะช่วยให้กฎหมายของประเทศไทยมีความสมดุล และพัฒนาไปสู่ระบบที่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญและมาตรฐานสิทธิมนุษยชนสากล พร้อมทั้งตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัย

สรุป/ข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาการเข้าถึงสิทธิในการมีบุตรโดยใช้เทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ของหญิงโสดและคู่รักเพศหญิงในประเทศไทย วิเคราะห์ข้อจำกัดของกฎหมายภายใต้หลักนิติธรรม ได้แก่ หลักความได้สัดส่วน หลักความเสมอภาค หลักการชั่งน้ำหนักสิทธิ และหลักสิทธิมนุษยชนสากล รวมทั้งศึกษากฎหมายเปรียบเทียบของต่างประเทศ เพื่อเสนอแนวทางปรับปรุงกฎหมายไทยให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญและพันธกรณีระหว่างประเทศ

จากผลการวิจัยพบว่า พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดจากเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ (2558) และประกาศแพทยสภา (2558) ซึ่งเป็นกฎหมายหลักที่ใช้บังคับในประเทศไทย ยังคงจำกัดสิทธิในการเข้าถึงวิธีการผสมเทียมเฉพาะคู่สมรสชาย-หญิงที่จดทะเบียนสมรสเท่านั้น ส่งผลให้หญิงโสดและคู่รักเพศหญิงไม่สามารถเข้าถึงสิทธิดังกล่าวได้ แม้จะมีความพร้อมด้านเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจในการเลี้ยงดูบุตร ข้อจำกัดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของกฎหมายไทยที่ยังคงยึดโยงอยู่กับค่านิยม “ครอบครัวชาย-หญิง” และมุ่งเน้นการคุ้มครองโครงสร้างครอบครัวแบบดั้งเดิมมากกว่าการรับรองสิทธิความหลากหลายทางเพศ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสังคมไทยร่วมสมัยที่มีรูปแบบครอบครัวที่หลากหลาย

ในเชิงวิเคราะห์ พบว่ากฎหมายไทยในปัจจุบันไม่ผ่านการทดสอบตามหลักความได้สัดส่วน (Proportionality Test) เนื่องจากการห้ามหญิงโสดและคู่รักเพศหญิงใช้เทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นมาตรการที่จำเป็นหรือเหมาะสมต่อการคุ้มครองเด็ก อีกทั้งเป็นการจำกัดสิทธิเกินสมควรแก่เหตุ และขัดต่อหลักความเสมอภาคตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (2560) มาตรา 27 ที่รับรองสิทธิในการไม่ถูกเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งเพศภาวะและสถานภาพสมรส ตลอดจนขัดต่อพันธกรณีสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ ได้แก่ ICCPR (1966), CEDAW (1979) และ CRC (1989) ซึ่งรับรองสิทธิของบุคคลในการตัดสินใจด้านอนามัย



เจริญพันธุ์และการมีครอบครัวโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ ข้อจำกัดของกฎหมายไทยจึงสะท้อนถึงปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบกฎหมายที่ยังไม่ยอมรับสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ของผู้หญิงและบุคคลหลากหลายทางเพศอย่างเท่าเทียม

การศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายต่างประเทศพบว่า หลายประเทศได้ปรับปรุงกฎหมายให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนสากล โดยยอมรับสิทธิของหญิงโสดและคู่รักเพศหญิงในการเข้าถึงเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ภายใต้ระบบควบคุมที่เหมาะสม สาธารณรัฐฝรั่งเศสได้แก้ไข Code de la santé publique มาตรา L2141-2 ภายใต้ Loi n° 2021-1017 du 2 août 2021 (2021) เพื่อขยายสิทธิให้หญิงโสดและคู่รักหญิงสามารถเข้ารับบริการได้ โดยกำหนดขั้นตอนให้คำปรึกษาและการยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษร ส่วนราชอาณาจักรเดนมาร์กกฎหมายได้เปิดโอกาสให้หญิงโสดและคู่รักเพศหญิงสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ได้ภายใต้ Lov om kunstig befrugtning (Law on Artificial Fertilization) โดยเฉพาะ Law No. 535/2006 และ Consolidated Act No. 93/2015 ซึ่งเป็นกฎหมายเฉพาะว่าด้วยการผสมเทียม กำหนดเงื่อนไขและขอบเขตของการรักษาไว้อย่างชัดเจน รวมทั้งระบุให้บริการเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์เป็นสิทธิที่สามารถเข้าถึงได้โดยไม่จำกัดเฉพาะคู่สมรสชาย-หญิง ขณะเดียวกันก็ยังมี Sundhedsloven (Sundhedsloven, 2007) ทำหน้าที่เป็นกรอบกฎหมายสุขภาพทั่วไปของประเทศ ซึ่งรับรองสิทธิด้านอนามัยเจริญพันธุ์ในฐานะส่วนหนึ่งของสิทธิด้านสุขภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลทุกคน (Lov om kunstig befrugtning, 2006); (Consolidated Act No. 93, 2015); (Sundhedsloven, 2007) ขณะที่สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี แม้ Embryo Protection Act (1990) ยังคงมีลักษณะอนุรักษ์นิยม แต่แนวทางของ Bundesärztekammer (2018) ก็ได้เปิดให้แพทย์ใช้ดุลยพินิจในการให้บริการแก่หญิงโสดได้มากขึ้น โดยเฉพาะในบางรัฐ เช่น เบอร์ลิน ซึ่งมีแนวปฏิบัติที่ยืดหยุ่นมากกว่า

สหพันธรัฐรัสเซียและสาธารณรัฐประชาชนยูเครนต่างยอมรับการตั้งครรรภ์แทนภายใต้การควบคุมของรัฐ โดยสหพันธรัฐรัสเซียได้ออก Order No. 803H (2022) ของกระทรวงสาธารณสุข เพื่อจำกัดการเข้าถึงเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์เฉพาะพลเมืองรัสเซีย อันเป็นมาตรการป้องกันการแสวงหาผลประโยชน์เชิงพาณิชย์จากการตั้งครรรภ์แทน ขณะที่สาธารณรัฐประชาชนยูเครนยังคงอนุญาตให้มีการตั้งครรรภ์แทนภายใต้ Family Code of Ukraine (2002) โดยเฉพาะมาตรา 123 ซึ่งรับรองผลทางกฎหมายของบุตรที่เกิดจากเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังได้มีการถกเถียงเชิงจริยธรรมและข้อเสนอให้เพิ่มความเข้มงวดในการควบคุมมากขึ้น (Order No. 803H on the Use of Assisted Reproductive Technologies, 2022); (Family Code of Ukraine, 2002)

มลรัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา ถือว่าการตัดสินใจด้านอนามัยเจริญพันธุ์เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานตาม Reproductive Privacy Act (HSC §123460 et seq.) และรับรองสัญญาตั้งครรรภ์แทน (รวมเชิงพาณิชย์) ภายใต้ Cal. Family Code §§ 7960–7962 ขณะเดียวกัน รัฐได้ออก SB 729 (2024) ให้แผนประกันสุขภาพกลุ่มขนาดใหญ่ครอบคลุมการรักษาภาวะมีบุตรยากและ IVF (Reproductive Privacy Act, 2002); (Family Code 2015, 2015) ทั้งนี้ แม้มีกลไกทางศาลและกรอบสัญญาคุ้มครอง แต่การเปิดให้ตั้งครรรภ์แทน เชิงพาณิชย์ยังคงก่อให้เกิดข้อถกเถียงเชิงจริยธรรมและสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะประเด็นการคุ้มครองผู้ตั้งครรรภ์แทนและการป้องกันการแสวงหาผลประโยชน์ทางการค้า



แนวทางเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าประเทศที่มีพัฒนาการทางกฎหมายก้าวหน้า มักมุ่งเน้นและพยายามสร้างสมดุลระหว่างสิทธิในการกำหนดชีวิตส่วนบุคคลของผู้หญิงกับการคุ้มครองประโยชน์สูงสุดของเด็ก โดยใช้กลไกการควบคุม การคัดกรอง และการให้คำปรึกษาทางวิชาชีพแทนการห้ามโดยเด็ดขาด ซึ่งเป็นแนวทางที่ประเทศไทยสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนากฎหมายและนโยบายให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนสากลและบริบทสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม

จากการวิเคราะห์ข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าประเทศไทยควรปรับปรุงกฎหมายให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญและพันธกรณีสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ โดยเสนอให้แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดจากเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ (2558) เพื่อเปิดสิทธิให้หญิงโสดและคู่รักเพศหญิงสามารถเข้าถึงบริการดังกล่าวได้โดยชอบด้วยกฎหมาย พร้อมกำหนดมาตรการกำกับดูแลที่เหมาะสม เช่น การคัดกรองคุณสมบัติของผู้รับบริการ การให้คำปรึกษาก่อนการรักษา และการรับรองสถานะบุตรทางกฎหมาย เพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้รับบริการและประโยชน์สูงสุดของเด็ก

นอกจากนี้ ควรจัดตั้ง “ศูนย์กลางเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์” เพื่อทำหน้าที่กำหนดมาตรฐานทางจริยธรรม แนวทางการปฏิบัติ และกลไกการกำกับดูแลในระดับประเทศ รวมถึงควรบูรณาการสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์เข้าสู่ระบบสาธารณสุขแห่งชาติ ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิสตรีและความหลากหลายทางเพศ และพัฒนากฎหมายครอบครัวให้รองรับรูปแบบครอบครัวสมัยใหม่อย่างเท่าเทียม

การปรับปรุงกฎหมายในลักษณะ “เปิดสิทธิภายใต้การกำกับ” นี้ จะช่วยสร้างสมดุลระหว่างสิทธิเสรีภาพของผู้หญิงกับการคุ้มครองประโยชน์ของเด็ก สอดคล้องกับหลักนิติธรรม หลักความเสมอภาค และสิทธิมนุษยชนสากล อีกทั้งยังสะท้อนพัฒนาการของสังคมไทยที่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความหลากหลายทางเพศอย่างแท้จริง

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอ Roadmap เชิงนโยบายเพื่อสร้างสมดุลระหว่างสิทธิการเข้าถึงเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ กับการคุ้มครองสิทธิเด็กในประเทศไทย ดังนี้



ภาพที่ 1 ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากโมเดลแนวคิดของงานวิจัย



เฟสที่ 1 การวางรากฐานและสร้างความเข้าใจ โดยการจัดทำฐานข้อมูลกลางด้านเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ สร้างระบบคัดกรองผู้ขอรับบริการ และรณรงค์สร้างความรู้ความเข้าใจแก่สังคม เพื่อลดแรงต้านเชิงวัฒนธรรมและจริยธรรม

เฟสที่ 2 ปรับกฎหมายและมาตรการคุ้มครอง โดยการแก้ไขพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็กที่เกิดโดยอาศัยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2568 และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อเปิดสิทธิแก่หญิงโสดและคู่สมรสเพศเดียวกัน พร้อมกำหนดเงื่อนไขด้านอายุ จำนวนครั้ง และการตรวจสุขภาพ ตลอดจนจัดระบบเจตนาผู้ปกครองล่วงหน้าและป้องกันการค้าเชิงพาณิชย์

เฟสที่ 3 ขยายสิทธิแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยการเปิดสิทธิในวงจำกัดภายใต้การควบคุมเข้มงวด พร้อมประเมินผลเชิงนโยบายต่อเนื่อง และพิจารณาการขยายสิทธิอย่างสมดุล รวมถึงกรณีชาย คู่สมรสเพศเดียวกัน และชายโสด โดยยึดหลักประโยชน์สูงสุดของเด็ก

เฟสที่ 4 บูรณาการสู่ระบบสวัสดิการยั่งยืน โดยพิจารณาเรื่องการบรรจุเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ในระบบประกันสุขภาพและสวัสดิการสังคม จัดทำมาตรฐานรับรองสถานพยาบาลและบุคลากร กำหนดกรอบคุ้มครองสิทธิเด็กตามหลักสิทธิมนุษยชนสากล และพัฒนาระบบบริการที่โปร่งใส ปลอดภัย และยั่งยืน

ทั้งนี้ Roadmap ดังกล่าวถือเป็นกรอบเชิงนโยบายที่จัดลำดับขั้นตอนจากการสร้างความเข้าใจ ปรับกฎหมาย ขยายสิทธิ ไปจนถึงการบูรณาการสู่ระบบสวัสดิการสังคม เพื่อลดความเสี่ยงทางจริยธรรมและปัญหาการค้าเชิงพาณิชย์ ขณะเดียวกันยังสร้างความสมดุลระหว่างสิทธิของผู้หญิง สิทธิของเด็ก และการยอมรับของสังคมไทย จึงถือเป็น “กรอบเปลี่ยนผ่าน” ที่มุ่งนำพาประเทศไทยไปสู่ระบบคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กรุงเทพธุรกิจ. (2566). ไทยเกิดน้อยกว่าตาย ครั้งแรกในประวัติศาสตร์ สังคมผู้สูงอายุเร่งตัว. เข้าถึงได้จาก

<https://www.bangkokbiznews.com/health/social/1200791>

ณัฐยา บุญภักดี และ ธัญญา ใจดี. (2559). สิทธิอนามัยเจริญพันธุ์และสตรี: กรณีศึกษาในประเทศไทย. วารสารสิทธิมนุษยชน, 22(3), 45–60.

พระราชบัญญัติการคุ้มครองเด็กที่เกิดจากเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ทางการแพทย์ พ.ศ. 2558. (2558). ใน

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 132 ตอน 38 ก (หน้า 6). กรุงเทพมหานคร: สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และ SDG Move. (2566). รายงานสถานการณ์อัตราการ

เกิดและโครงสร้างประชากรไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

CEDAW. (1979). Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women.

New York: United Nations.

Consolidated Act No. 93. (2015). Lov om kunstig befrugtning (Law on Artificial Fertilization).

Denmark: Islands Brygge.



- CRC. (1989). Convention on the Rights of the Child. New York: United Nations.
- Family Code 2015. (2015). Cal. Family Code §§ 7960–7962. California: USA.
- Family Code of Ukraine. (2002). Ukraine Family Code, Article 123. Ukraine.
- ICCPR. (1966). International Covenant on Civil and Political Rights. New York: United Nations.
- Jain, M., & Singh, M. (2023). Assisted Reproductive Technology (ART) Techniques. (T. I. (FL), Producer, & StatPearls Publishing) Retrieved from StatPearls:
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK576409/>
- Lov om kunstig befrugtning. (2006). Law on Artificial Fertilization Law. No. 535/2006. Denmark: Islands Brygge.
- Order No. 803H on the Use of Assisted Reproductive Technologies. (2022). Ministry of Health of the Russian Federation. Russian Federation.
- Reproductive Privacy Act. (2002). California Health and Safety Code (HSC §123460 et seq.). California: USA.
- SDG Move. (2566). สำรวจนโยบาย ‘ส่งเสริมการมีลูก’ ของแต่ละประเทศ: สาเหตุใดสถิติเด็กเกิดใหม่น้อยลง. เข้าถึงได้จาก <https://www.sdgmovement.com/2023/11/08/fertility-rate-policy/>
- Sundhedsloven. (2007). Health Act of Denmark. Denmark: Islands Brygge.



อาชญากรรมการรุกราน: วิเคราะห์องค์ประกอบความผิดและอุปสรรค

ต่อการดำเนินคดีในศาลอาญาระหว่างประเทศ*

CRIME OF AGGRESSION: AN ANALYSIS OF ELEMENTS OF CRIME AND OBSTACLES TO CRIMINAL PROSECUTION IN THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

วชิรศักดิ์ คณชัย^{1*}, ประสิทธิ์ เอกบุตร¹

Vachirasak Canachai^{1*}, Prasit Aekaputra¹

¹คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ปทุมธานี ประเทศไทย

¹Faculty of Law, Rangsit University, Pathum Thani, Thailand

*Corresponding author E-mail: vachirasak2557@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิวัฒนาการของอาชญากรรมการรุกรานตามกฎหมายอาญาระหว่างประเทศ วิเคราะห์องค์ประกอบความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานและอุปสรรคต่อการดำเนินคดีในศาลอาญาระหว่างประเทศ หรือ ศาล ICC (International Criminal Court) และ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวทางในการแก้ไขอุปสรรคต่อการดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC ผลการวิจัยพบว่า

1) องค์ประกอบความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในบทบัญญัติข้อ 8bis แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวซึ่งมีความแตกต่างจากองค์ประกอบความผิดของอาชญากรรมระหว่างประเทศร้ายแรงฐานอื่นที่อยู่ภายในเขตอำนาจของศาล ICC ทั้งองค์ประกอบภายนอก (actus reus) และองค์ประกอบภายใน (mens rea)

2) อาชญากรรมการรุกรานถือว่าเป็นรูปแบบของการใช้กำลังในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ร้ายแรงที่สุดอันเป็นการละเมิดกฎบัตรสหประชาชาติโดยชัดแจ้ง แต่รัฐภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ เพียง 49 รัฐเท่านั้น (จากจำนวนทั้งสิ้น 125 รัฐ) ที่ได้ยอมรับเขตอำนาจศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกราน มีผลทำให้เกิดอุปสรรคหลายประการต่อการดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC อย่างมีนัยสำคัญ

3) การแก้ไขอุปสรรคต่อการดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ประชาคมระหว่างประเทศสามารถดำเนินการได้หลายแนวทาง เช่น การยอมรับให้อาชญากรรมการรุกรานมีฐานะเป็นอาชญากรรมสากล การกำหนดให้อาชญากรรมการรุกรานเป็นความผิดตามกฎหมายอาญาภายในของรัฐ และการให้ความร่วมมืออย่างจริงจังในส่วนของอาชญากรรมระหว่างประเทศร้ายแรง

คำสำคัญ: อาชญากรรมการรุกราน, องค์ประกอบความผิดของอาชญากรรมการรุกราน, อุปสรรคต่อการดำเนินคดีในศาลอาญาระหว่างประเทศ



Abstract

This documentary research was to examine revolution of the crime of aggression under international criminal law, to analyze the elements of crime of aggression and obstacles to criminal prosecution in ICC (International Criminal Court) and to critically study guidelines for solving the problems of criminal prosecution in the ICC. The study's findings are shown as follows:

1) Elements of the crime of aggression in article 8bis of the Rome statute have shown specific characters different from elements of other serious international crimes that are under the ICC's jurisdiction, both material elements (actus reus) and mental elements (mens rea).

2) The crime of aggression is the most serious form of the use of force in international relations constituting a manifest violation of the Charter of the United Nations. However, only 49 states (from overall 125 state parties) have accepted the ICC's jurisdiction over the crime of aggression resulting in several obstacles to criminal prosecution for the crime of aggression in the ICC significantly.

3) Solving the problems of the criminal prosecution for the crime of aggression in the ICC more effectively, international communities can take action in many ways, such as accepting the crime of aggression as a universal crime, domesticating the crime of aggression and co-operating fully in the matter of serious international crimes.

Keywords: The Crime of Aggression, Elements of The Crime of Aggression, Obstacles to Criminal Prosecution in the ICC

บทนำ

อาชญากรรมการรุกราน (The Crime Of Aggression) ในบทบัญญัติข้อ 5 แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ซึ่งเคยถูกเรียกว่า อาชญากรรมต่อต้านสันติภาพ (Crime Against Peace) ตามความในบทบัญญัติข้อ 6(a) แห่งกฎบัตรศาลทหารนูเรมเบิร์ก และข้อ 5(a) แห่งกฎบัตรศาลทหารโตเกียว นั้น ถือว่าเป็นอาชญากรรมระหว่างประเทศที่ร้ายแรงที่สุดชนิดหนึ่งซึ่งอยู่ในความห่วงใยของประชาคมระหว่างประเทศโดยรวมและอยู่ในเขตอำนาจของศาล ICC และเป็นรูปแบบที่ร้ายแรงที่สุดของการใช้กำลังในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอันเป็นการละเมิดบทบัญญัติข้อ 2(4) แห่งกฎบัตรสหประชาชาติโดยชัดแจ้ง ยิ่งกว่านั้น ศาลทหารศาลนูเรมเบิร์ก หรือ ศาลทหารระหว่างประเทศ ได้ตัดสินใจว่า การก่อสงครามการรุกรานไม่ใช่แค่เป็นอาชญากรรมระหว่างประเทศธรรมดาอย่างหนึ่งเท่านั้น หากแต่การก่อสงครามการรุกรานเป็นอาชญากรรมระหว่างประเทศที่ชั่วร้ายที่สุด (Supreme International Crime) เพราะอาชญากรรมการรุกรานเป็นอาชญากรรมที่รวมความชั่วร้ายทั้งปวงไว้ในตัวมันเอง อาชญากรรมร้ายแรงระหว่างประเทศย่อมถูกก่อตั้งโดยปัจเจกชน มิใช่ก่อตั้งโดยรัฐที่เป็นนามธรรม ด้วยการลงโทษปัจเจกชนผู้ก่ออาชญากรรมเช่นนั้นเท่านั้นจึงอาจทำให้การบังคับใช้กฎหมายอาญาระหว่างประเทศมีผลได้อย่างแท้จริง (International Military Tribunal, 1946) ดังนั้น อาชญากรรมการรุกรานจึงเป็นสิ่งต้องห้ามตามหลักกฎหมาย

บังคับเด็ดขาด (Jus Cogens) ซึ่งมีศักดิ์สูงกว่ากฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศหรือสนธิสัญญาโดยทั่วไป (Yearbook of the International Law Commission, Vol. II, Part II, 2006) อนึ่ง บทบัญญัติข้อ 53 และ ข้อ 64 แห่งอนุสัญญาว่าด้วยกฎหมายสนธิสัญญา ค.ศ. 1969 หรือ VCLT 1969 (Vienna Convention on the Law of Treaties 1969) ได้วางหลักไว้ว่า สนธิสัญญาใดขัดหรือแย้งต่อหลักกฎหมายบังคับเด็ดขาดย่อมมีผลตกเป็นโมฆะ ต่อมา สมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ หรือ UNGA (The United Nations General Assembly) ได้มีข้อมติที่ 3314 ลงวันที่ 14 ธันวาคม ค.ศ. 1974 ว่าด้วยการกำหนดค่านิยมและองค์ประกอบความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานเพื่อเป็นแนวทางให้คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ หรือ UNSC (The United Nations Security Council)ใช้อำนาจในบทบัญญัติข้อ 39 ภายใต้หมวด 7 แห่งกฎบัตรสหประชาชาติในการพิจารณาว่ามีการกระทำการรุกรานเกิดขึ้นในประชาคมระหว่างประเทศหรือไม่ ทั้งนี้ เพื่อกำหนดมาตรการที่เหมาะสมในการรักษาและสถาปนาหลักคืนมาซึ่งสันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศ

ภายหลังจากที่ธรรมนูญกรุงโรมฯ มีผลใช้บังคับ เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ. 2002 นั้น ศาลอาญาระหว่างประเทศ หรือ ศาล ICC (International Criminal Court) ยังไม่สามารถใช้เขตอำนาจเหนืออาชญากรรมการรุกรานได้เพราะเหตุว่ารัฐภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ยังไม่สามารถตกลงร่วมกันในประเด็นที่เกี่ยวกับคำนิยาม องค์ประกอบความผิด และเงื่อนไขการใช้เขตอำนาจของศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกรานดังกล่าวนี้ได้ ต่อมาในปี ค.ศ. 2010 สมัชชารัฐภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ได้จัดการประชุม ณ กรุงกัมปาลา ประเทศยูกันดาและได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ (Consensus) โดยให้น้ำถ้อยคำทั้งหมดในข้อที่ 3 แห่งภาคผนวกของข้อมติ UNGA ที่ 3314 ลงวันที่ 14 ธันวาคม ค.ศ. 1974 มาบัญญัติไว้ในข้อ 8bis รวมทั้งได้กำหนดเงื่อนไขการดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC ไว้ในบทบัญญัติข้อ 15bis(2), (3) ข้อ 15ter(3) ประกอบข้อ 121(5) แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ซึ่งมีผลใช้บังคับเมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม ค.ศ. 2018 ตามข้อมติสมัชชารัฐภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ที่ Resolution ICC-ASP/16/Res.5 ลงวันที่ 17 ธันวาคม ค.ศ. 2017 อย่างไรก็ตาม คำนิยาม องค์ประกอบ ความผิด และเงื่อนไขการดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC ตามความในบทบัญญัติข้อ 8bis, ข้อ 15bis(2), (3) ข้อ 15ter(3) และ 121(5) ดังกล่าวนี้อย่างไรก็ดี ยังคงมีความไม่ชัดเจนบางประการและยังคงมีปัญหาหลายประการซึ่งเป็นอุปสรรคมากกว่าการดำเนินคดีความผิดอาชญากรรมระหว่างประเทศร้ายแรงฐานอื่นตามที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติข้อ 5 แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ซึ่งอยู่ภายใต้เขตอำนาจศาล ICC อย่างมีนัยสำคัญ

การวิจัยครั้งนี้ ถือว่ามีความสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจถึงวิวัฒนาการของ
อาชญากรรมการรุกรานซึ่งเป็นอาชญากรรมระหว่างประเทศที่ชั่วร้ายที่สุด (Supreme International Crime)
และเป็นสิ่งต้องห้ามตามหลักกฎหมายบังคับเด็ดขาด (Jus Cogens) อันก่อให้เกิดความรับผิดชอบของปัจเจกชนและ
ความรับผิดชอบของรัฐภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศ รวมทั้ง ทำให้ทราบถึงอุปสรรคและแนวทางในการแก้ไขปัญหา
การดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการทางกฎหมายของอาชญากรรมการรุกรานตามกฎหมายอาญาระหว่างประเทศ
2. เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานและอุปสรรคต่อการดำเนินคดีในศาลอาญาระหว่างประเทศ



3. เพื่อศึกษาแนวทางในการแก้ไขอุปสรรคต่อการดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาลอาญาระหว่างประเทศ

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากธรรมนูญกรุงโรมว่าด้วยศาลอาญาระหว่างประเทศ กฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศ กฎหมายสนธิสัญญาระหว่างประเทศ อนุสัญญาระหว่างประเทศ กฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายภายในของรัฐที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรมการรุกราน คำพิพากษาของศาลระหว่างประเทศและศาลภายในของรัฐ ข้อมูลสัมภาษณ์ใหญ่แห่งสหประชาชาติ ข้อมูลคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ คุชชินนิพนธ์ งานวิจัย บทความวิชาการ บทความวิจัย เอกสารทางกฎหมาย และข้อมูลจากเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรม การรุกรานและการดำเนินคดีในศาลระหว่างประเทศและศาลภายในของรัฐตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยผู้เขียน ได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบ Qualitative Content Analysis และวิธีการตีความกฎหมายระหว่างประเทศ

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิวัฒนาการของอาชญากรรมการรุกรานตามกฎหมายอาญาระหว่างประเทศ องค์ประกอบความผิดของอาชญากรรมการรุกราน อุปสรรคและแนวทางในการแก้ไขอุปสรรคต่อการดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC ตามที่ปรากฏในกฎหมายระหว่างประเทศ คำพิพากษาของศาลระหว่างประเทศและศาลภายในของรัฐ เอกสาร และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถนำมาวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

1. วิวัฒนาการทางกฎหมายของอาชญากรรมการรุกรานตามกฎหมายอาญาระหว่างประเทศ

ทางปฏิบัติในยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นที่ยอมรับร่วมกันอย่างยาวนานว่าการใช้กำลังความสัมพันธ์ระหว่างประเทศถือว่าเป็นหลักการใช้อำนาจอธิปไตยของรัฐ การไม่ใช้กำลังจึงเป็นเพียงข้อยกเว้นเท่านั้น โดยไม่มีกฎหมายระหว่างประเทศบัญญัติไว้ว่าการรุกรานถือว่าเป็นอาชญากรรมระหว่างประเทศ (Sayapin, S., 2014)

1.1 แนวคิดและวิวัฒนาการที่ไม่ถือว่าสงครามรุกรานเป็นสิ่งต้องห้าม

ในยุคสงครามโลกครั้งที่ 1 ไม่ถือว่ากรรุกรานเป็นสิ่งต้องห้ามเพราะมิใช่อาชญากรรมระหว่างประเทศ การรุกรานจึงเป็นสิทธิของรัฐที่อาจจะเป็นการละเมิดศีลธรรมระหว่างประเทศเท่านั้น (Grzebyk, P. , 2013) ดังนั้น วิวัฒนาการทางกฎหมายที่ถือว่ากรรุกรานเป็นความผิดจึงมีเพียงหลักศีลธรรมระหว่างประเทศ (International Morality) หลักสิทธิของรัฐในการทำสงคราม (Right To War) และ หลักสัญญาต้องเป็นสัญญา (Pactua Sunt Servanda) เท่านั้น ที่ใช้เป็นกฎเกณฑ์ในการพิจารณาว่าการใช้กำลังในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมีความชอบธรรมหรือไม่ (Stahn, C., 2019) อนึ่ง ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้ยุติลง สาธารณรัฐในบทบัญญัติข้อ 227 ถึง ข้อ 238 แห่งสนธิสัญญาแวร์ซาย (Treaty of Versailles) ได้วางหลักไว้ว่า การกระทำของจักรพรรดิวิลเฮล์มที่ 2 ประมุขแห่งรัฐเยอรมนีและปรัสเซีย ไม่ใช่การละเมิดกฎหมายอาญาระหว่างประเทศแต่เป็นการละเมิดศีลธรรมระหว่างประเทศและความศักดิ์สิทธิ์ของสนธิสัญญาอย่างร้ายแรงเท่านั้น



1.2 แนวคิดและวิวัฒนาการที่ถือว่าการใช้กำลังทางทหารเป็นสิ่งต้องห้าม

ในปี ค.ศ. 1928 สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสได้ร่วมกันจัดทำข้อตกลงซึ่งเรียกว่า กติกาเคลล็อก-บริยง (Kellogg-Briand Pact) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการห้ามมิให้รัฐทั้งหลายหาข้ออ้างอันชอบธรรมในการก่อสงครามการรุกราน โดยกติกาเคลล็อก-บริยง ดังกล่าวนี้นี้ ถือว่าเป็นวิวัฒนาการแห่งกฎหมายระหว่างประเทศที่ได้เริ่มกำหนดห้ามมิให้รัฐใช้กำลังก่อสงครามการรุกรานอย่างเป็นรูปธรรมมากกว่าสนธิสัญญาฉบับอื่นๆในอดีตที่ผ่านมา (Kellogg-Briand Pact, 1928) อนึ่ง ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ยุติลง ประชาคมระหว่างประเทศได้ก่อตั้งองค์การสหประชาชาติ (United Nations) ขึ้นในปี ค.ศ. 1945 โดยบทบัญญัติข้อ 2(4) แห่งกฎบัตรสหประชาชาติได้กำหนดไว้ว่า “ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สมาชิกทั้งปวงจะต้องละเว้นจากการคุกคาม หรือ การใช้กำลังต่อบุรณภาพแห่งดินแดน หรือ เอกราชทางการเมืองของรัฐอื่น หรือ กระทำในลักษณะอื่นใดที่ไม่สอดคล้องกับความมุ่งประสงค์ของสหประชาชาติ” (Charter of the United Nations, 1945) นอกจากนี้ เพื่อช่วยให้ UNSC มีแนวทางที่ชัดเจนในการพิจารณาว่ามีการกระทำการรุกรานเกิดขึ้นในประชาคมระหว่างประเทศตามความในบทบัญญัติข้อ 39 แห่งกฎบัตรสหประชาชาติหรือไม่ UNGA จึงมีข้อมติที่ 3314 ลงวันที่ 14 ธันวาคม ค.ศ. 1974 โดยข้อ 3 แห่งข้อมติดังกล่าวนี้นี้ ได้กำหนดไว้ว่า “การกระทำใดๆ ดังต่อไปนี้ ไม่ว่าจะมีการประกาศสงครามหรือไม่ก็ตาม ย่อมถือว่าเป็นการกระทำการรุกราน คือ (a) การรุกรานหรือการโจมตีโดยกองกำลังติดอาวุธของรัฐหนึ่งต่อดินแดนของรัฐอื่นหนึ่ง หรือการยึดครองโดยกำลังทหารไม่ว่าชั่วคราวหรือถาวรอันเป็นผลมาจากการรุกรานหรือโจมตีเช่นนั้น หรือการใช้กำลังผนวกดินแดนของรัฐอื่นไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน (b) การทิ้งระเบิดโดยกองกำลังทหารของรัฐหนึ่งต่อดินแดนของรัฐอื่นหนึ่งหรือการใช้อาวุธใดๆของรัฐหนึ่งต่อดินแดนของรัฐอื่นหนึ่ง (c) การปิดกั้นท่าเรือหรือชายฝั่งรัฐหนึ่งโดยกำลังทหารของรัฐอื่นหนึ่ง (d) การโจมตีโดยกองกำลังติดอาวุธของรัฐหนึ่งต่อกองกำลังทางบก ทางเรือ ทางอากาศ หรือนาวิกโยธิน หรือฝูงบินของรัฐอื่นหนึ่ง (e) การใช้กองกำลังติดอาวุธของรัฐหนึ่งซึ่งอยู่ภายในดินแดนของรัฐอื่นตามข้อตกลงของรัฐผู้อนุญาตให้ใช้ดินแดน โดยประการที่ขัดต่อข้อตกลงหรือยังคงกองกำลังในดินแดนของรัฐอื่นไว้เมื่อสิ้นสุดระยะเวลาตามข้อตกลง (f) การที่รัฐหนึ่งยินยอมให้อีกรัฐหนึ่งใช้ดินแดนของรัฐตนทำการรุกรานต่อรัฐที่สาม (g) การส่งกองกำลัง กลุ่มติดอาวุธ หรือ ทหารรับจ้างในนามของรัฐหนึ่งไปทำภารกิจใช้กำลังต่อต้านอีกรัฐหนึ่งโดยความรุนแรงนั้นเทียบเท่ากับลักษณะการกระทำตามที่กล่าวมา หรือมีความเกี่ยวข้องกันอย่างมีสาระสำคัญ” (ปกป้อง ศรีสนิท, 2556)

1.3 แนวคิดและวิวัฒนาการในการกำหนดให้การรุกรานเป็นอาชญากรรมร้ายแรงระหว่างประเทศภายใต้ธรรมนูญกรุงโรมฯ

เมื่อธรรมนูญกรุงโรมฯ มีผลใช้บังคับเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ. 2002 นั้น ศาล ICC ยังไม่มีเขตอำนาจเหนืออาชญากรรมการรุกรานแต่อย่างใด เพราะรัฐภาคียังไม่สามารถกำหนดคำนิยาม องค์ประกอบความผิด และเงื่อนไขการใช้เขตอำนาจของศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกรานได้ ต่อมาในวันที่ 11 มิถุนายน ค.ศ. 2010 สมัชชารัฐภาคีธรรมนูญกรุงโรมฯ ได้ประชุม ณ กรุงกัมปาลา ประเทศยูกันดา และได้มีมติเป็นเอกฉันท์ตามมติที่ Resolution RC/Res.6 ซึ่งได้กำหนดคำนิยาม องค์ประกอบความผิด และ เงื่อนไขการใช้เขตอำนาจของศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกราน (Global Institute for the Prevention of Aggression, 2019) โดยสมัชชารัฐภาคีธรรมนูญกรุงโรมฯ ได้นำนิยามของการรุกรานในข้อ 3 แห่งมติ UNGA ที่ 3314 ลงวันที่ 14 ธันวาคม ค.ศ. 1974 มาบทบัญญัติไว้ในข้อ 8bis ได้กำหนดเงื่อนไขการใช้เขตอำนาจของศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกราน



ไว้ในบทบัญญัติข้อ 15bis และข้อ 15ter และได้กำหนดความรับผิดชอบของปัจเจกชนเฉพาะที่เป็นผู้นำซึ่งสามารถสั่งการให้กระทำการทางการเมืองหรือทางทหารในนามของรัฐไว้ในบทบัญญัติข้อ 25(3 bis) แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ อย่างไรก็ดี ศาล ICC สามารถใช้เขตอำนาจเหนืออาชญากรรมการรุกรานอย่างแท้จริงได้ ตั้งแต่วันที่ 17 กรกฎาคม ค.ศ. 2018 เป็นต้นมาเท่านั้น ตามข้อมติแห่งสมัชชารัฐภาคีธรรมนูญกรุงโรมฯ ที่ Resolution ICC-ASP/16/Res.5 ลงวันที่ 14 ธันวาคม ค.ศ. 2017

1.4 แนวคิดและวิวัฒนาการที่ถือว่ากรรุกรานเป็นอาชญากรรมสากล

อาชญากรรมการรุกราน ถือว่าเป็นรูปแบบของการใช้กำลังในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายที่ร้ายแรงและอันตรายที่สุดอันเป็นการละเมิดบทบัญญัติข้อ 2(4) แห่งกฎบัตรสหประชาชาติ ซึ่งเป็นหลักการสากลโดยชัดแจ้งในทุกกรณี คณะกรรมาธิการว่าด้วยกฎหมายระหว่างประเทศ หรือ ILC (International Law Commission) ยังได้กำหนดให้การรุกรานเป็นข้อห้ามตามหลักกฎหมายบังคับเด็ดขาด (Jus Cogens) อีกด้วย (International Law Commission, 2022) ซึ่งหากกฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศหรือกฎหมายสนธิสัญญาใดขัดแย้งกับหลักกฎหมายบังคับเด็ดขาดดังกล่าวนี้ย่อมตกเป็นโมฆะตามบทบัญญัติข้อ 53 และ ข้อ 64 แห่ง VCLT ค.ศ. 1969 อนึ่ง ลักษณะความเป็นอาชญากรรมสากลของการรุกรานได้วิวัฒนาการมาจากแนวคำพิพากษาของศาลนูเรมเบิร์กที่ว่า “สงครามการรุกรานเป็นอาชญากรรมระหว่างประเทศที่ชั่วร้ายที่สุด (supreme international crime) เพราะอาชญากรรมการรุกรานเป็นอาชญากรรมที่รวมความชั่วร้ายทั้งปวงไว้ในตัวมันเอง” (International Military Tribunal, 1946) และ หลักการนูเรมเบิร์ก (Nuremberg principles) ยังได้กำหนดไว้ว่า อาชญากรรมการรุกราน (อาชญากรรมต่อสันติภาพ) ถือว่า เป็นอาชญากรรมภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศที่จะต้องถูกลงโทษโดยไม่อาจอ้างสถานะของปัจเจกชนหรือกฎหมายภายในของรัฐเพื่อหลุดพ้นจากความรับผิดชอบภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศได้ (International Law Commission, 1950) นอกจากนี้ ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ หรือ ICJ (International Court of Justice) ยังได้วางหลักในคดี Nicaragua Case ไว้ว่า การห้ามใช้กำลังการรุกรานมีสถานะเป็นกฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศและผูกพันทุกรัฐเป็นการทั่วไปต่อทุกรัฐ (Erga Omnes) ซึ่งเป็นตัวอย่างของการมีสถานะเป็นข้อห้ามตามหลักกฎหมายบังคับเด็ดขาด (I.C.J. Report, 1986) ดังนั้น อาชญากรรมการรุกรานจึงมีลักษณะเป็นอาชญากรรมสากลและเป็นสิ่งต้องห้ามตามหลักกฎหมายบังคับเด็ดขาด (Shelton, D., 2021)

2. วิเคราะห์องค์ประกอบความผิดของอาชญากรรมการรุกราน

บทบัญญัติข้อ 8bis แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ได้บัญญัติไว้ว่า “(1) เพื่อความมุ่งประสงค์แห่งธรรมนูญนี้ “อาชญากรรมการรุกราน” หมายถึง การวางแผน การเตรียมการ การริเริ่ม หรือ การบังคับโดยบุคคลซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่ควบคุมหรือสั่งการได้อย่างมีประสิทธิภาพให้กระทำการทางการเมืองหรือให้กระทำการทางทหารในนามของรัฐหนึ่งอันเป็นการกระทำการรุกรานที่มีลักษณะ (Character) ความร้ายแรง (Gravity) และ ขนาด (Scale) ซึ่งเป็นการละเมิดกฎบัตรสหประชาชาติโดยชัดแจ้ง (2) เพื่อความมุ่งประสงค์แห่งบทบัญญัติใน (1) “การกระทำการรุกราน” หมายถึง การใช้กำลังอาวุธโดยรัฐหนึ่งที่ได้กระทำต่ออธิปไตย บูรณภาพแห่งดินแดน หรือ เอกราชทางการเมืองของอีกรัฐหนึ่ง หรือ กระทำในลักษณะอื่นใดซึ่งไม่สอดคล้องกับกฎบัตรสหประชาชาติ การกระทำใดๆ ซึ่งมีลักษณะตามมติสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติที่ 3314 ลงวันที่ 14 ธันวาคม ค.ศ. 1974 ไม่ว่าจะมีการประกาศสงครามหรือไม่ก็ตามย่อมจะถือว่าเป็นการกระทำการรุกราน โดยการกระทำนั้นมีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ (a) การ



รุกรานหรือการโจมตีโดยกองกำลังติดอาวุธของรัฐหนึ่งต่อดินแดนของรัฐหนึ่ง หรือการยึดครองโดยกำลังทหาร ไม่ว่าชั่วคราวหรือถาวรอันเป็นผลมาจากการรุกรานหรือโจมตีเช่นนั้น หรือการใช้กำลังผนวกดินแดนของรัฐอื่นไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน (b) การทิ้งระเบิดโดยกองกำลังทหารของรัฐหนึ่งต่อดินแดนของรัฐหนึ่งหรือการใช้อาวุธใดๆ ของรัฐหนึ่งต่อดินแดนของรัฐหนึ่ง (c) การปิดกั้นท่าเรือหรือชายฝั่งรัฐหนึ่งโดยกำลังทหารของรัฐหนึ่ง (d) การโจมตีโดยกองกำลังติดอาวุธของรัฐหนึ่งต่อกองกำลังทางบก ทางเรือ ทางอากาศ หรือนาวิกโยธิน หรือฝูงบินของรัฐหนึ่ง (e) การใช้กองกำลังติดอาวุธของรัฐหนึ่งซึ่งอยู่ภายในดินแดนของรัฐอื่นตามข้อตกลงของรัฐผู้อนุญาตให้ใช้ดินแดน โดยประการที่ขัดต่อข้อตกลงหรือยังคงกองกำลังในดินแดนของรัฐอื่นไว้เมื่อสิ้นสุดระยะเวลาตามข้อตกลงนั้น (f) การที่รัฐหนึ่งยินยอมให้อีกรัฐหนึ่งใช้ดินแดนของรัฐตนกระทำการรุกรานต่อรัฐที่สาม (g) การส่งกองกำลัง กลุ่มติดอาวุธ หรือ ทหารรับจ้างในนามของรัฐหนึ่งไปทำภารกิจใช้กำลังต่อต้านอีกรัฐหนึ่งโดยความรุนแรงนั้นเทียบเท่ากับลักษณะการกระทำตามที่ระบุไว้ข้างต้น หรือ มีความเกี่ยวข้องกันอย่างมีสาระสำคัญ”

อย่างไรก็ดี อาชญากรรมการรุกรานประกอบด้วย 6 องค์ประกอบความผิด ดังนี้ คือ (1) ผู้กระทำได้ทำการวางแผน การเตรียมการ การริเริ่มก่อการ หรือ สั่งการให้กระทำการรุกราน (2) ผู้กระทำเป็นบุคคลซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่ควบคุมหรือสั่งการให้กระทำทางการเมืองหรือทางทหารในนามของรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพอันเป็นการกระทำการรุกราน (3) การกระทำการรุกรานนั้น เป็นการใช้อำนาจอธิปไตยโดยบูรณาภาพแห่งดินแดน หรือเอกราชทางการเมืองของรัฐหนึ่ง หรือ เป็นการกระทำด้วยวิธีอื่นใดซึ่งไม่สอดคล้องกับกฎบัตรสหประชาชาติ (4) ผู้กระทำรู้ถึงสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นจริงนั้นว่าการใช้อำนาจอธิปไตยของรัฐนั้นไม่สอดคล้องกับกฎบัตรสหประชาชาติ (5) การกระทำการรุกรานนั้น มีลักษณะ ความร้ายแรง และขนาดเพียงพอที่จะเป็นการฝ่าฝืนกฎบัตรสหประชาชาติอย่างชัดเจน (6) ผู้กระทำรู้ถึงสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นจริงนั้นเป็นการฝ่าฝืนต่อกฎบัตรสหประชาชาติอย่างชัดเจน (International Criminal Court, 2013) โดยสามารถจำแนกองค์ประกอบความผิดออกเป็น องค์ประกอบภายนอก (Actus Reus) และ หรือองค์ประกอบภายใน (Mens Rea) ได้ดังนี้

2.1 องค์ประกอบภายนอกองค์อาชญากรรมการรุกราน

(1) การวางแผน การเตรียมการ การริเริ่มหรือการบังคับให้มีการกระทำการรุกราน หมายถึง บังคับหรือสั่งการในตำแหน่งที่สามารถสั่งการให้กระทำทางการเมืองหรือทางทหารในนามของรัฐได้เตรียมการ ก่ออาชญากรรมการรุกรานล่วงหน้า หรือ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาแผนการ (Planning) หรือการปฏิบัติการทางการเมืองหรือทางทหารเป็นการเฉพาะของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการกระทำการรุกราน อนึ่ง การเตรียมการ (Preparation) คือ การที่ปัจเจกชนซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่สามารถสั่งการให้ใช้กำลังอาวุธในนามของรัฐได้จัดเตรียมความพร้อมในทุกด้านที่จำเป็นสำหรับการรุกรานอีกรัฐหนึ่ง รวมถึงการที่รัฐหนึ่งได้แจ้งกองกำลังติดอาวุธหรือทหารรับจ้างในลักษณะที่เตรียมความพร้อมไว้สำหรับการเข้าโจมตีหรือกระทำการรุกรานต่ออำนาจอธิปไตยบูรณาภาพแห่งดินแดน หรือ เอกราชทางการเมืองของรัฐหนึ่ง ในขณะที่ การริเริ่ม (Initiation) หรือการบังคับ (Execution) ให้กระทำการรุกรานในนามของรัฐ หมายถึง การตัดสินใจของบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งที่สามารถควบคุมหรือสั่งการให้ผู้ใต้บังคับบัญชากระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การสั่งการให้ผนวกดินแดนหรือยึดครองดินแดนของรัฐอื่นภายหลังจากที่ได้เริ่มการกระทำการรุกราน การบังคับให้กระทำดังกล่าวนี้ ยังรวมถึงการกระทำโดยบุคคลใดๆ ที่ไม่ได้รวมก่อการในขั้นตอนแรกของการกระทำการรุกรานนี้ด้วย (Storrier, M. A., 2023)



ดังนั้น พลเรือนหรือทหารซึ่งอยู่ในระดับปฏิบัติการตามคำสั่งจึงไม่อยู่ในฐานะที่จะวางแผน เตรียมการ ริเริ่มหรือบังคับให้มีการกระทำการรุกรานได้ (Hajdin, N. R., 2022)

(2) ผู้กระทำต้องเป็นบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งที่สามารถควบคุมสั่งการให้ใช้กำลังในนามของรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ หมายถึง ผู้กระทำต้องเป็นบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งที่สามารถควบคุมสั่งการให้ใช้กำลังในนามของรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ (The perpetrator was a person in a position effectively to exercise control over or to direct the political or military action of the State which committed the act of aggression) หมายถึง ปัจเจกชนซึ่งเป็นผู้นำโดยนิติบัญญัติ (De Jure) และ ผู้นำโดยพฤตินัย (De Facto) ที่มีความสามารถอย่างแท้จริงในการควบคุมหรือสั่งการให้มีการกระทำทางการเมืองหรือทางการทหารในนามของรัฐ อนึ่ง ผู้นำดังกล่าวนี้ ยังหมายความรวมถึงผู้นำทางเศรษฐกิจ ผู้นำทางศาสนา ผู้นำทางสังคม หรือผู้นำในลักษณะอื่นใดที่มีความสามารถอย่างแท้จริงในการควบคุมหรือสั่งการให้ใช้กำลังในนามของรัฐหนึ่งกระทำการรุกรานต่ออีกรัฐหนึ่งอีกด้วย (Storrier, M. A., 2023) ดังนั้น องค์ประกอบของการก่ออาชญากรรมการรุกรานในกรณีนี้จึงประกอบด้วย หนึ่ง ปัจเจกชนที่สามารถควบคุมหรือสั่งการให้ใช้กำลังได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอง บุคคลนั้นได้กระทำในนามของรัฐ และ สาม การใช้กำลังนั้นมีลักษณะ (Character) ความร้ายแรง (Gravity) และขนาด (Scale) เพียงพอที่จะถือได้ว่าเป็นการละเมิดต่อกฎบัตรสหประชาชาติโดยชัดแจ้ง (Zimmermann, A., & Freiburg E., 2016)

(3) การใช้กำลังโดยรัฐหนึ่งกระทำต่ออำนาจอธิปไตย บูรณภาพแห่งดินแดน หรือ เอกราชทางการเมืองของอีกรัฐหนึ่ง หรือ การกระทำด้วยวิธีอื่นใดซึ่งไม่สอดคล้องกับกฎบัตรสหประชาชาติ หมายถึง การสั่งการของผู้นำโดยนิติบัญญัติหรือผู้นำโดยพฤตินัยให้ใช้กำลังอาวุธระหว่างรัฐ (Inter-State Use of Armed Force) โดยมีเจตนาและรู้ว่าการกระทำเช่นนั้นมึลักษณะ (Character) ความร้ายแรง (Gravity) และขนาด (Scale) เพียงพอที่จะถือได้ว่าเป็นการละเมิดต่อกฎบัตรสหประชาชาติโดยชัดแจ้ง (Hajdin, N. R., 2022) และมุ่งกระทำต่ออำนาจอธิปไตย บูรณภาพแห่งดินแดน หรือ เอกราชทางการเมืองของอีกรัฐหนึ่ง (Against the Sovereignty, Territorial Integrity or Political Independence of Another State) ซึ่งจะต้องเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายระหว่างประเทศ อย่างไรก็ตาม หากการใช้กำลังอาวุธโดยรัฐสอดคล้องกับกฎบัตรสหประชาชาติ เช่น ได้รับอนุญาตจาก UNSC หรือ การใช้กำลังอาวุธของรัฐเพื่อป้องกันตนเอง (Self-Defence) ภายใต้บทบัญญัติข้อ 51 แห่งกฎบัตรสหประชาชาติ การใช้กำลังอาวุธโดยรัฐในกรณีเช่นนั้นย่อมไม่เป็นการกระทำการรุกราน (Act of Aggression) แต่ถือได้ว่าเป็นการใช้กำลังอาวุธโดยรัฐที่ชอบด้วยกฎหมายระหว่างประเทศ (Kreß, C., Berriga, S., Grover, L., & Holtzendorff, L. V., 2012)

(4) การกระทำการรุกรานนั้นมีลักษณะ ความร้ายแรง และขนาด ที่เป็นการละเมิดกฎบัตรสหประชาชาติโดยชัดแจ้ง หมายถึง ลักษณะ (Character) ของการกระทำการรุกรานจะต้องมีลักษณะของการใช้กำลังอาวุธระหว่างรัฐ (Inter-State Use of Armed Force) กระทำอย่างหนึ่งอย่างใดตามที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติข้อ 8bis แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ความร้ายแรง (Gravity) ของการกระทำการรุกรานจะต้องพิจารณาถึงความหนักหน่วง (Seriousness) วิธีที่ใช้อาวุธ (Nature Of Means Used) หรือจำนวนความเสียหายที่เกิดจากการใช้กำลังอาวุธโดยรัฐ (Amount of Damage) แตกต่างกันไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละกรณี และ ขนาด (Scale) ของการกระทำการรุกรานจะต้องพิจารณาถึงความกว้างขวางทั้งในแง่ของพื้นที่ (Ratione Loci) และในแง่



ของกรอบเวลาที่สนธิสัญญามีผลใช้บังคับ (Ratione Temporis) อย่างไรก็ดี การกระทำการรุกรานอันจะเป็นการละเมิดกฎบัตรสหประชาชาติโดยชัดแจ้งนั้นจะต้องครบทั้ง 3 องค์ประกอบ กล่าวคือ ลักษณะ (Character) ความร้ายแรง (Gravity) และ ขนาด (Scale) หากมีเพียงองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมไม่เพียงพอที่จะถือว่าเป็นการละเมิดกฎบัตรสหประชาชาติอย่างชัดแจ้งได้ (Resolution RC/Res.6, 2010)

2.2 องค์ประกอบภายในของอาชญากรรมการรุกราน

องค์ประกอบภายใน (Mens Rea) ของอาชญากรรมการรุกรานตามความในบทบัญญัติข้อ 8bis จะต้องอยู่บนหลักการว่าด้วยองค์ประกอบทางจิตใจ (Mental Element) ตามความในบทบัญญัติข้อ 30 แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ เป็นพื้นฐาน โดยปัจเจกชนซึ่งเป็นผู้นำจะต้องมีเจตนาเกี่ยวกับการกระทำ (Conduct) รู้ถึงผลของการกระทำ (Consequences) และ รุสสาวการณ์ (Circumstances) ของอาชญากรรมการรุกรานนั้นว่าไม่สอดคล้องกับกฎบัตรสหประชาชาติ (Lipovsky, M., 2019) ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้ คือ

(1) ผู้กระทำต้องมีเจตนาและต้องรู้ถึงสภาวะการณ์ที่แท้จริงของการใช้กำลังเช่นนั้นว่าไม่สอดคล้องกับกฎบัตรสหประชาชาติ (The perpetrator was aware of the factual circumstances that established that such a use of armed force was inconsistent with the Charter of the United Nations) หมายถึง ปัจเจกชนซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่สามารถสั่งการให้ใช้กำลังในนามของรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพจะต้องมีการรู้ถึงสภาวะการณ์ที่แท้จริง (Knowledge of Actual Circumstances) ที่ตนได้เข้าร่วมการกระทำ (Conduct) ในการใช้กำลังอาวุธในนามของรัฐเช่นนั้นว่าเป็นการไม่สอดคล้องกับกฎบัตรสหประชาชาติอันเป็นการละเมิดข้อห้ามการใช้กำลังในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตามบทบัญญัติข้อ 2(4) แห่งกฎบัตรสหประชาชาติ (Anagnadi, F, French G., & Potter, J. , 2012)

(2) ผู้กระทำต้องมีเจตนาและต้องรู้ถึงสภาวะการณ์ที่แท้จริงอันเป็นการละเมิดกฎบัตรสหประชาชาติโดยชัดแจ้ง (The perpetrator was aware of the factual circumstances that established such a manifest violation of the Charter of the United Nations) หมายถึง ปัจเจกชนซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่สามารถสั่งการให้ใช้กำลังในนามของรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพจะต้อง (1) เป็นผู้นำซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่สามารถควบคุมหรือสั่งให้ใช้กำลังในนามของรัฐหรือกระทำด้วยวิธีอื่นใดในนามของรัฐ (2) รู้สภาวะการณ์ที่แท้จริงซึ่งมีอยู่ นั้นว่าเป็นการละเมิดกฎบัตรสหประชาชาติโดยชัดแจ้ง (3) เข้าร่วมการกระทำโดยรู้สภาวะการณ์ที่แท้จริงและตั้งใจให้เกิดผลจากการเข้าร่วมกระทำในสภาวะการณ์นั้น และ (4) รู้หรือเล็งเห็นได้ว่าผลร้ายจะเกิดขึ้นและรู้ว่ามีผลร้ายนั้นเป็นผลที่เกิดจากสภาพปกติธรรมดาของเหตุการณ์การใช้กำลังโดยรัฐหรือกระทำด้วยวิธีอื่นใดในนามของรัฐซึ่งเป็นการละเมิดกฎบัตรสหประชาชาติโดยชัดแจ้ง (Hajdin, N. R., 2022)

3. อุปสรรคต่อการดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC

การดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC มีอุปสรรคที่สำคัญ 3 ประการดังต่อไปนี้ คือ 1) อุปสรรคด้านกลไกของอัยการประจำศาล ICC ในการดำเนินคดีอาชญากรรมการรุกราน 2) อุปสรรคด้านเขตอำนาจของศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกราน และ 3) อุปสรรคด้านกลไกความร่วมมือทางอาญาระหว่างประเทศเกี่ยวกับอาชญากรรมการรุกราน

3.1 อุปสรรคด้านกลไกของอัยการประจำศาลอาญาระหว่างประเทศในการดำเนินคดีอาชญากรรมการรุกราน



กลไกของอัยการประจำศาล ICC สำหรับการดำเนินคดีอาชญากรรมการรุกรานนั้นสามารถเริ่มโดย 3 ช่องทาง ดังนี้ คือ 1) รัฐภาคีที่ยอมรับเขตอำนาจของศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกรานยื่นเรื่องให้อัยการประจำศาลดำเนินการสืบสวนสอบสวนข้อเท็จจริง ตามบทบัญญัติข้อ 12(2) ประกอบบทบัญญัติข้อ 13(a) และข้อ 14 แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ 2) อัยการประจำศาล ICC เป็นผู้ริเริ่มการสืบสวนสอบสวนข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอาชญากรรมการรุกรานด้วยตนเอง (Investigations Proprio Motu) เมื่อองค์คณะตุลาการพิจารณาเบื้องต้น (Pre-Trial Chamber) อนุญาตให้ดำเนินการได้ ตามบทบัญญัติข้อ 13(c) ประกอบข้อ 15 และข้อ 15bis แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ และ 3) UNSC ได้ยื่นเรื่องอาชญากรรมการรุกรานที่เกิดขึ้นในรัฐทั้งปวงในประชาคมระหว่างประเทศให้อัยการประจำศาล ICC สืบสวนสอบสวนข้อเท็จจริง ตามบทบัญญัติข้อ 13(b) ประกอบข้อ 15ter แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ อย่างไรก็ตาม กลไกของอัยการประจำศาลสำหรับการดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC ยังคงมีอุปสรรคที่ต้องพิจารณาดังนี้

(1) อุปสรรคด้านองค์ประกอบความผิดของอาชญากรรมการรุกราน กล่าวคือ อาชญากรรมการรุกรานมุ่งเน้นเฉพาะการใช้กำลังอาวุธระหว่างรัฐเท่านั้น จึงยังคงมีอุปสรรคต่อการดำเนินคดีอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC ด้วยสาเหตุดังต่อไปนี้ คือ ประการที่ 1 การกระทำใดๆ ตามที่ได้กำหนดไว้ในบทบัญญัติข้อ 8bis(2)(a)–(d) ของตัวแสดงที่มีใช้รัฐ (non-state actors) ย่อมไม่อยู่ในเขตอำนาจของศาล ICC ประการที่ 2 UNSC ไม่สามารถใช้อำนาจตามบทบัญญัติข้อ 13(b) ประกอบข้อ 15ter แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ เพื่อยื่นเรื่องการกระทำละเมิดบทบัญญัติข้อ 8bis(2)(a)–(d) โดยตัวแสดงที่มีใช้รัฐให้อัยการประจำศาล ICC ดำเนินการสืบสวนสอบสวนข้อเท็จจริงและฟ้องร้องดำเนินคดีได้ ประการที่ 3 ถ้อยคำที่ว่า “การกระทำในลักษณะอื่นใดซึ่งไม่สอดคล้องกับกฎบัตรสหประชาชาติ (Any Other Manner Inconsistent with the Charter of the United Nations)” ตามที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติข้อ 8bis(2) ยังมีความคลุมเครืออยู่ว่าการกระทำลักษณะอื่นใดเช่นว่านั้นคือการกระทำในลักษณะเช่นใด และ ประการที่ 4 กรณียังมีข้อกังขาอยู่ว่าการโจมตีทางไซเบอร์ระหว่างรัฐที่กระทำอย่างลับๆ จะถือว่าเป็นการกระทำอื่นใดอันมีลักษณะ (Character) ความร้ายแรง (Gravity) และ ขนาด (Scale) เพียงพอที่จะถือว่าเป็นการกระทำการรุกรานที่ละเมิดกฎบัตรสหประชาชาติโดยชัดแจ้ง (Manifest) ได้หรือไม่ กรณีจึงเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการตีความกฎหมายอาญาเพราะบทบัญญัติข้อ 22(2) แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ได้วางหลักไว้ว่า “กฎหมายอาญาจะต้องตีความโดยเคร่งครัดและไม่อาจตีความด้วยการอนุมานเปรียบเทียบ ในกรณีที่มีความคลุมเครือจะต้องตีความให้เป็นคุณแก่ผู้ที่ถูกสืบสวนสอบสวน ถูกฟ้องร้องดำเนินคดี หรือถูกพิพากษาลงโทษ”

(2) อุปสรรคด้านการสืบสวนสอบสวนและการฟ้องร้องดำเนินคดี กล่าวคือ อัยการประจำศาล ICC สามารถริเริ่มการสืบสวนสอบสวนข้อเท็จจริงด้วยตนเองเกี่ยวอาชญากรรมการรุกรานที่ก่อขึ้นโดยผู้นำหรือเกิดขึ้นในดินแดนของรัฐภาคีธรรมนูญกรุงโรมฯ ที่ยอมรับเขตอำนาจศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกรานเพียงจำนวน 49 รัฐเท่านั้น โดยอัยการประจำศาล ICC จะต้องรอมติจาก UNSC เป็นระยะเวลา 6 เดือน และจะต้องได้รับอนุญาตจากคณะตุลาการพิจารณาเบื้องต้น (Pre-Trial Chamber) ให้เริ่มดำเนินการสอบสวนตามบทบัญญัติข้อ 13(a), (c) และ 15bis(6), (7), (8) แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ แต่สำหรับกรณีการเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการทำลายล้างเผ่าพันธุ์ อาชญากรรมต่อมนุษยชาติ หรือ อาชญากรรมกรรมสงครามนั้น อัยการประจำศาล ICC สามารถยื่นคำร้องขอต่อองค์คณะตุลาการพิจารณาเบื้องต้น (Pre-Trial Chamber) เพื่อขออำนาจในการริเริ่ม



สืบสวนสอบสวนข้อเท็จจริงและรวบรวมพยานหลักฐานด้วยตนเอง (Investigation Proprio Motu) เหนือรัฐภาคีจำนวน 125 รัฐได้ทันที ตามความในบทบัญญัติข้อ 13(c) ประกอบข้อ 15 แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ

3.2 อุปสรรคด้านเขตอำนาจของศาลอาญาระหว่างประเทศ

การใช้เขตอำนาจของศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกราน ตามความในบทบัญญัติข้อ 15bis และบทบัญญัติข้อ 15ter แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ มีอุปสรรคมากกว่าการดำเนินคดีอาชญากรรมชนิดอื่นซึ่งอยู่ภายในเขตอำนาจศาล ICC เนื่องจาก รัฐภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ จำนวนทั้งสิ้น 125 รัฐ มีเพียง 49 รัฐภาคีเท่านั้นที่ยื่นสัตยาบันสารหรือสารแสดงความยอมรับเขตอำนาจศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกราน ดังนั้นการใช้เขตอำนาจของศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกรานจึงมีอุปสรรคดังต่อไปนี้ คือ

(1) เขตอำนาจตามเวลา กล่าวคือ ศาล ICC สามารถใช้เขตอำนาจเหนืออาชญากรรมการรุกรานได้เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม ค.ศ. 2018 หลังจากที่สมัชชารัฐภาคีธรรมนูญกรุงโรมฯ ได้มีข้อมติที่ Resolution RC/Res.6 ลงวันที่ 11 มิถุนายน ค.ศ. 2010 ในขณะที่ ศาล ICC สามารถใช้เขตอำนาจเหนืออาชญากรรมการทำลายล้างเผ่าพันธุ์ อาชญากรรมต่อมนุษยชาติ และ อาชญากรรมสงครามได้ ตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ. 2002

(2) เขตอำนาจเหนือรัฐภาคี กล่าวคือ ศาล ICC สามารถใช้เขตอำนาจเหนืออาชญากรรมการรุกรานต่อรัฐภาคีเพียง 49 รัฐที่ยอมรับเขตอำนาจศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกรานเท่านั้น ในขณะที่ ศาล ICC สามารถใช้เขตอำนาจเหนืออาชญากรรมการทำลายล้างเผ่าพันธุ์ อาชญากรรมต่อมนุษยชาติ และ อาชญากรรมสงคราม ต่อรัฐภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ จำนวนทั้งสิ้น 125 รัฐ (International Criminal Court, 2025)

(3) เขตอำนาจเฉพาะคดี กล่าวคือ การที่รัฐซึ่งไม่ใช่ภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ จะยอมรับเขตอำนาจศาล ICC เฉพาะคดีเหนืออาชญากรรมการรุกรานที่ผู้นำของรัฐตนมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่มีความเป็นไปได้น้อยมาก เพราะแม้แต่รัฐภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ จำนวนทั้งสิ้น 125 รัฐนั้น มีเพียง 49 รัฐภาคีเท่านั้นที่ยอมรับเขตอำนาจศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกราน กรณีดังกล่าวจึงถือว่าเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC อย่างมีนัยสำคัญ

(4) เขตอำนาจตามมติของ UNSC กล่าวคือ แม้ว่า UNSC สามารถใช้อำนาจภายใต้หมวด 7 แห่งกฎบัตรสหประชาชาติและบทบัญญัติข้อ 13(b) ประกอบบทบัญญัติข้อ 15ter(1) แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ยื่นเรื่องการรุกรานให้อยู่การศาล ICC ดำเนินการสืบสวนสอบสวนและฟ้องร้องดำเนินคดีเพื่อให้ศาล ICC ดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาได้ก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติแล้ว มีโอกาสความเป็นไปได้ค่อนข้างน้อยมากที่ประเทศสมาชิกถาวรใน UNSC ทั้ง 5 ประเทศซึ่งประกอบด้วย สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส สหพันธรัฐรัสเซีย และสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยมีเพียงประเทศสหราชอาณาจักรและประเทศฝรั่งเศสเท่านั้นที่เป็นรัฐภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ และประเทศสมาชิกถาวรแห่ง UNSC ทั้ง 5 ประเทศเหล่านี้นั้นไม่ยอมรับเขตอำนาจศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกรานแต่อย่างใด

3.3 อุปสรรคด้านกลไกความร่วมมือทางอาญาระหว่างประเทศ

แม้ว่ารัฐภาคีต้องให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่กับศาล ICC ในการสืบสวนสอบสวนและการฟ้องร้องดำเนินคดีอาญาภายในเขตอำนาจของศาล ICC ตามบทบัญญัติข้อ 86 บทบัญญัติข้อ 87(1)(a) แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ก็ตาม แต่กลไกความร่วมมือทางอาญาระหว่างประเทศยังคงมีอุปสรรค ดังต่อไปนี้



(1) กลไกความร่วมมือระหว่างประเทศในการส่งมอบตัวหรือการส่งผู้ร้ายข้ามแดนในความผิดฐานอาชญากรรมการรุกราน กล่าวคือ รัฐภาคีสามารถปฏิเสธคำร้องขอความร่วมมือหรือคำร้องขอความช่วยเหลือจากศาล ICC ได้โดยมีเงื่อนไข 3 ประการ ดังนี้ คือ ประการที่ 1 เมื่อศาล ICC ได้ทำคำร้องขอข้อมูลหรือเอกสารใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของชาติตามความในบทบัญญัติข้อ 72 แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ประการที่ 2 เมื่อคำร้องขอความร่วมมือหรือความช่วยเหลือของศาล ICC นั้น เป็นสิ่งต้องห้ามตามกฎหมายภายในของรัฐตามความในบทบัญญัติข้อ 93(1) แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ และ ประการที่ 3 เมื่อคำร้องขอความร่วมมือหรือความช่วยเหลือของศาล ICC นั้นเป็นสิ่งต้องห้ามในรัฐที่ได้รับคำร้องขอและรัฐที่ได้รับคำร้องขอนั้นได้ปรึกษากับศาลแล้วแต่ไม่มีการแก้ไขให้ถูกต้องได้ (Kowalski, M., 2023) อนึ่ง สำหรับรัฐที่ไม่ใช่ภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ นั้น ศาล ICC สามารถทำได้เพียงร้องขอความช่วยเหลือบนพื้นฐานของข้อตกลงเฉพาะกิจ บนพื้นฐานของความตกลงกับรัฐดังกล่าว หรือบนพื้นฐานอื่นที่เหมาะสมเท่านั้น ตามบทบัญญัติข้อ 87(5) แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ

(2) การใช้อำนาจอัยยับยั้งของประเทศสมาชิกถาวรใน UNSC กล่าวคือ โดยหลักแล้ว UNSC สามารถยื่นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรมการรุกรานให้อัยการประจำศาล ICC ดำเนินคดีได้ ตามความในบทบัญญัติข้อ 13(b) ประกอบบทบัญญัติข้อ 15ter แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ แต่ ประเทศสมาชิกถาวรใน UNSC ยังคงมีอำนาจอัยยับยั้ง (Veto) ตามบทบัญญัติข้อ 27(3) แห่งกฎบัตรสหประชาชาติ เนื่องด้วย UNSC มีลักษณะเป็นองค์กรทางการเมือง (a political organ) ที่พิจารณาถึงประโยชน์แห่งสันติภาพและความมั่นคง (Interest of Peace and Security) เป็นสำคัญ มากกว่าที่จะมีลักษณะเป็นองค์กรตุลาการ (a judicial body) ที่จะต้องคำนึงถึงประโยชน์แห่งความยุติธรรม (Interest of Justice) เป็นสำคัญ (Wood, M. & Stohoege, E., 2022)

4. แนวทางในการแก้ไขอุปสรรคต่อการดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC

4.1 การยอมรับให้อาชญากรรมการรุกรานเป็นความผิดอาชญากรรมสากล

เนื่องด้วยอาชญากรรมการรุกรานเป็นอาชญากรรมระหว่างประเทศร้ายแรงอย่างหนึ่งซึ่งอยู่ในความห่วงใยของประชาคมระหว่างประเทศโดยรวม เป็นอาชญากรรมที่ชั่วร้ายในตัวเองและเป็นอาชญากรรมที่ละเมิดต่อหลักกฎหมายบังคับเด็ดขาด (Jus Cogens) การยอมรับให้อาชญากรรมการรุกรานเป็นความผิดอาชญากรรมสากลจึงเป็นแนวทางหนึ่งซึ่งช่วยให้รัฐทั้งปวงสามารถใช้เขตอำนาจสากล (Universal Jurisdiction) ในนามประชาคมระหว่างประเทศเพื่อปราบปรามอาชญากรรมที่เป็นศัตรูของมนุษยชาติทั้งปวง (Taheri, H. J., & Darbandi, S., 2021) อย่างไรก็ตาม การยอมรับอาชญากรรมการรุกรานให้เป็นความผิดสากลสามารถดำเนินการได้ดังต่อไปนี้ คือ

(1) การยอมรับให้อาชญากรรมการรุกรานเป็นอาชญากรรมสากลบนพื้นฐานแห่งกฎหมายภายในของรัฐ คือ การใช้เขตอำนาจสากลโดยศาลภายในของรัฐดำเนินคดีต่ออาชญากรรมการรุกรานที่เกิดขึ้นในประชาคมระหว่างประเทศบนหลักการสากล (Universality Principle) โดยมีใช้บนหลักของสัญชาติ (Nationality Principle) หรือ หลักของดินแดน (Territoriality Principle) แต่อย่างใด (Einarsen, T., 2012)

(2) การยอมรับให้อาชญากรรมการรุกรานเป็นอาชญากรรมสากลบนพื้นฐานแห่งสนธิสัญญาระหว่างประเทศ คือ การดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานผ่านรูปแบบของการดำเนินคดีร้ายแรงประเภทอื่น เช่น การดำเนินคดีอาชญากรรมการรุกรานผ่านรูปแบบการดำเนินคดีอาชญากรรมต่อมนุษยชาติ อาชญากรรมสงคราม อาชญากรรมการทำลายล้างเผ่าพันธุ์ หรือ การก่อการร้ายตามหลักการแห่งอนุสัญญา



ระหว่างประเทศเพื่อการปราบปรามการวางระเบิดเพื่อก่อการร้าย ค.ศ. 1997 เป็นต้น เพราะองค์ประกอบความผิดของอาชญากรรมการรุกรานนั้นยังถือว่าเป็นอาชญากรรมร้ายแรงประเภทอื่นด้วย (Einarsen, T., 2018)

(3) อาชญากรรมสากลบนพื้นฐานแห่งกฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศ คือ การยอมรับกฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศให้เป็นฐานทางกฎหมายในการรับรองว่าอาชญากรรมการรุกรานเป็นอาชญากรรมสากลเพื่อช่วยให้รัฐทั้งปวงในประชาคมระหว่างประเทศสามารถใช้เขตอำนาจสากลเพื่อดำเนินการจับกุม คမ်းซัง สืบสวน สอบสวน พิจารณาพิพากษาและลงโทษไปตามสมควรแก่พฤติการณ์แห่งคดี (Einarsen, T., 2012)

4.2 การกำหนดให้อาชญากรรมการรุกรานเป็นความผิดตามกฎหมายภายในของรัฐ

โดยหลักแล้ว รัฐภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ มีพันธกรณีต้องอนุวัติการกฎหมายภายในให้สอดคล้องกับหลักการแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ โดยกฎหมายภายในของรัฐต้องไม่ขัดหรือแย้งกับธรรมนูญกรุงโรมฯ ทั้งนี้ ตามบทบัญญัติข้อ 27 แห่ง VCLT ค.ศ. 1969 อย่างไรก็ดี รัฐภาคีและรัฐที่ไม่ใช่ภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ สามารถกำหนดให้อาชญากรรมการรุกรานเป็นความผิดตามกฎหมายภายในของรัฐได้ ดังนี้ คือ

(1) การกำหนดให้อาชญากรรมการรุกรานเป็นความผิดตามกฎหมายภายในของรัฐภาคีธรรมนูญกรุงโรมฯ กล่าวคือ รัฐภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ที่ยอมรับเขตอำนาจศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกรานจำนวน 49 รัฐ มีพันธกรณีต้องอนุวัติการกฎหมายภายในของรัฐหรือกำหนดให้อาชญากรรมการรุกรานเป็นความผิดตามกฎหมายภายในของรัฐเพื่อให้สอดคล้องกับหลักการแห่งบทบัญญัติข้อ 8bis แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ตามหลักการสำคัญแห่ง VCLT ค.ศ. 1969

(2) การกำหนดให้อาชญากรรมการรุกรานเป็นความผิดตามกฎหมายภายในของรัฐที่ไม่ใช่ภาคีธรรมนูญกรุงโรมฯ กล่าวคือ แม้ว่ารัฐภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ที่มีได้ยอมรับเขตอำนาจศาล ICC เหนืออาชญากรรมการรุกราน และ รัฐที่ไม่ใช่ภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ไม่มีพันธกรณีตามสนธิสัญญาที่จะต้องอนุวัติการกฎหมายภายในของรัฐให้สอดคล้องกับธรรมนูญกรุงโรมฯ ก็ตาม แต่รัฐเหล่านั้นสามารถนำหลักการสำคัญว่าด้วยอาชญากรรมการรุกรานตามที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติข้อ 8bis แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ มาบัญญัติให้เป็นความผิดตามกฎหมายภายในของรัฐตนได้ ทั้งนี้เพื่อสร้างกลไกทางกฎหมายอาญาไว้รองรับความร่วมมือทางอาญาระหว่างประเทศในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมการรุกรานอันเป็นอาชญากรรมระหว่างประเทศที่ร้ายแรงที่สุดอย่างหนึ่งซึ่งอยู่ในความห่วงใยของประชาคมระหว่างประเทศโดยรวม

4.3 การใช้กลไกความร่วมมือทางอาญาระหว่างประเทศ

โดยหลักแล้ว รัฐภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ 125 รัฐ มีพันธกรณีจะต้องให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่กับศาล ICC และศาล ICC มีอำนาจร้องขอความร่วมมือจากรัฐภาคีผ่านช่องทางการทูตหรือทางอื่นที่เหมาะสมโดยอาจกำหนดมาตรการที่เหมาะสมสำหรับคุ้มครองข้อมูลและผู้เสียหายตามความในบทบัญญัติข้อ 86 และ 87 แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ แต่รัฐที่ไม่ใช่ภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ นั้น ศาล ICC สามารถทำได้เพียงร้องขอความช่วยเหลือบนพื้นฐานความตกลงกับรัฐดังกล่าวเท่านั้น อย่างไรก็ดี การใช้กลไกความร่วมมือทางอาญาระหว่างประเทศสามารถดำเนินการได้ดังนี้ คือ

(1) ความร่วมมือระหว่างประเทศภายใต้ธรรมนูญกรุงโรมฯ คือ รัฐภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ จำนวน 125 รัฐ มีพันธกรณีที่จะต้องให้ความร่วมมือกับศาล ICC ภายใต้พันธกรณีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ ตาม



หลักการแห่งกฎหมายสนธิสัญญาที่ว่าสัญญาต้องเป็นสัญญา (Pacta Sunt Servanda) อนึ่ง รัฐที่ยอมรับเขตอำนาจศาล ICC เฉพาะคดีต้องให้ความร่วมมือกับศาล ICC ภายใต้ธรรมนูญกรุงโรมฯ ด้วยความสุจริต (Good Faith) เช่นเดียวกัน (Soler, C., 2019)

(2) ความร่วมมือระหว่างประเทศภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศอื่น กล่าวคือ ในกรณีที่รัฐทั้งปวงในประชาคมระหว่างประเทศให้การยอมรับว่าอาชญากรรมการรุกรานเป็นอาชญากรรมสากล (Universal Crime) เพราะได้รับการประณามอย่างสากล (Universal Condemnation) รัฐทั้งปวงยังสามารถใช้เขตอำนาจสากล (Universal Jurisdiction) หรือให้ความร่วมมือทางอาญาระหว่างประเทศภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศอื่นนอกเหนือจากพันธกรณีตามธรรมนูญกรุงโรมฯ ได้ (Bassiouni, M. C. , 2014) เพราะอาชญากรรมการรุกรานมีลักษณะเป็นอาชญากรรมสากลซึ่งละเมิดหลักกฎหมายบังคับเด็ดขาดอันมีผลผูกพันเป็นการทั่วไปต่อทุกรัฐ

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิวัฒนาการของการรุกรานในกฎหมายอาญาระหว่างประเทศ องค์ประกอบความผิดของอาชญากรรมการรุกรานและอุปสรรคต่อการดำเนินคดีอาชญากรรมรุกรานในศาล ICC พบว่า

1. อาชญากรรมการรุกรานเป็นรูปแบบรุนแรงที่สุดของการใช้กำลังในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ละเมิดกฎบัตรสหประชาชาติโดยชัดแจ้งและเป็นสิ่งต้องห้ามตามหลักกฎหมายบังคับเด็ดขาด (Jus Cogens) มีสถานะเป็นกฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศซึ่งมีผลผูกพันเป็นการทั่วไปต่อทุกรัฐ แม้ว่าอาชญากรรมการรุกรานจะถูกกำหนดไว้ในสนธิสัญญาก็ไม่มีผลทำให้สถานะของความเป็นกฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศสิ้นผลไป

2. ถ้อยคำที่ว่า “กระทำในลักษณะอื่นใดที่ไม่สอดคล้องกับความมุ่งประสงค์ของสหประชาชาติ (any other manner inconsistent with the Charter of the United Nations)” ตามบทบัญญัติข้อ 8bis(2) แห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ นั้น ถือว่าการเปิดช่องให้ตีความขยายความซึ่งขัดกับหลักการที่ว่ากฎหมายอาญาจะต้องมีความชัดเจนไม่อาจตีความไปในทางที่เป็นโทษแก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยได้ การริเริ่มสืบสวนข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอาชญากรรมการรุกรานของอัยการประจำศาล ICC ซึ่งมีความยุ่งยากมากกว่าการสืบสวนสอบสวนข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอาชญากรรมระหว่างประเทศอื่นๆ ซึ่งอยู่ในเขตอำนาจของศาล ICC และ การที่รัฐภาคีแห่งธรรมนูญกรุงโรมฯ เพียงจำนวน 49 รัฐจากจำนวนทั้งสิ้น 125 รัฐ ที่ยอมรับเขตอำนาจศาล ICC เห็นอาชญากรรมการรุกรานนั้น ถือว่าเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC อย่างมีนัยสำคัญ

3. การยอมรับอาชญากรรมการรุกรานให้เป็นอาชญากรรมสากล (Universal Crime) การกำหนดให้อาชญากรรมการรุกรานเป็นความผิดอาญาตามกฎหมายภายในของรัฐ และ การให้ความร่วมมือทางอาญาของรัฐทั้งปวงในประชาคมระหว่างประเทศ ถือว่าเป็นแนวทางการแก้ไขอุปสรรคต่อการดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC ได้อย่างมีนัยสำคัญ

สรุป/ข้อเสนอแนะ



อาชญากรรมการรุกรานได้วิวัฒนาการจากสิ่งที่สามารถกระทำได้ในอดีตสู่การเป็นสิ่งต้องห้าม สู่การเป็นอาชญากรรมระหว่างประเทศร้ายแรงซึ่งอยู่ในความหวังใยของประชาคมระหว่างประเทศโดยรวม และยังคงมีแนวโน้มที่จะได้รับการยอมรับให้เป็นอาชญากรรมสากลอย่างหนึ่ง อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบความผิดบางประการของอาชญากรรมการรุกรานยังมีลักษณะเปิดช่องให้ตีความขยายความได้และการดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการมีขั้นตอนที่ยุ้งยากมากกว่าการดำเนินคดีอาชญากรรมระหว่างประเทศร้ายแรงฐานอื่น ผู้เขียนจึงมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางในการแก้ไขอุปสรรคต่อการดำเนินคดีความผิดฐานอาชญากรรมการรุกรานในศาล ICC ดังต่อไปนี้ คือ

1. รัฐผู้เสียหายอาจดำเนินคดีต่อรัฐและปัจเจกชนผู้รุกรานในความผิดฐานอาชญากรรมฐานร้ายแรงชนิดอื่นซึ่งอยู่ในเขตอำนาจของศาล ICC เพราะในบางกรณีองค์ประกอบอาชญากรรมการรุกรานยังเข้าองค์ประกอบความผิดฐานการทำลายล้างเผ่าพันธุ์ ฐานอาชญากรรมต่อมนุษยชาติ หรือ ฐานอาชญากรรมสงครามอีกด้วย
2. การยอมรับว่าอาชญากรรมการรุกรานซึ่งได้รับการประณามอย่างสากลเพราะเป็นการละเมิดข้อ 2(4) แห่งกฎบัตรสหประชาชาติโดยชัดแจ้งมีสถานะเป็นอาชญากรรมสากลย่อมมีผลทำให้รัฐทั้งปวงในประชาคมระหว่างประเทศสามารถใช้เขตอำนาจสากลเหนืออาชญากรรมการรุกรานได้สะดวกและเป็นเอกภาพมากยิ่งขึ้น
3. การกำหนดให้อาชญากรรมการรุกรานเป็นความผิดตามกฎหมายภายในของรัฐ ทำให้รัฐในประชาคมระหว่างประเทศใช้กลไกความร่วมมือทางอาญาระหว่างประเทศได้สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้นทั้งในแง่ของการดำเนินคดีหรือการส่งผู้ร้ายข้ามแดน
4. ในกรณีที่ UNSC ล้มเหลวในการปฏิบัติหน้าที่ของตนเกี่ยวกับอาชญากรรมการรุกราน รัฐผู้เสียหายควรที่จะเสนอเรื่องให้ UNGA ประณามรัฐและปัจเจกชนที่เกี่ยวข้องกับการก่ออาชญากรรมการรุกรานเช่นนั้น

เอกสารอ้างอิง

ปกป้อง ศรีสนิท. (2556). กฎหมายอาญาระหว่างประเทศ. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Angnadi, F, French G., & Potter, J. (2012). Negotiating the Element of the Crime of Aggression. In S. Barriga & C. Kreß, *The Travaux Préparatoires of The Crime of Aggression* (1st ed.). Cambridge: Cambridge University Press. 55-80.

Bassiouni, M. C. . (2014). *Introduction to International Criminal Law* (2nd rev. ed.). Leiden and Boston: Martinus Nijhoff Publishers.

Einarsen, T. (2012). The Concept of Universal Crimes in International Law. Retrieved September 9, 2025, from <https://www.toaep.org/ps-pdf/14-einarsen>

Einarsen, T. (2018). Prosecuting Aggression Through Other Universal Core Crimes at the International Criminal Court. In L. N. Sadat, *Seeking Accountability for the Unlawful Use of Force*. Cambridge: Cambridge University Press. 337-385.



- Global Institute for the Prevention of Aggression. (2019). Handbook Ratification and Implementation of the Kampala Amendments on the Crime of Aggression to the Rome Statute of the ICC (Third edition). (P. M. Nations, Producer) Retrieved September 8, 2025, from Institute for International Peace and Security Law and Liechtenstein Institute on Self-Determination at Princeton University:
<https://crimeofaggression.info/documents/1/handbook.pdf>
- Grzebyk, P. (2013). Criminal Responsibility for the Crime of Aggression. New York: Routledge.
- Hajdin, N. R. (2022). Attributing Criminal Responsibility for the Crime of Aggression. Georgia Journal of International and Comparative Law, 51(2), 1-36. Retrieved September 9, 2025, from <https://digitalcommons.law.uga.edu/gjicl/vol51/iss1/2>
- Hajdin, N. R. (2022). The actus reus of the crime of aggression. Leiden Journal of International Law, 34(2), 489 – 504. Retrieved September 8, 2025, from <https://doi.org/10.1017/S0922156521000042>
- International Criminal Court. (2025). The States Parties to the Rome Statute. Retrieved September 9, 2025, from <https://asp.icc-cpi.int/states-parties>
- International Law Commission. (2022). Peremptory norms of general international law (jus cogens), In Report of the International Law Commission. (New York: United Nations) Retrieved September 8, 2025, from General Assembly Official Records Seventy-seventh Session Supplement No. 10 (A/77/10): <https://legal.un.org/ilc/reports/2022/>
- Kowalski, M. (2023). Article 86: General Obligation to Cooperate. In Commentary on the Commentary on the Law of the International Criminal Court: The Statute Volume 2 (2nd ed.). Brussels: Torkel Opsahl Academic EPublisher. 613-623.
- Kreß, C., Berriga, S., Grover, L., & Holtzendorff, L. V. (2012). Negotiating the Understanding on the crime of aggression. In S. Barriga & C. Kreß, The Travaux Préparatoires of The Crime of Aggression (1st ed.). Cambridge: Cambridge University Press. 81-97.
- Lipovský, M. (2019). Mental Element (Mens Rea) of the Crime of Aggression and Related Issues. In P. Šturma, The Rome Statute of the ICC at Its' Twentieth Anniversary: Achievements and Perspectives. Leiden & Boston: Brill Nijhoff. 106-122.
- Resolution RC/Res.6. (2010, June 11). Adopted at the 13th plenary meeting. Retrieved September 8, 2025, from Consensus: <https://treaties.un.org/doc/source/docs/RC-Res.6-ENG.pdf>
- Sayapin, S. (2014). The Crime of Aggression in International Criminal Law: Historical Development, Comparative Analysis and Present State. Hague: t.m.c.asser press.
- Shelton, D. (2021). Jus Cogens. Oxford: Oxford University Press.



- Soler, C. (2019). *The Global Prosecution of Core Crimes under International Law*. The Hague: T.M.C. Asser Press.
- Stahn, C. (2019). *A Critical Introduction to International Criminal Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Storrier, M. A. (2023). Article 8 bis: Crime of Aggression. Retrieved September 8, 2025, from In M. Klamberg, J. Nilsson & A. Angotti, *Commentary on the Law of the International Criminal Court: The Statute Volume 1* (2nd ed.): <https://www.toaep.org/ps-pdf/44-klamberg-nilsson-angotti-second>. 437-464.
- Taheri, H. J., & Darbandi, S. (2021). A Reflection on China's Approach to the Crime of Aggression. *Journal of International Criminal Law*, 2(1), 53-65. Retrieved from https://www.jicl.ir/article_128769.html
- Wood, M. & Stoecker, E. (2022). *The UN Security Council and International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zimmermann, A., & Freiburg E. (2016). Article 8 bis: Crime of Aggression. K. Ambos & O. Triffterer, *The Rome Statute of The International Criminal Court: A commentary* (3rd ed.). 580-618. Retrieved September 8, 2025, from <https://www.legal-tools.org/doc/040751/>



ส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ซึ่งให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำคุณประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ*

CONTRIBUTORY PORTION

นชยพรรณ บุญชม

Nachayapan Boonchom

คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

Faculty of Law, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand

*Corresponding author E-mail: nachy.ink@gmail.com

บทคัดย่อ

บทบัญญัติว่าด้วยการแบ่งทรัพย์สินมรดกระหว่างทายาทลำดับเดียวกันตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1633 กำหนดให้ทายาทในลำดับเดียวกันได้รับส่วนแบ่งเท่ากันในทุกกรณี ส่งผลให้ในทางปฏิบัติ ทายาทที่อุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำคุณประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ ต้องรับภาระดูแลหรือปกป้องทรัพย์สินของเจ้ามรดกแต่เพียงลำพัง จนเกิดความเสียหายแก่ตน ทั้งด้านการเงิน สุขภาพ และโอกาสในอาชีพ แต่ยังไม่ได้รับส่วนแบ่งเท่ากับทายาทอื่น อันก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม แม้กฎหมายไทยสมัยสุโขทัยและอยุธยาเคยรับรองสิทธิของผู้รักษาใช้หรือผู้จัดการปองศพ แต่หลักการนี้ไม่ถูกบัญญัติไว้ในกฎหมายปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่ากฎหมายของประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ ได้แก่ สาธารณรัฐเกาหลี สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี และญี่ปุ่น ซึ่งรับรองสิทธิให้ทายาทผู้ช่วยเหลือเป็นพิเศษเรียกร้องส่วนแบ่งพิเศษ โดยพิจารณาระยะเวลาการดูแล ความสำคัญของบทบาทดังกล่าวของทายาท และค่าใช้จ่ายที่เสียไป อันสะท้อนความเสียสละและคุณประโยชน์ต่อเจ้ามรดกและกองมรดก ข้อเสนอแนะคือ ควรแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 6 ลักษณะ 2 หมวด 3 โดยเพิ่มเติม “หลักการส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ” เพื่อให้ทายาทดังกล่าวมีสิทธิร้องขอส่วนแบ่งมรดกพิเศษมากกว่าทายาทอื่น อันก่อให้เกิดความเป็นธรรมระหว่างทายาท และชดเชยความเสียหายหรือการเสียโอกาสของทายาทดังกล่าว

คำสำคัญ: ส่วนแบ่งมรดกพิเศษ, การแบ่งมรดกระหว่างทายาทในลำดับชั้นเดียวกัน, การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดกเป็นพิเศษ

Abstract

The distribution of an estate among heirs of the same degree under the Thai Civil and Commercial Code is governed by Section 1633, which stipulates that statutory heirs of the



same degree are entitled to receive equal shares. This provision applies without exception, even when a co-heir has provided special care or support to the deceased or has contributed significantly to preserving the estate. In such instances, such co-heir may bear the primary burden of caring for the deceased or safeguarding the estate's assets, often at the expense of personal finances, health, livelihood, or opportunities to a greater extent than other co-heirs. Nevertheless, the law still mandates equal distribution, resulting in unfairness for the contributing heir. Although Thai inheritance law during the Sukhothai and Ayutthaya periods recognized the rights of heirs who nursed the deceased or performed the funeral rites, it has not been adopted in the current law.

According to the study, the laws of civil law countries such as the Republic of Korea, the Federal Republic of Germany, and Japan recognize the right of a co-heir who provided special support to the decedent or to the estate to claim an additional share of the inheritance. Such entitlement is assessed on factors including the duration of care, the significance of the role performed, and the expenses incurred, all of which reflect the sacrifice and contributions made to the deceased and the estate. It is therefore recommended that the Thai Civil and Commercial Code, Book VI, Title II, Chapter III, be amended to incorporate "the principle of Contributory Portion" This would grant such co-heir the right to request a greater inheritance share than other co-heirs, thereby promoting fairness among heirs and compensating for the losses or foregone opportunities borne by those who assume such burdens.

Keywords: Contributory Portion, Equal Division among Same-Degree Heirs, Special Support for the Deceased

บทนำ

กฎหมายลักษณะมรดกของไทยมีรากฐานมาจากจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ยุคโบราณ ซึ่งถือปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี (พรชัย สุนทรพันธุ์, 2566) เมื่อเจ้ามรดกถึงแก่ความตาย โดยหลักการตามกฎหมาย ทรัพย์สินของเจ้ามรดกก็จะตกทอดแก่ทายาททันที หากเจ้ามรดกไม่ได้ทำพินัยกรรมไว้ก่อนเสียชีวิต มรดกก็จะตกทอดสู่ทายาทโดยธรรมตามลำดับที่กฎหมายกำหนด ในกรณีที่มีทายาทโดยธรรมในลำดับเดียวกันมากกว่าหนึ่งคน การแบ่งทรัพย์สินมรดกระหว่างทายาทโดยธรรมในลำดับเดียวกันนั้น กฎหมายกำหนดให้ทายาทโดยธรรมแต่ละคนย่อมมีสิทธิได้รับส่วนแบ่งมรดกในสัดส่วนที่เท่า ๆ กัน ซึ่งลักษณะของครอบครัวไทยในอดีตส่วนใหญ่มีโครงสร้างแบบครอบครัวขยาย (Extended Family) โดยสมาชิกหลายรุ่น เช่น ปู่ย่า ตายาย บิดามารดา และบุตรหลาน อาศัยอยู่ร่วมกันภายใต้ชายคาเดียวกันหรือในบริเวณใกล้เคียงกัน ซึ่งส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวสามารถดูแลและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด อย่างไรก็ตาม



โครงสร้างครอบครัวไทยในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปสู่รูปแบบของ ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) (ณรงญา ตัญญพัฒน์กุล, 2563) ซึ่งมักประกอบด้วยเพียงบิดามารดาและบุตรเท่านั้น การรวมตัวของสมาชิกครอบครัวหลายรุ่นให้อยู่ร่วมกันในครอบครัวเดี่ยวเริ่มลดน้อยลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัวที่มีบุตรหลาน ซึ่งเมื่อเติบโตขึ้น มักแยกย้ายไปอาศัยอยู่ต่างหากจากบิดามารดาของตน ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลทางอาชีพ การสร้างครอบครัวใหม่ หรือปัจจัยอื่น ๆ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อบทบาทและหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดู ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดาและบุตรเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

เจ้ามรดกในวัยชรา ซึ่งมักเป็นบิดามารดา ปู่ย่าตายาย ที่มีอายุเพิ่มมากขึ้น อาจประสบปัญหาด้านสุขภาพจนไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ หรือในบางกรณี บุตรของเจ้ามรดกอาจเป็นผู้มีภาวะเจ็บป่วยเรื้อรัง หรือทุพพลภาพจนไม่สามารถดูแลตนเองได้ จึงเกิดความจำเป็นที่ทายาทต้องเข้ามาดูแลอย่างใกล้ชิด ทั้งในด้านการให้ที่อยู่อาศัย การรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษา รวมถึงการบริหารจัดการทรัพย์สินหรือธุรกิจของเจ้ามรดก ซึ่งอาจช่วยให้เจ้ามรดกมีทรัพย์สินเพิ่มขึ้น หรือไม่ทำให้ทรัพย์สินในกองมรดกลดน้อยถอยลง ในกรณีที่เจ้ามรดกมีทายาทหลายคน การที่เจ้ามรดกจะได้รับการดูแลจากทายาททุกคนในระดับที่เท่าเทียมกันอาจเป็นไปได้ยาก ในทางปฏิบัติ มักมีทายาทคนใดคนหนึ่งรับภาระในการดูแลเจ้ามรดกเป็นหลักเพียงลำพัง ขณะที่ทายาทร่วมคนอื่นไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ภาระที่ต้องรับผิดชอบอย่างต่อเนื่องย่อมส่งผลกระทบต่อโอกาสในการประกอบอาชีพ หรือปัญหาด้านสุขภาพ ไม่ว่าจะเป็นสุขภาพกายหรือสุขภาพจิตของทายาทผู้ที่แบกรับภาระนั้นเป็นหลัก เนื่องจากต้องใช้เวลาและทรัพยากรในการดูแลเจ้ามรดกอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน ซึ่งก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมต่อทายาทคนดังกล่าวที่ต้องรับภาระหลักในการดูแลเจ้ามรดกมากกว่าทายาทร่วมคนอื่น ๆ

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไม่มีการกำหนดหลักกฎหมายในลักษณะดังกล่าวโดยเฉพาะ มีเพียงการกำหนดลำดับหน้าที่ต้องชำระให้แก่เจ้าหนี้กองมรดกไว้เท่านั้น (ชนิสรา งามอภิชน, 2568) ซึ่งกฎหมายไม่ได้ครอบคลุมถึงค่าเสียโอกาสในการทำมาหาได้ หรือค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในการดูแลรักษาเจ้ามรดก ซึ่งเป็นภาระเพิ่มเติมนอกเหนือจากค่าใช้จ่ายพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับเครื่องอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน ส่งผลให้ทายาทผู้ที่รับหน้าที่ดูแลเจ้ามรดกไม่สามารถเรียกร้องให้มีการชำระค่าใช้จ่ายหรือค่าเสียโอกาสเหล่านี้จากกองมรดกได้

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมุ่งวิเคราะห์หลักกฎหมายของประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ ซึ่งกำหนดให้ทายาทผู้ที่มีความช่วยเหลือแก่เจ้ามรดกเป็นพิเศษมีสิทธิได้รับส่วนแบ่งทรัพย์สินมรดกเพิ่มเติมจากส่วนแบ่งที่กฎหมายกำหนดไว้ เช่น ประเทศสาธารณรัฐเกาหลี ประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี และประเทศญี่ปุ่น โดยประเทศเหล่านี้ได้กำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขในการพิจารณาให้ทายาทที่มีบทบาทสำคัญในการดูแลเจ้ามรดกสามารถเรียกร้องส่วนแบ่งพิเศษ เพิ่มเติมจากส่วนแบ่งมรดกที่ได้รับตามกฎหมาย โดยพิจารณาจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น ระยะเวลาที่ทายาทให้ความดูแล แรงงานที่ใช้ หรือทรัพย์สินที่เสียไปในการดูแลเจ้ามรดกหรือธุรกิจของเจ้ามรดก เป็นต้น ในงานวิจัยนี้ ผู้เขียนจะนำหลักกฎหมายของประเทศที่ใช้ระบบซีวิลลอว์มาวิเคราะห์ว่าแนวทางดังกล่าวมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสังคมไทยในปัจจุบันหรือไม่ อีกทั้งยังพิจารณาถึงความจำเป็นในการปรับปรุงหรือแก้ไขกฎหมายมรดกของไทยในประเด็นดังกล่าวให้มีความเป็นธรรมต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องยิ่งขึ้น รวมถึงความเป็นไปได้ในการนำหลักการเหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในบริบทของประเทศไทย



วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงความเป็นมา แนวคิดทฤษฎี วิเคราะห์สภาพปัญหาของกฎหมายเกี่ยวกับการแบ่งทรัพย์สินมรดกในระหว่างทายาทโดยธรรมในลำดับชั้นเดียวกัน
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบและวิเคราะห์แนวคิดกฎหมายของต่างประเทศเกี่ยวกับหลักกฎหมายส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ซึ่งให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำคุณประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ
3. เพื่อวิเคราะห์หลักเกณฑ์ทางกฎหมายเกี่ยวกับหลักกฎหมายส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ซึ่งให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำคุณประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ
4. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงหลักเกณฑ์ที่เหมาะสมสำหรับกฎหมายมรดกของไทย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยในงานวิจัยนี้ใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเน้นการวิจัยทางเอกสาร (documentary research) ซึ่งดำเนินการผ่านการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์และพัฒนาความคิดในประเด็นเกี่ยวกับ หลักกฎหมายว่าด้วยการแบ่งมรดกระหว่างทายาทโดยธรรมในลำดับชั้นเดียวกัน และหลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการให้ส่วนแบ่งมรดกแก่ทายาทที่ดูแลเจ้ามรดกหรือทำประโยชน์พิเศษแก่กองมรดก

กระบวนการศึกษาประกอบด้วยการค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เช่น ตำรา หนังสือ วารสาร บทความ เอกสารเผยแพร่ รวมถึงสื่อออนไลน์และหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) ทั้งในประเทศและต่างประเทศ การศึกษานี้มีมิติทาง ประวัติศาสตร์เปรียบเทียบ และ สังคมวิทยา ควบคู่กับการศึกษาแนวคิดทางกฎหมายและสังคม ตลอดจนหลักการที่สนับสนุนหรือขัดแย้งกัน รวมถึงการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงกับทฤษฎีและบทบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้อง โดยข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจะถูกนำมาใช้เป็น องค์ความรู้ เพื่อสนับสนุน สมมติฐานของการวิจัย และนำไปสู่การสรุปผลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา

ผลการวิจัย

ในยุคสังคมโบราณที่ยังไม่มีกฎหมายมรดก มนุษย์อยู่อาศัยกันเป็นครอบครัว ไม่ได้อยู่รวมกันเป็นชาติ บ้านเมืองดังเช่นทุกวันนี้ สมาชิกในครอบครัวต่างร่วมแรงร่วมใจทำมาหากินหรือดำรงชีวิตร่วมกัน เมื่อได้ทรัพย์สินมา จึงถือว่าเป็นทรัพย์สินของครอบครัว ความเป็นเจ้าของทรัพย์สินจึงเป็นของครอบครัวโดยรวม ไม่ใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เมื่อสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิต ทรัพย์สินยังคงเป็นของครอบครัว แต่เมื่อสังคมพัฒนาขึ้นและมนุษย์เริ่มดำรงชีพเป็นอิสระจากกัน หลักกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลจึงเกิดขึ้น กลายเป็นหลักว่า ทรัพย์สินของใครหาได้ให้ไว้แก่มัน สิทธิและความหวงแหนในทรัพย์สินนี้ยังคงอยู่แม้เมื่อเจ้าของถึงแก่ความตาย โดยสามารถกำหนดให้ทรัพย์สินตกแก่บุคคลที่ตนประสงค์ได้ จึงเกิดเป็นแนวคิดของกฎหมายมรดก (เสนีย์ ปราโมช, 2567)



กฎหมายลักษณะมรดกเป็นกฎหมายที่ว่าด้วยการตกทอดทรัพย์สินของบุคคลเมื่อถึงแก่ความตาย โดยกำหนดลำดับทายาทและวิธีการแบ่งทรัพย์สินมรดกหากไม่มีพินัยกรรม มรดกจะตกแก่ทายาทโดยธรรมตามลำดับที่กฎหมายกำหนด และเมื่อมีทายาทในลำดับเดียวกันหลายคน แต่ละคนย่อมมีสิทธิได้รับส่วนแบ่งเท่ากันตามมาตรา 1633 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและความเสมอภาคในระหว่างทายาท

อย่างไรก็ตาม หลักความเป็นธรรมและความเสมอภาคเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลทุกคน บุคคลทุกคนย่อมต้องได้รับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพให้มีความเสมอภาคกันในกฎหมายและได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน หลักความเสมอภาคนั้นไม่ใช่ว่าการดำเนินการทุกสิ่งอย่างต้องทำเหมือนกันทั้งหมด แต่เป็นไปตามคำกล่าวของ H.L.A. Hart ซึ่งกล่าวไว้ว่า “สิ่งที่เหมือนกันต้องได้รับการปฏิบัติที่เหมือนกัน สิ่งที่แตกต่างกันต้องได้รับการปฏิบัติที่ต่างกัน” (ศศิภา พฤษภูวนาจันทร์, 2560) ความเสมอภาคจึงมิได้หมายถึงการแบ่งให้เท่ากันทุกกรณี หากแต่หมายถึงการจัดสรรที่สมเหตุสมผลตามความแตกต่าง

ด้วยเหตุนี้ หลักกฎหมายส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรมในลำดับชั้นเดียวกันที่กำหนดให้ทายาทในลำดับชั้นเดียวกันได้รับส่วนแบ่งเท่ากัน ตามมาตรา 1633 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น ไม่ควรนำมาปรับใช้ในกรณีที่ทายาทโดยธรรมคนใดคนหนึ่งเป็นผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ เนื่องจากไม่เป็นธรรมต่อทายาทคนดังกล่าว และย่อมขัดต่อหลักความเป็นธรรมและความเสมอภาคที่กฎหมายต้องให้ความคุ้มครอง

1. วิเคราะห์สภาพปัญหาของกฎหมายเกี่ยวกับการแบ่งทรัพย์สินมรดกในระหว่างทายาทโดยธรรมในลำดับชั้นเดียวกันในประเทศไทย

การแบ่งทรัพย์สินมรดกระหว่างทายาทในลำดับชั้นเดียวกัน มีการบัญญัติไว้เพียงมาตราเดียวในมาตรา 1633 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งบัญญัติว่า “ทายาทโดยธรรมในลำดับเดียวกัน ในลำดับหนึ่ง ๆ ที่ระบุไว้ในมาตรา 1629 นั้น ชอบที่จะได้รับส่วนแบ่งเท่ากัน ถ้าในลำดับหนึ่งมีทายาทโดยธรรมคนเดียว ทายาทโดยธรรมคนนั้นมีสิทธิได้รับส่วนแบ่งทั้งหมด” และถูกนำมาปรับใช้กับทุกกรณี โดยไม่มีข้อยกเว้นที่คำนึงถึงข้อเท็จจริงหรือปัจจัยแวดล้อมอื่นใด

จากการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายมรดกของไทยในแต่ละยุคสมัยพบว่า กฎหมายมรดกในกฎหมายของพระเจ้ามังรายแห่งราชอาณาจักรล้านนา ซึ่งรู้จักกันในนาม “มังรายศาสตร์” โดยได้บัญญัติเรื่องมรดกไว้ในหมวดลักษณะมรดก ความตอนหนึ่งระบุว่า “ถ้าพ่อแม่ตาย ลูกมีหลายคน หากแบ่งปันทรัพย์สินกันไม่ได้ ถ้าพ่อแม่สั่งไว้อย่างไรโดยมีพยานรู้เห็น ก็ให้เป็นไปตามคำสั่งนั้น ถ้าผู้ตายมิได้สั่งเสียไว้ให้พิจารณาว่า ลูกคนไหนถือพ่อแม่เป็นศัตรูหรือไม่ พ่อแม่ขายลูกคนไหนไปหรือไม่ ลูกคนไหนยากจนหรือไม่ ลูกคนไหนทำคุณแก่พ่อแม่หรือไม่ ก็ให้แบ่งมากน้อยสมควรแก่กรณี” แสดงให้เห็นว่า การแบ่งทรัพย์สินมรดกในสมัยนั้นไม่ได้ยึดหลักความเท่าเทียมกันระหว่างทายาท แต่กลับพิจารณาจากข้อเท็จจริงและพฤติกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างบุตรกับบิดามารดาเป็นสำคัญ (หลวงสุทิวาหนฤพุมิ, 2516) กล่าวคือ บุตรที่ปรนนิบัติหรือทำคุณประโยชน์แก่บิดามารดาอาจได้รับส่วนแบ่งมรดกมากกว่าบุตรคนอื่น ๆ ในขณะที่บุตรที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม หรือถูกขายออกไป ก็อาจได้รับมรดกน้อยลงหรือไม่มีสิทธิเลย ทั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าการตกทอดมรดกในสมัยล้านนามีลักษณะตาม



จารีตประเพณีที่ยึดหยุ่น และเน้นการพิจารณาความสัมพันธ์และความกตัญญูต่อบิดามารดา รวมถึงในสมัยสุโขทัย ซึ่งมีปรากฏแนวความคิดพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อหลักกฎหมายส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ เนื่องจากตามจารีตประเพณีในสมัยกรุงสุโขทัยบุตรจะได้รับมรดกไม่เท่ากัน ส่วนแบ่งของบุตรแต่ละคนขึ้นอยู่กับว่าบุตรได้ทำคุณประโยชน์ให้บิดามารดามากน้อยขนาดไหน เช่น บุตรที่ปรนนิบัติรับใช้บิดามารดาหรือบุตรที่บวชให้บิดามารดาจะได้รับมรดกมากกว่าบุตรคนอื่นๆ เป็นต้น (ชนิสา งามอภิชน, 2568)

กฎหมายมรดกสมัยกรุงศรีอยุธยา มีหลักฐานปรากฏอยู่ในกฎหมายตราสามดวงที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงชำระสะสางและรวบรวมกฎหมายเก่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา หรือที่เรียกว่าพระอัยการลักษณะมรดก ในยุคนี้ยังไม่ปรากฏการแบ่งมรดกตามหลักญาติสนิทตัดญาติห่างดังเช่นปัจจุบัน ทำให้ญาติทุกคนของเจ้ามรดกมีสิทธิได้รับมรดกตามสัดส่วนที่กฎหมายกำหนดไว้ ในส่วนของการแบ่งทรัพย์สินมรดก ระหว่างทายาทโดยธรรมในลำดับชั้นเดียวกัน มีการกำหนดเงื่อนไขในการรับมรดก โดยทายาทโดยธรรมที่ได้รักษาไข้และปลงศพเจ้ามรดก หรือทายาทที่มีเหย้าเรือนและหาเลี้ยงชีพด้วยตนเองแล้ว จะได้รับส่วนแบ่งมรดกในสัดส่วนที่แตกต่างกัน (มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2482) ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้มีการร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมลักษณะมรดก ร.ศ.121 (พ.ศ. 2445) มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการแบ่งมรดกภาคญาติในเรื่องญาติสนิทตัดญาติห่าง โดยเฉพาะการกำหนดสิทธิของทายาทโดยธรรมที่มีสิทธิได้รับมรดกตามลำดับญาติอย่างชัดเจน และยังคงแยกวิธีการแบ่งทรัพย์สินมรดกของผู้ตายออกเป็นหลายวิธีด้วยกัน ขึ้นอยู่กับเพศ สถานะ ฐานะ และยศถาบรรดาศักดิ์ของผู้ตายเป็นสำคัญ (ไชยพัฒน์ ธรรมชุตินันท์, 2566) เช่น การแบ่งมรดกของผู้ตายที่เป็นชาย มีวิธีการแบ่งที่แตกต่างจากการแบ่งมรดกของผู้ตายที่เป็นหญิง การแบ่งทรัพย์สินมรดกของผู้ตายที่เป็นสมณเพศและพราหมณ์ มีวิธีที่แตกต่างจากการแบ่งมรดกของผู้ตายที่เป็นฆราวาส นอกจากนี้การแบ่งมรดกของผู้ตายที่เป็นชายด้วยกันหรือหญิงด้วยกันยังอาจแตกต่างกันไปได้ตามยศถาบรรดาศักดิ์ของผู้ตาย ซึ่งแนวคิดเหล่านี้นี้ยังคงมีหลงเหลือในกฎหมายลักษณะปัจจุบันอยู่บ้าง

นอกจากนี้ มีการตัดบทบัญญัติเกี่ยวกับเงื่อนไขที่ทายาทต้องมีหน้าที่ช่วยเหลือในการรักษาพยาบาลหรือปลงศพเจ้ามรดกออกไปจากการบังคับใช้ โดยมีการให้เหตุผลว่า เพราะข้อตัดญาติไม่นับว่าเป็นญาติมีอยู่ในกฎหมายแล้ว อนึ่ง ผู้วิจัยเห็นว่าอาจมีเหตุผลมาจากร่างพระราชบัญญัตินี้ได้ปรับเปลี่ยนแนวทางจากระบบภาคญาติแบบเดิมมาเป็นการจัดลำดับทายาทโดยธรรมอย่างเป็นระบบมากขึ้น เพื่อสร้างความชัดเจน มั่นคง และแน่นอนในเรื่องสิทธิของทายาท ลดข้อพิพาท และป้องกันปัญหาจากการตีความหรือพิจารณาเงื่อนไขที่ไม่สามารถวัดผลหรือพิสูจน์ได้ชัดเจน เช่น การช่วยเหลือดูแลเจ้ามรดกในช่วงชีวิตสุดท้าย ซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ทางกฎหมายที่กำหนดให้ความเป็นทายาท ยึดตามสถานะทางกฎหมายเป็นสำคัญ

จะเห็นว่า บทบัญญัติตามมาตรา 1633 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น แตกต่างจากที่เคยมีบัญญัติในกฎหมายตราสามดวงและพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมลักษณะมรดก ร.ศ.121 (พ.ศ.2445) ซึ่งเคยบัญญัติให้ส่วนแบ่งแก่บุตรหรือภริยาที่ได้รับรักษาไข้และปลงศพเจ้ามรดก จึงจะมีสิทธิได้รับมรดกโดยให้แบ่งประเภทบุตรตามประเภทของภริยา แต่ในการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จนถึงประมวลกฎหมาย



แพ่งและพาณิชย์ที่ใช้บังคับในปัจจุบันไม่ได้นำกฎหมายดังกล่าวมาบัญญัติไว้ เนื่องจากในการจัดทำร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ณ เวลานั้น ผู้ร่างให้เหตุผลว่า การให้ส่วนแบ่งมรดกแก่บุตรที่แตกต่างกันไปตามลำดับชั้นของภริยานั้นเป็นการล้าหลังไปเสียแล้ว และการบังคับใช้มีความยุ่งยากมาก ประกอบกับคำพิพากษากฎีกาในขณะนั้นก็ได้ให้ส่วนแบ่งแก่บุตรแตกต่างกันแล้ว อีกทั้งมองว่า ไม่ควรกันส่วนมรดกไว้สำหรับญาติใกล้ชิด เพราะจะเป็นการจำกัดเสรีภาพการจำหน่ายทรัพย์สินทางมรดก เจ้ามรดกควรจะยกทรัพย์สินมรดกให้ใครก็ได้ตามใจสมัคร (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2475)

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า กฎหมายมรดกของไทยแต่เดิมสะท้อนถึงค่านิยมและวัฒนธรรมไทยที่เน้นความสำคัญของการตอบแทนบุญคุณและความกตัญญูต่อบิดามารดา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของความสัมพันธ์ในครอบครัวที่ปรากฏในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ครอบครัวได้กำหนด สิทธิและหน้าที่ของบิดามารดาและบุตรไว้อย่างชัดเจนในหลายมาตรา เพื่อสร้างความสมดุลในการคุ้มครองและดูแลสมาชิกครอบครัว เป็นการที่กฎหมายมองว่าบิดามารดามีบทบาทสำคัญในการเลี้ยงดูและคุ้มครองบุตรให้เติบโตอย่างเหมาะสม ทั้งในเชิงวัตถุและจิตใจ การให้ความคุ้มครองนี้ไม่เพียงเป็นหน้าที่ตามกฎหมาย แต่ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างบิดามารดาและบุตร ขณะเดียวกัน กฎหมายยังมีความคาดหวังว่า บุตรจะตอบแทนบุญคุณโดยการเลี้ยงดูและดูแลบิดามารดาในช่วงที่พวกเขาไม่สามารถดูแลตนเองได้ เช่นในวัยชรา ความสัมพันธ์นี้ไม่เพียงถูกมองว่าเป็นหน้าที่ทางกฎหมาย แต่ยังเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์เชิงลึกที่ยึดโยงอยู่กับวัฒนธรรมไทย

ทั้งนี้ แม้บุตรหรือทายาทดังกล่าวจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ดูแลหรือผู้พิทักษ์ของบิดามารดา หรือเจ้ามรดกในขณะยังมีชีวิตอยู่จะสามารถใช้เงินของบิดามารดาหรือเจ้ามรดกตามสมควรได้ในกรณีที่ผู้ดูแลหรือผู้พิทักษ์ไม่มีเงินได้เพียงพอแก่การครองชีพตามสมควรแก่ฐานะ ตามมาตรา 1573 แต่ในความเป็นจริงแล้วทรัพย์สินสมบัติของบิดามารดาหรือเจ้ามรดกส่วนใหญ่จะไม่ใช้เงิน แต่เป็นอสังหาริมทรัพย์ หรือสังหาริมทรัพย์ที่สามารถจำนองได้ ซึ่งหากเป็นกรณีดังกล่าวก็ย่อมไม่สามารถชดเชยความเสียหายของบุตรหรือทายาทผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดาหรือเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษได้

นอกจากนี้ หากเป็นกรณีตามมาตรา 1739 ที่กำหนดลำดับการชำระหนี้จากกองมรดกใน (5) ค่าเครื่องอุปโภคบริโภคอันจำเป็นประจำวันซึ่งส่งให้แก่เจ้ามรดก ก็ไม่ครอบคลุมต่อค่าใช้จ่ายที่แท้จริงที่เกิดขึ้นจากการอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดาหรือเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ เช่น ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนที่เกิดขึ้นจากการพาบิดามารดาหรือเจ้ามรดกมาอยู่รวมบ้านเดียวกันเป็นเวลานาน เป็นต้น และการชดเชยจากการเสียโอกาสในชีวิตในเรื่องของเวลาและสุขภาพของบุตรหรือทายาทที่ต้องทุ่มเททั้งร่างกายและเวลาในการดูแลบิดามารดาหรือเจ้ามรดก แต่ในขณะที่ทายาทพร้อมคนอื่นกลับไม่ต้องเสียผลประโยชน์ใด ๆ และมีโอกาสมีเวลาในชีวิตที่มากกว่าบุตรหรือทายาทให้การอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดาหรือเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ แต่ทายาททุกคนกลับได้ส่วนแบ่งมรดกในจำนวนที่เท่ากัน ตามมาตรา 1633

ดังนั้น แม้กฎหมายไทยจะสะท้อนให้เห็นว่าให้ความสำคัญต่อความกตัญญูต่อบิดามารดาและการตอบแทนบุญคุณของสังคมและวัฒนธรรมไทย แต่กฎหมายกลับไม่คุ้มครองสิทธิและผลประโยชน์ของบุตรหรือทายาทผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดาหรือเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ ผู้ซึ่งเสีย



ประโยชน์และโอกาสในชีวิตมากกว่าทายาทร่วมคนอื่น ๆ หลักส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรมในลำดับชั้นเดียวกันที่กำหนดให้ทายาทในลำดับชั้นเดียวกันได้รับส่วนแบ่งเท่ากัน ตามมาตรา 1633 นั้น ไม่ควรนำมาปรับใช้ในกรณีที่ทายาทโดยธรรมคนใดคนหนึ่งเป็นผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษได้ เนื่องจากไม่เป็นธรรมต่อทายาทคนอื่นดังกล่าว และขัดต่อหลักความเสมอภาคที่กฎหมายต้องให้ความคุ้มครอง

2. วิเคราะห์ปัญหาและแนวทางปรับปรุงหลักเกณฑ์ที่เหมาะสมสำหรับกฎหมายมรดกของไทยจากการศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ

จากการศึกษากฎหมายของต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ เช่น ประเทศเยอรมนี หรือประเทศสเปน หรือประเทศฝรั่งเศส หรือประเทศอิตาลี หรือประเทศญี่ปุ่น มีการนำแนวคิดของหลักส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ มาบัญญัติไว้ในกฎหมาย ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์แนวทางในการแก้ไขปัญหามาเสนอแนวทางปรับปรุงหลักเกณฑ์ที่เหมาะสมสำหรับกฎหมายมรดกของไทยดังนี้

2.1 ปัญหาเรื่องขอบเขตการให้ความคุ้มครองทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษในการร้องขอส่วนแบ่งมรดกพิเศษ

เนื่องจากสิทธิในการร้องขอส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษนั้น เป็นสิทธิอย่างหนึ่งที่ประมวลกฎหมายแพ่งของประเทศสาธารณรัฐเกาหลี มีการบัญญัติไว้โดยมีแนวคิดเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในระหว่างทายาทร่วม (Attorney Kim Sang-ho, 2022) และประมวลกฎหมายแพ่งประเทศสเปน หรือประเทศฝรั่งเศส มีการบัญญัติขึ้นโดยมีพื้นฐานอยู่บนแนวคิดที่ว่าทายาทที่ได้มีส่วนสนับสนุนในการบำรุงรักษาและเพิ่มพูนทรัพย์สินให้แก่กองมรดกของเจ้ามรดกด้วยค่าใช้จ่ายของตนเอง ควรได้รับสิทธิพิเศษเหนือทายาทคนอื่น ๆ เมื่อมีการจัดการทรัพย์สินมรดก (flegl-rechtsanwaelte, 2567) ศาลจึงมีดุลพินิจในการพิจารณาว่าการกระทำแบบใดจึงจะถือว่าเป็นการอุปการะเลี้ยงดู หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ ดังนั้น จึงต้องมีการจำกัดความเพื่อให้ศาลใช้ดุลพินิจอย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงส่วนได้เสียของบุคคลต่าง ๆ รวมถึงปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อทายาทผู้ร้องและทายาทคนอื่น ๆ ซึ่งหากไม่จำกัดขอบเขตในการใช้ดุลพินิจของศาล อาจส่งผลให้ทายาทคนอื่น ๆ ไม่ได้รับความเป็นธรรมได้ แบ่งพิจารณาได้ดังนี้

(1) ผู้มีสิทธิร้องขอส่วนแบ่งมรดกพิเศษนั้น ควรให้สิทธิแก่ทายาทโดยธรรมบางประเภทเท่านั้นที่มีสิทธิร้องขอส่วนแบ่งมรดกพิเศษได้ โดยพิจารณาในเรื่องข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูตามกฎหมายและความสัมพันธ์ในความเป็นจริง กล่าวคือ เฉพาะทายาทโดยธรรมที่ได้ให้ความอุปการะเลี้ยงดู ช่วยเหลือดูแลเจ้ามรดกในระดับที่มากกว่าหน้าที่ตามกฎหมายกำหนดเท่านั้น ที่จะมีสิทธิร้องขอส่วนแบ่งมรดกพิเศษตามกฎหมาย เช่น กฎหมายแพ่งประเทศสเปน หรือประเทศฝรั่งเศส ที่ตัดสิทธิของคู่สมรสของเจ้ามรดกในการร้อง



ขอส่วนแบ่งมรดกพิเศษนี้ เนื่องจากผู้ร่างมองว่าคู่สมรสย่อมต้องช่วยเหลือดูแลคู่สมรสของตนด้วยดีเป็นปกติอยู่แล้ว (Lawyer Christiane Winckelmann, 2021)

ดังนั้นเฉพาะทายาทโดยธรรมเท่านั้นที่จะมีสิทธิร้องขอส่วนแบ่งมรดกพิเศษ หรือได้รับการชดเชยจากการช่วยเหลือดูแลเจ้ามรดกเป็นพิเศษ แต่ในขณะที่กฎหมายแพ่งของประเทศสาธารณรัฐเกาหลี ไม่ได้มีข้อจำกัดดังกล่าว และยังถือว่าคู่สมรสเป็นทายาทโดยธรรมประเภทหนึ่ง จึงมีสิทธิร้องขอส่วนแบ่งมรดกพิเศษตามกฎหมาย โดยศาลมองว่าการให้ความช่วยเหลือเป็นพิเศษของคู่สมรสหรือผู้สืบสันดานนั้นมีขึ้นโดยผ่านสถานะความสัมพันธ์ระหว่างทายาทและคู่สมรสหรือผู้สืบสันดานของทายาทดังกล่าว (Attorney Kim Sang-ho, 2022) อย่างไรก็ตาม กฎหมายของทั้งสองประเทศ บัญญัติให้แต่เฉพาะทายาทโดยธรรมเท่านั้น ไม่รวมถึงผู้รับพินัยกรรม โดยถือว่าเจ้ามรดกได้แสดงเจตนาของตนในการให้ส่วนแบ่งแก่ผู้รับพินัยกรรมแล้ว ผู้รับพินัยกรรมจึงไม่สมควรที่จะมีสิทธิในการรับส่วนแบ่งมรดกพิเศษนี้ได้อีก ซึ่งมีข้อดีตรงที่ทำให้จำกัดผู้ที่มีสิทธิร้องขอส่วนแบ่งมรดกพิเศษไม่ให้กว้างเกินไป ซึ่งอาจทำให้เกิดความวุ่นวายในระหว่างบุคคลหรือทายาทผู้มีสิทธิได้รับมรดกได้

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่า กรณีตามกฎหมายของประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ที่จำกัดเฉพาะทายาทโดยธรรมเท่านั้น ไม่รวมถึงคู่สมรสซึ่งเป็นการจำกัดขอบเขตมากเกินไป เนื่องจากแม้คู่สมรสจะได้รับส่วนแบ่งมรดกในสัดส่วนที่มากกว่าทายาทโดยธรรม แต่หลักการดังกล่าวก็มีที่มาจากแนวคิดของการแบ่งสินสมรสที่คู่สมรสที่อยู่ร่วมกันต่างช่วยกันทำมาหาได้ คู่สมรสจึงควรมีสิทธิได้รับส่วนแบ่งในทรัพย์สินของกันและกัน และถึงแม้เป็นเรื่องปกติที่คู่สมรสต้องช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกันอยู่แล้ว แต่หากมองอีกมุมหนึ่ง หากคู่สมรสของเจ้ามรดกนั้นได้ใช้ทรัพย์สินส่วนของตนในการช่วยเหลือดูแลเจ้ามรดกมากกว่าการช่วยเหลือดูแลตามปกติโดยที่ทายาทโดยธรรมไม่ได้มีส่วนช่วยเหลือใด ๆ กรณีนี้จึงอาจไม่เป็นธรรมต่อคู่สมรสเท่าใดนัก

(2) เงื่อนไขในการร้องขอส่วนแบ่งมรดกพิเศษนั้น ควรจำกัดเฉพาะกรณีที่ไม่มีข้อตกลงในระหว่างทายาทร่วมในเรื่องส่วนแบ่งมรดกพิเศษ หรือทายาทผู้ให้ความช่วยเหลือดูแลเป็นพิเศษนี้ไม่ได้เป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำภายใต้สัญญาอันมีค่าตอบแทนอย่างเหมาะสมนี้ และต้องไม่ใช่กรณีที่ทายาทผู้ให้ความช่วยเหลือดูแลเป็นพิเศษสามารถเรียกค่าตอบแทนจากการกระทำดังกล่าวได้ตามกฎหมายอื่น ตามกฎหมายแพ่งของประเทศสาธารณรัฐเกาหลี (Attorney Kim Sang-ho, 2022) และกฎหมายแพ่งประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ซึ่งจะเป็นการจำกัดขอบเขตในการใช้สิทธิ หากไม่จำกัดขอบเขตการใช้สิทธิดังกล่าว อาจทำให้เกิดความซ้ำซ้อนในการได้รับการชดเชยในทางกฎหมาย และอาจก่อให้เกิดความสับสนในการบังคับใช้ได้ เช่น สิทธิในการเรียกค่าอุปการะเลี้ยงดู หรือค่าตอบแทนตามหลักสัญญา เป็นต้น

(3) ขอบเขตของการอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษในการร้องขอส่วนแบ่งมรดกพิเศษนั้น ควรมีการวางขอบเขตอย่างกว้าง ๆ เช่น กฎหมายแพ่งของประเทศสาธารณรัฐเกาหลี ได้มีการยกตัวอย่างการให้ความช่วยเหลือดูแลเป็นพิเศษ อาทิ การให้ที่พักอาศัยแก่เจ้ามรดก หรือการดูแลรักษาพยาบาลเจ้ามรดก เป็นเวลานาน หรือโดยการบำรุงรักษา หรือเพิ่มมูลค่าให้แก่กองมรดกของเจ้ามรดก (Attorney Kim Sang-ho, 2022) ส่วนกฎหมายแพ่งประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีกำหนดให้เป็นการจัดการงานในครัวเรือนหรือกิจการของเจ้ามรดก รวมถึงการให้ความช่วยเหลือดูแลเจ้ามรดกเป็นระยะเวลานาน



เป็นต้น เพื่อประโยชน์ของผู้ที่ต้องการการดูแล ด้วยการดูแลเจ้ามรดกที่บ้าน หรือให้อยู่ในความดูแลของผู้มีความเชี่ยวชาญตามวิชาชีพ ดังนั้น เพียงแค่ทายาทอยู่อาศัยกับเจ้ามรดกก็เข้าเงื่อนไขของการดูแลตามมาตรานี้ได้ ในอีกแง่หนึ่ง ก็เพื่อความปลอดภัยของบุคคลที่ต้องการการดูแลในกรณีที่จำเป็นต้องความช่วยเหลือกะทันหัน (Lawyer Christiane Winckelmann, 2021) ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสในการให้ศาลใช้ดุลพินิจได้มากขึ้นว่า พฤติการณ์แบบใดจะถือเป็นการให้ความช่วยเหลือดูแลเป็นพิเศษตามที่กฎหมายกำหนด อีกทั้งบทบัญญัติดังกล่าวยังสามารถปรับใช้ได้ทุกยุคสมัย เนื่องจากในแต่ละยุคสมัยการให้ความช่วยเหลือดูแลอาจมีความแตกต่างกันไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลง และบริบทของสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม การที่วางขอบเขตอย่างกว้างเช่นนี้ที่เปิดโอกาสให้ศาลมีอำนาจใช้ดุลพินิจได้มากขึ้น ก็อาจส่งผลเสียได้ในบางกรณี เนื่องจากไม่ได้มีมาตรฐานอย่างแน่ชัด ผู้พิพากษาซึ่งเป็นบุคคลที่ต้องใช้เหตุผลประกอบการใช้ดุลพินิจของแต่ละคน ซึ่งประสบการณ์และมุมมองของแต่ละบุคคลย่อมไม่เหมือนกัน ดังนั้น คำว่า “พิเศษ” สำหรับคนหนึ่งอาจเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับอีกคนก็ได้ การเปิดโอกาสให้ผู้พิพากษาใช้ดุลพินิจในการตีความอย่างกว้างเกินไปจึงอาจทำให้เกิดความไม่แน่นอนในการตีความและการบังคับใช้กฎหมายได้

(4) สัดส่วนของส่วนแบ่งมรดกพิเศษ ควรกำหนดให้อำนาจศาลสามารถใช้ดุลพินิจพิจารณาโดยคำนึงถึงระยะเวลา วิธี สัดส่วนของส่วนแบ่ง มูลค่าของกองมรดก และพฤติการณ์อื่นใดประกอบกัน ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์ที่กฎหมายแพ่งของประเทศสาธารณรัฐเกาหลี (มาตรา 1008-2) และกฎหมายแพ่งของประเทศญี่ปุ่น (มาตรา 904-2) ได้มีการบัญญัติไว้อย่างชัดเจน เพื่อเป็นแนวทางประกอบการพิจารณาของศาล ได้แก่

- (1) มูลค่าทรัพย์สินที่เจ้ามรดกมีอยู่ในขณะถึงแก่ความตาย
- (2) ระยะเวลาการให้ความช่วยเหลือดูแลเจ้ามรดกของทายาท
- (3) วิธีการช่วยเหลือดูแลเจ้ามรดกของทายาท
- (4) จำนวนทายาทรวมของเจ้ามรดก
- (5) สัดส่วนที่ใช้ในการคำนวณ
- (6) พฤติการณ์อื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นความถึงความเป็นพิเศษของการช่วยเหลือดูแลของทายาท เช่น เจ้ามรดกมีทายาททั้งหมด 4 คน แต่กลับมีทายาทเพียงคนเดียวที่ให้ความช่วยเหลือดูแลมาโดยตลอดเป็นระยะเวลานาน เป็นต้น

2.2 ปัญหาเรื่องผลกระทบต่อหลักกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินและหลักอิสระในทางแพ่ง

ในกรณีที่เจ้ามรดกไม่ได้ทำพินัยกรรมไว้ให้ผู้รับพินัยกรรม แนวความคิดของหลักกฎหมายว่าด้วยส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษจะไม่มีประเด็นปัญหาที่ต้องพิจารณา จึงไม่ได้ขัดแย้งกับหลักกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินและหลักอิสระในทางแพ่งซึ่งเป็นหลักการสำคัญทางนิติศาสตร์

อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่เจ้ามรดกได้ทำพินัยกรรมแสดงเจตนายกทรัพย์สินมรดกให้แก่ทายาทผู้มีสิทธิรับมรดกตามกฎหมายแต่บางส่วน โดยไม่ได้ทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินมรดกให้แก่ทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ อันอาจสันนิษฐานได้ว่า เจ้ามรดกไม่ได้ประสงค์ที่จะ



แบ่งปันส่วนแบ่งมรดกให้แก่ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษมากกว่าทายาทร่วมคนอื่นตามพินัยกรรม แนวความคิดของหลักกฎหมายว่าด้วยส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษนี้จึงอาจขัดแย้งกับแนวความคิดของหลักกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินและหลักอิสระในทางแพ่ง ซึ่งเจ้ามรดกมีเสรีภาพอย่างบริบูรณ์ในการที่จะจำหน่ายทรัพย์สินของตน

จากการศึกษาวิจัยประมวลกฎหมายแพ่งของประเทศสาธารณรัฐเกาหลี กฎหมายแพ่งประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี และกฎหมายแพ่งของประเทศญี่ปุ่น พบว่ามีการบัญญัติหลักการกันส่วนมรดกให้แก่ทายาทโดยธรรม กล่าวคือ หากผู้ทำพินัยกรรมแสดงเจตนายกทรัพย์สินมรดกให้แก่ผู้รับพินัยกรรมทั้งหมดในพินัยกรรม ทายาทโดยธรรมผู้มีสิทธิได้รับมรดกตามกฎหมายมีสิทธิร้องขอกันส่วนแบ่งมรดกจากทรัพย์สินมรดกได้ และมีการบัญญัติหลักการให้คำนวณส่วนแบ่งทรัพย์สินที่ทายาทโดยธรรมคนหนึ่งคนใดได้รับจากเจ้ามรดก ก่อนที่เจ้ามรดกถึงแก่ความตายรวมเข้ากับส่วนแบ่งมรดกที่ทายาทคนดังกล่าวมีสิทธิได้รับตามกฎหมาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้การบังคับใช้หลักกฎหมายว่าด้วยส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ ที่มีแนวความคิดที่ขัดแย้งกับแนวความคิดของหลักกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินและหลักอิสระในทางแพ่งนั้น สามารถใช้บังคับร่วมกันได้อย่างเหมาะสมและเป็นระบบ เนื่องจากหากไม่ได้เป็นไปตามเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนด และทายาทโดยธรรมร้องขอ ทรัพย์สินมรดกจะถูกกันส่วนไว้ให้แก่ทายาทโดยธรรมตามสัดส่วนที่กฎหมายกำหนด ทำให้กองมรดกยังคงเหลือทรัพย์สินมรดกที่จะสามารถนำมาแบ่งปันให้แก่ทายาทโดยธรรมต่อไป ทำให้หลักกฎหมายว่าด้วยส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษยังสามารถบังคับใช้ได้

นอกจากนี้ การกำหนดส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษเป็นเพียงสิทธิเรียกร้องเท่านั้น ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า ประมวลกฎหมายแพ่งของประเทศสาธารณรัฐเกาหลี กฎหมายแพ่งของประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี และกฎหมายแพ่งของประเทศญี่ปุ่น ยังคงยอมรับและให้ความสำคัญกับหลักกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินและหลักอิสระในทางแพ่งอยู่ ทั้งนี้ หากทายาทโดยธรรมไม่ได้ใช้สิทธิเรียกร้องดังกล่าว ทรัพย์สินมรดกของผู้ทำพินัยกรรมก็ยังคงตกแก่ผู้รับพินัยกรรมตามความประสงค์ของผู้ทำพินัยกรรม ซึ่งเป็นการคงไว้ซึ่งหลักกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินและหลักอิสระในทางแพ่งที่ให้ความสำคัญกับสิทธิของบุคคลในการกำหนดการจัดการทรัพย์สินของตนเอง

อีกทั้ง หากเจ้ามรดกจะแสดงเจตนาโดยกำหนดไว้ในพินัยกรรมโดยแจ้งชัดว่าไม่ประสงค์ให้ทายาทผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษได้รับการชดเชยจากกองมรดกก็ย่อมทำได้ ดังนั้น ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่า หลักกฎหมายว่าด้วยส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ อาจนำมาปรับใช้ได้โดยไม่ขัดแย้งกับหลักกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินและหลักอิสระในทางแพ่งได้



สรุป/ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยในปัจจุบัน ไม่มีบทบัญญัติในเรื่องส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษนี้ อีกทั้งบทบัญญัติที่มีอยู่ก็ไม่เปิดช่องให้ศาลใช้ดุลพินิจตีความและปรับใช้กฎหมายเพื่อให้ความคุ้มครองสิทธิของบุคคลในครอบครัวซึ่งเป็นทายาทโดยธรรมที่อุทิศชีวิตและทรัพย์สินตนเองมากกว่าทายาทคนอื่น ๆ จึงเกิดความไม่เป็นธรรมในระหว่างทายาท ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ควรแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 6 มรดก ลักษณะ 2 หมวด 3 เรื่องการแบ่งส่วนมรดกของทายาทโดยธรรมในลำดับชั้นต่าง ๆ โดยการนำ “หลักการส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ” ซึ่งมีหลักการสำคัญในการให้สิทธิทายาทโดยธรรมในการร้องขอส่วนแบ่งมรดกจากการที่ทายาทคนดังกล่าวได้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ มากกว่าทายาทคนอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในระหว่างทายาท และเพื่อเป็นการชดเชยความเสียหายหรือการเสียโอกาสบางประการของทายาทคนดังกล่าวของต่างประเทศมาปรับบังคับใช้ให้เข้ากับบริบทของสังคมไทย

2. การนำหลักการส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษมาบังคับใช้ ควรมีการกำหนดขอบเขตและจำกัดความของทายาทโดยธรรมผู้มีสิทธิร้องขอส่วนแบ่งมรดกพิเศษ เพื่อจำกัดขอบเขตผู้มีสิทธิเรียกร้องไม่ให้กว้างจนเกินควร และไม่ควรมีจำกัดสิทธิของคู่สมรสในการร้องขอส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม

3. การนำหลักการส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษมาบังคับใช้ ควรมีการกำหนดเงื่อนไขในการใช้สิทธิร้องขอส่วนแบ่งพิเศษ โดยจำกัดเฉพาะกรณีที่ไม่มีข้อตกลงในระหว่างทายาทร่วมในเรื่องส่วนแบ่งมรดกกับทายาทผู้มีสิทธิร้องขอส่วนแบ่งพิเศษ และไม่ได้เป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำภายใต้สัญญาอันมีค่าตอบแทนที่เหมาะสม อีกทั้งต้องไม่ใช่กรณีที่ทายาทผู้ให้ความช่วยเหลือดูแลเป็นพิเศษสามารถเรียกร้องค่าตอบแทนจากการกระทำดังกล่าวได้ตามกฎหมายอื่น เพื่อเป็นการจำกัดขอบเขตในการใช้สิทธิ ซึ่งในบางกรณีหากไม่จำกัดขอบเขตการใช้สิทธิดังกล่าว อาจทำให้เกิดความซ้ำซ้อนในการได้รับการชดเชยในทางกฎหมาย และอาจก่อให้เกิดความสับสนในการบังคับใช้ได้ และต้องไม่ใช่ในกรณีที่เจ้ามรดกได้มีการแสดงเจตนาโดยชัดแจ้งในการทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินมรดกทั้งหมดให้แก่ผู้รับพินัยกรรม เพื่อที่จะได้ไม่ขัดแย้งกับหลักกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินและหลักอิสระในทางแพ่ง ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในทางแพ่ง

4. การนำหลักการส่วนแบ่งมรดกของทายาทโดยธรรม ผู้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้ามรดก หรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษมาบังคับใช้ ควรมีการจำกัดความของคำว่า “การอุปการะเลี้ยงดูหรือทำประโยชน์แก่กองมรดกเป็นพิเศษ” ให้มีขอบเขต แต่ยังคงเปิดโอกาสให้ศาลวางหลักเกณฑ์ในการใช้ดุลพินิจในการพิจารณาโดยคำนึงถึงระยะเวลา วิธี สัดส่วนของส่วนแบ่ง มูลค่าของกองมรดก และพฤติการณ์อื่นใดที่แสดง



ให้เห็นความถึงความเป็นพิเศษของการช่วยเหลือดูแลของทายาประกอบกันในการพิจารณากำหนดส่วนแบ่งมรดกพิเศษ

เอกสารอ้างอิง

- เสนีย์ ปราโมช. (2567). ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วย ครอบครัวมรดก (ภาคมรดก) (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไชยพัฒน์ ธรรมชุตินันท์. (2566). ร่องรอยกฎหมายเก่าในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 6. วารสารกฎหมาย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 41(1). เข้าถึงได้จาก <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/lawchulajournal/article/view/262897/173179>
- ชนิสานามอภิชน. (2568). คำอธิบายกฎหมายว่าด้วยมรดก. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.
- ณรงญา ตัญญาพัฒน์กุล. (16 เมษายน 2563). เข้าถึงได้จาก เปิดบ้านครอบครัวไทยยุคใหม่: ความหลากหลายที่ไร้กรอบจำกัด: <https://www.the101.world/thai-families-diversity-statistic/>
- พรชัย สุนทรพันธุ์. (2566). คำอธิบายกฎหมายลักษณะมรดก (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา.
- มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง. (2482). ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉะบับหลวงตรา 3 ดวง เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง.
- ศศิภา พฤษภาจันท์. (2560). สำนักกฎหมายบ้านเมืองสมัยใหม่: ข้อความคิดว่าด้วยกฎหมายในทรรศนะของ K. Hans และ H.L.A. Hart และข้อวิจารณ์. เข้าถึงได้จาก วิทยานิพนธ์ หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: https://ethesisarchive.library.tu.ac.th/thesis/2017/TU_2017_5701032020_7749_8277.pdf
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2475). 131 ร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 6 ตอน 1 บันทึกของกรมร่างกฎหมายที่ 30/231. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.
- หลวงสุทธินาถนฤพุฒิ. (2516). คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมาย ชั้นปริญญาโท (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์.
- Attorney Kim Sang-ho. (2022, June 12). Contribution_Calculation of Inheritance share of a person who has specially supported or made a special contribution to the deceased. Retrieved from https://blog.naver.com/lawyer_ksh2/222769332114
- Lawyer Christiane Winckelmann. (2021, September 21). Erbrechtliche Ausgleichspflicht Bei Besonderen Leistungen. Retrieved from <https://www.winckelmannrae.de/vitaartikel/2021-09-21-erbrechtliche-ausgleichspflicht-bei-besonderen-leistungen.pdf>



มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองในประเทศไทย*

LEGAL MEASURES FOR THE PROTECTION OF NESTING AREAS OF LEATHERBACK TURTLES IN THAILAND

อดิพงษ์ เฟื่องทอง

Adiphong Phengthong

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

Faculty of Law Thammasat University, Bangkok, Thailand

*Corresponding author E-mail: Adiphong015@gmail.com

บทคัดย่อ

แหล่งที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยประการสำคัญที่ทำให้สิ่งมีชีวิตสามารถดำรงเผ่าพันธุ์ต่อไปได้ไม่เว้นแม้แต่กับสัตว์ป่าซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีการดำรงชีวิตด้วยการอพยพย้ายถิ่นฐานระยะไกลอย่างเต่ามะเฟืองเต่ามะเฟืองเป็นเต่าทะเล 1 ใน 7 ชนิดซึ่งพบได้ในโลกใบนี้และเป็นเต่าทะเล 1 ใน 5 ชนิดที่พบได้ในประเทศไทย ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลพบว่าแม่เต่ามะเฟืองขึ้นวางไข่ในประเทศไทยเพียงไม่เกิน 10 ตัวต่อปีเท่านั้น ประกอบกับข้อมูลของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งพบว่าในปี พ.ศ. 2567-2568 เต่ามะเฟืองขึ้นมาวางไข่บนชายหาดของประเทศไทยเพียง 3 รัง และปัจจุบันกำลังอยู่ในภาวะใกล้สูญพันธุ์ อันเนื่องมาจากปัญหาการใช้วนตาถี่ในการทำประมง ปัญหาการถูกรบกวนจากกิจกรรมในทะเล ปัญหาการเพิ่มปริมาณขยะทะเล ปัญหาภาวะโลกร้อน รวมไปถึงปัญหาการสูญเสียสภาพชายหาดที่เหมาะสมต่อการวางไข่

ดังนั้น ในบทความเรื่องนี้จึงมุ่งศึกษากลไกและมาตรการทางกฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันว่ามีความเหมาะสมและเพียงพอที่จะคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองได้หรือไม่ เพียงใด โดยเฉพาะพื้นที่ บริเวณชายหาดซึ่งอยู่นอกเขตพื้นที่คุ้มครองหรือเขตพื้นที่อนุรักษ์ เนื่องจากในปัจจุบันเต่ามะเฟืองในประเทศไทย ใช้พื้นที่วางไข่ส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณนอกเขตพื้นที่คุ้มครอง โดยหากยังไม่มีการศึกษาหาข้อมูลที่เหมาะสมเพียงพอจะมีแนวทางในการกำหนดมาตรการคุ้มครองพื้นที่ดังกล่าวอย่างไร

โดยบทความเรื่องนี้ใช้วิธีการศึกษามาตรการอนุรักษ์ ในเขตพื้นที่คุ้มครองและมาตรการอนุรักษ์นอกเขตพื้นที่คุ้มครองซึ่งประเทศไทยใช้อยู่ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2562 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2562 พระราชกำหนดการประมง พ.ศ.2558 และพระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ.2558 รวมไปถึงการศึกษาแนวคิดทฤษฎีทางสิ่งแวดล้อมและแนวนโยบายของรัฐในปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การกำหนดมาตรการทางกฎหมายที่มีความเหมาะสมและยืดหยุ่นเพียงพอในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟือง



จากการศึกษาพบว่ากลไกและมาตรการทางกฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันยังไม่เหมาะสมและเพียงพอ ที่จะคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองโดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ชายหาดซึ่งอยู่นอกเขตพื้นที่คุ้มครอง ดังนั้น บทความเรื่องนี้จึงขอเสนอแนะมาตรการอนุรักษ์เต่ามะเฟืองในระยะเร่งด่วนให้รัฐโดยอธิบดีกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งใช้อำนาจตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ.2558 มาตรา 3 มาตรา 17 และมาตรา 27 ในการออกคำสั่งกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เรื่อง มาตรการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองเพื่อคุ้มครองพื้นที่วางไข่ซึ่งอยู่ในบริเวณชายหาดนอกเขตพื้นที่คุ้มครอง และใช้อำนาจตามมาตรา 22 และมาตรา 23 เพื่อขออนุมัติต่อคณะรัฐมนตรีใช้มาตรการคุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งกับการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟือง ส่วนการแก้ไขปัญหาคู่ครองแหล่งวางไข่ของเต่ามะเฟืองในระยะยาว ผู้เขียนขอเสนอให้รัฐประกาศกำหนดให้เขตพื้นที่เต่ามะเฟืองวางไข่ซึ่งอยู่ในบริเวณชายหาดนอกเขตพื้นที่คุ้มครองเป็นพื้นที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนอกเขตพื้นที่คุ้มครอง หรือพื้นที่ OECMs เพื่อให้การอนุรักษ์ เต่ามะเฟืองโดยใช้วิธีการคุ้มครองพื้นที่วางไข่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันกับประชาชนซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่วางไข่ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: เต่ามะเฟือง, พื้นที่วางไข่, พื้นที่คุ้มครอง, พื้นที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนอกเขตพื้นที่คุ้มครอง, กฎหมายสิ่งแวดล้อม

Abstract

Habitat is a critical factor for the survival and continuity of species, particularly for migratory wildlife such as the Leatherback turtles (*Dermochelys coriacea*). As one of the seven sea turtle species worldwide and one of the five found in Thailand, the Leatherback turtles faces a dire situation. Current data indicates that fewer than ten nesting females visit Thai shores annually. Furthermore, records from the Department of Marine and Coastal Resources (DMCR) reveal that during the 2024–2025 period, only three nests were recorded on Thai beaches. The species is currently on the brink of extinction due to several factors: the use of fine-mesh fishing nets, disturbances from marine activities, increasing marine debris, global warming, and the degradation of suitable coastal nesting habitats.

Consequently, this article aims to examine whether existing legal mechanisms and measures are appropriate and sufficient to protect Leatherback turtles nesting grounds, specifically those located on beaches outside of designated protected or conservation areas. At present, the majority of Leatherback turtles nesting grounds in Thailand fall outside these protected areas. This study explores potential legal frameworks to establish adequate protection for such areas if current measures are found lacking.



The methodology involves a comprehensive analysis of existing conservation measures both within and outside protected areas as prescribed under Thai law, including the National Park Act B.E. 2019, the Wild Animal Conservation and Protection Act B.E. 2019, the Royal Enactment on Fisheries B.E. 2015, and the Promotion of Marine and Coastal Resources Management Act B.E. 2015. Furthermore, the study integrates environmental theories and current state policies to propose flexible and appropriate legal measures for the protection of these nesting grounds.

The findings suggest that current legal mechanisms are insufficient to protect Leatherback turtles nesting grounds, particularly on beaches outside protected areas. Therefore, this article proposes urgent conservation measures: the Director-General of the DMCR should exercise authority under Sections 3, 17, and 27 of the Promotion of Marine and Coastal Resources Management Act B.E. 2015 to issue departmental orders establishing specific protection measures for nesting grounds outside protected areas. Additionally, powers under Sections 22 and 23 should be invoked to seek Cabinet approval for broader marine resource protection measures. For long-term solutions, the author recommends designating these nesting grounds as Other Effective Area-Based Conservation Measures (OECMs). Such a designation would ensure the efficiency of nesting ground conservation while fostering sustainable coexistence with local stakeholders in the affected areas.

Keywords: Leatherback Turtle, Nesting Grounds, Protected Areas, OECMs, Wildlife Law

บทนำ

แหล่งที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยประการสำคัญที่ทำให้สิ่งมีชีวิตสามารถดำรงเผ่าพันธุ์ต่อไปได้ ไม่เว้นแม้แต่กับสัตว์ป่าซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีการดำรงชีวิตด้วยการอพยพย้ายถิ่นฐานระยะไกลอย่างเต่ามะเฟืองเป็นเต่าทะเล 1 ใน 7 ชนิดซึ่งพบได้ในโลกใบนี้และเป็นเต่าทะเล 1 ใน 5 ชนิดที่พบได้ในประเทศไทย (ธราพงษ์ สุขมาก, 2552) ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลพบว่าแม่เต่ามะเฟืองขึ้นวางไข่ในประเทศไทยเพียงไม่เกิน 10 ตัวต่อปีเท่านั้น (iGreen, 2025) โดยในปี พ.ศ. 2567-2568 เต่ามะเฟืองขึ้นมาวางไข่บนชายหาดของประเทศไทยเพียง 3 รัง และปัจจุบันกำลังอยู่ในภาวะใกล้สูญพันธุ์ (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2568) อันเนื่องมาจากปัญหาการใช้สวนสาธารณะในการทำประมง ปัญหาการถูกรบกวนจากกิจกรรมในทะเล ปัญหาการเพิ่มปริมาณขยะทะเล ปัญหาภาวะโลกร้อน รวมไปถึงปัญหาการสูญเสียสภาพชายหาดที่เหมาะสมต่อการวางไข่ (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2561) เป็นต้น

ทั้งนี้ แม้ประเทศไทยจะมีความพยายามในการคุ้มครองและอนุรักษ์เต่าทะเลมาอย่างยาวนาน เช่น การนำเครื่องมือแยกเต่าทะเล (Turtle Excluder Devices: TEDs) มาใช้ในการจับกุ้งเพื่อลดปริมาณการติดอวนลากกุ้ง



ของเต่าทะเลในขณะที่ทำการจับกุม (ธราพงษ์ สุขมาก, 2552) การกำหนดให้ใช้เครื่องมืออวนล้อมจับที่มีช่องตาอวนเล็กกว่าสองจุดห้าเซนติเมตรเพื่อทำการประมงในเวลากลางคืน (พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 มาตรา 69) เป็นต้น จะเห็นได้ว่ามาตรการดังกล่าวไม่สามารถแก้ไขปัญหาลดจำนวนของเต่ามะเฟืองในประเทศไทยได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2562 ซึ่งเป็นกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าที่ประเทศไทยใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยรัฐมีเป้าหมายให้กฎหมายฉบับดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์สัตว์ป่าและดูแลพื้นที่ที่สัตว์ป่าใช้ในการอยู่อาศัย (สุรศักดิ์ บุญเรือง, 2565) ซึ่งเมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่ากฎหมายฉบับดังกล่าวได้แบ่งประเภทของพื้นที่คุ้มครองเพื่อให้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า และพื้นที่ควบคุมเพื่อการจัดการสัตว์ป่า นอกจากนี้พระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวได้แบ่งประเภทของสัตว์ป่าออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ สัตว์ป่าสงวน สัตว์ป่าคุ้มครอง สัตว์ป่าคุ้มครองที่เพาะพันธุ์ได้ สัตว์ป่าควบคุม และสัตว์ป่าอันตราย (พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 มาตรา 4) โดยในส่วนของเต่ามะเฟืองนั้นถูกประกาศให้เป็นสัตว์ป่าสงวนลำดับที่ 18 ของประเทศไทย (พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 บัญชีสัตว์ป่าสงวนท้ายพระราชบัญญัติ) นอกจากนี้ไข่ของเต่ามะเฟืองก็ถูกกำหนดให้เป็นสัตว์ป่าตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวเช่นกัน (พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 มาตรา 4) แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่าพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2562 ไม่มีมาตรการทางกฎหมายที่ชัดเจนซึ่งใช้สำหรับการคุ้มครองพื้นที่ซึ่งเต่ามะเฟืองใช้วางไข่ อันเป็นชายหาดที่อยู่นอกเขตพื้นที่คุ้มครอง โดยมาตรการทางกฎหมายส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อคุ้มครองพื้นที่ซึ่งสัตว์ป่าสงวนใช้ในการอยู่อาศัยในระยะยาวและอยู่ในเขตพื้นที่คุ้มครอง ซึ่งมาตรการทางกฎหมายดังกล่าวไม่อาจนำมาใช้คุ้มครองพื้นที่ชายหาดซึ่งเต่ามะเฟืองใช้วางไข่ได้ เนื่องจากเต่ามะเฟืองใช้พื้นที่ชายหาดซึ่งอยู่นอกเขตพื้นที่คุ้มครองในการวางไข่เพียงระยะเวลานั้นๆ กล่าวคือ ประมาณ 55-60 วัน ซึ่งอยู่ในช่วงฤดูวางไข่ประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์เท่านั้น (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2561)

ด้วยเหตุนี้จึงนำมาสู่การศึกษาและวิเคราะห์กลไกและมาตรการทางกฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันว่ามีความเหมาะสมและเพียงพอที่จะคุ้มครองการวางไข่ของเต่ามะเฟือง โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณชายหาดซึ่งอยู่นอกพื้นที่คุ้มครองได้หรือไม่เพียงใด และหากยังไม่มีที่เหมาะสมจะมีแนวทางในการกำหนดมาตรการคุ้มครองพื้นที่ดังกล่าวอย่างไร โดยการศึกษามาตรการทางกฎหมายซึ่งใช้ในการคุ้มครองสัตว์ป่า ไม่ว่าจะเป็นกลไกและมาตรการอนุรักษ์ในเขตพื้นที่คุ้มครองหรือกลไกและมาตรการอนุรักษ์นอกเขตพื้นที่คุ้มครองจากพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2562 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2562 พระราชกำหนดการประมง พ.ศ.2558 พระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ.2558 และการศึกษาแนวคิดทฤษฎีทางสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะแนวคิดการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนอกพื้นที่คุ้มครองหรือแนวคิด OECMs เพื่อให้ได้มาตรการทางกฎหมายที่มีความเหมาะสมและสามารถคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองซึ่งอยู่นอกเขตพื้นที่คุ้มครองได้อย่างมีประสิทธิภาพอันจะนำไปสู่การมีสภาพชายหาดที่เหมาะสมเพื่อรองรับการขึ้นมาวางไข่และการเพิ่มจำนวนของเต่ามะเฟืองต่อไป



วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อให้การศึกษาและวิเคราะห์มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองเป็นไปอย่างชัดเจน บทความเรื่องนี้จึงได้กำหนดคำถามวิจัยไว้ว่า กลไกและมาตรการทางกฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันเหมาะสมและเพียงพอที่จะคุ้มครองการวางไข่ของเต่ามะเฟือง โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณชายหาดซึ่งอยู่นอกเขตพื้นที่คุ้มครองได้หรือไม่ เพียงใด และหากยังไม่มีที่เหมาะสมเพียงพอจะมีแนวทางในการกำหนดมาตรการคุ้มครองพื้นที่ดังกล่าวอย่างไร ซึ่งการจะได้คำตอบจากคำถามการวิจัยดังกล่าวจำเป็นต้องกำหนดวัตถุประสงค์การศึกษา ดังนี้

1. เพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไปของเต่ามะเฟือง สภาพปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับเต่ามะเฟืองในปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีทางสิ่งแวดล้อมที่สามารถนำมาใช้ในการอนุรักษ์และคุ้มครองแหล่งที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองที่อยู่นอกเขตพื้นที่คุ้มครอง
3. เพื่อศึกษามาตรการทางกฎหมายของประเทศไทยทั้งมาตรการอนุรักษ์ในเขตพื้นที่คุ้มครองและมาตรการอนุรักษ์นอกเขตพื้นที่คุ้มครอง ซึ่งจะนำมาใช้ในการคุ้มครองแหล่งวางไข่ของเต่ามะเฟืองที่อยู่นอกเขตพื้นที่คุ้มครอง
4. เพื่อเสนอแนะมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองที่อยู่นอกเขตพื้นที่คุ้มครองให้มีประสิทธิภาพ

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความเรื่องนี้ผู้เขียนใช้วิธีการศึกษาแบบวิจัยเอกสาร เช่น หนังสือ ตำรา งานวิจัย บทความวิทยานิพนธ์และแหล่งสืบค้นข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ โดยเน้นการวิเคราะห์หลักกฎหมายและบทบัญญัติทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องของประเทศไทยเพื่อนำมาข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ข้อดีข้อเสียว่ากลไกและมาตรการทางกฎหมายที่ประเทศไทยมีอยู่ในปัจจุบันเหมาะสมและเพียงพอที่จะคุ้มครองการวางไข่ของเต่ามะเฟือง โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณชายหาดซึ่งอยู่นอกเขตพื้นที่อนุรักษ์ได้หรือไม่ เพียงใด

ผลการวิจัย

เพื่อให้การนำเสนอผลการศึกษาวิจัยเรื่องมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองในประเทศไทยในบทความเรื่องนี้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ในส่วนนี้จะเป็นการนำเสนอผลการศึกษาโดยแบ่งหัวข้อในการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ การนำเสนอผลการศึกษาข้อความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับตัวเต่ามะเฟือง การนำเสนอผลการศึกษาแนวความคิดการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนอกพื้นที่คุ้มครองหรือแนวคิด OECMs และการนำเสนอผลการศึกษามาตรการทางกฎหมายของประเทศไทยในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟือง



ส่วนที่ 1 ผลการศึกษาข้อความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับตัวเต่ามะเฟือง

ในหัวข้อนี้จะเป็นการนำเสนอผลการศึกษาข้อความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับตัวเต่ามะเฟืองซึ่งขึ้นมาวางไข่บนชายหาดของประเทศไทย โดยเริ่มพิจารณาจากลักษณะทั่วไปของเต่ามะเฟือง เนื่องจากการศึกษาลักษณะทั่วไปของเต่ามะเฟืองจะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจถึงความเชื่อมโยงระหว่างตัวเต่ามะเฟืองและปัจจัยคุกคามที่เกิดขึ้นกับเต่ามะเฟืองในปัจจุบันซึ่งมีความแตกต่างกับสัตว์ป่าสงวนชนิดอื่น อันจะนำไปสู่การเข้าใจถึงเหตุผลและความจำเป็นที่จะต้องมีกลไกและมาตรการทางกฎหมายที่มีความเหมาะสมและยืดหยุ่นเพียงพอที่จะคุ้มครองการวางไข่ของเต่ามะเฟือง โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณชายหาดที่เต่ามะเฟืองใช้วางไข่ซึ่งอยู่นอกเขตพื้นที่คุ้มครอง

เต่ามะเฟือง (Leatherback sea turtle, *Dermochelys coriacea*) ถือเป็นสัตว์ทะเลหายากและใกล้สูญพันธุ์ที่ได้รับความสำคัญจากนานาประเทศ เนื่องจากวิถีชีวิตซึ่งมีการอพยพย้ายถิ่นระยะไกลหรือการย้ายถิ่นฐานจึงทำให้เต่ามะเฟืองเป็นสัตว์ทะเลซึ่งสามารถพบได้ในพื้นที่ของหลายประเทศ รวมไปถึงพื้นที่ซึ่งเป็นทะเลระหว่างประเทศ (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2561) โดยสามารถเดินทางได้ในระยะไกลที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับเต่าทะเลชนิดอื่น ซึ่งจากข้อมูลพบว่ามีการอพยพจากพื้นที่วางไข่ได้ไกลมากกว่า 4,831 กิโลเมตร หรือ 3000 ไมล์ (จรินทร์พร จุนเกียรติ และ คณาคค์ คันธมธรรพจน์, 2563) โดยทั่วไปแล้วจึงสามารถพบเต่ามะเฟืองได้ทั่วโลกโดยเฉพาะในทะเลเขตร้อนและกึ่งเขตร้อน เช่น มหาสมุทรแอตแลนติก มหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก (ธราพงษ์ สุขมาก, 2552) จากลักษณะการดำรงชีวิตด้วยการย้ายถิ่นฐานดังกล่าวจึงถือได้ว่าเต่ามะเฟืองเป็นทรัพยากรร่วมกันของประเทศ

จากการศึกษาข้อมูลในปัจจุบันพบว่าเต่ามะเฟืองเป็นเต่าทะเลที่มีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์สูงสุดเมื่อเปรียบเทียบกับเต่าทะเลที่มีอยู่ 7 ชนิดทั่วโลก เนื่องจากจำนวนประชากรพ่อแม่พันธุ์เต่ามะเฟืองซึ่งมีหน้าที่ในการผสมพันธุ์และวางไข่มีปริมาณลดลงอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะในประเทศไทย เต่ามะเฟืองมีปริมาณเหลือเพียงปีละไม่ถึง 10 ตัว (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2561) และเมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่าเต่ามะเฟืองเป็นเต่าทะเลที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก เนื่องจากมีขนาดตัวโตเต็มที่ยาว 210 เซนติเมตรหนัก 900 กิโลกรัม นอกจากนี้ในด้านลักษณะภายนอก เต่ามะเฟืองมีกระดองเป็นหนังหนาสีดำมีจุดประสีขาว มีร่องสันนูนตามยาว 7 สัน ไม่มีเกล็ดปกคลุม ส่วนหัวจะงอยปากบนมีลักษณะเป็นหยัก 3 หยัก โดยเต่ามะเฟืองอาศัยอยู่ในทะเลเปิดหรือทะเลระหว่างประเทศ ในด้านแหล่งอาหารของเต่ามะเฟืองนั้น เต่ามะเฟืองกินอาหารจำพวกพืชและสัตว์ที่ลอยลอยตามน้ำ เช่น แมงกะพรุน ในส่วนของประเทศไทยสามารถพบเต่ามะเฟืองวางไข่ได้ในบริเวณชายหาดฝั่งตะวันตกของจังหวัดพังงาและภูเก็ต ซึ่งโดยปกติแล้วเต่ามะเฟืองจะอาศัยอยู่ในทะเลลึกหรือทะเลระหว่างประเทศเว้นแต่ในช่วงผสมพันธุ์และวางไข่ซึ่งเต่าทะเลจะขึ้นมาบนชายฝั่ง (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2561) ด้วยลักษณะของเต่ามะเฟืองดังที่กล่าวมา ไม่ว่าจะเป็นขนาดของรูปร่างในขณะที่โตเต็มวัยซึ่งมีขนาดแตกต่างกับเต่าทะเลชนิดอื่น วิธีการดำรงชีวิตซึ่งเป็นสัตว์ที่มีการย้ายถิ่นฐานในการดำรงชีวิตบ่อยครั้งโดยในแต่ละครั้งก็เป็นการอพยพย้ายถิ่นฐานระยะไกล รวมถึงขั้นตอนการวางไข่ซึ่งจะต้องเดินทางจากทะเลลึกขึ้นมาบนชายหาดจึงทำให้จำนวนเต่ามะเฟืองซึ่งสามารถอยู่รอดได้มีปริมาณไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับเต่าทะเลชนิดอื่น ดังนั้นการที่จะทำให้เต่ามะเฟืองสามารถอยู่ในสภาวะที่ปลอดภัยตลอดระยะเวลาการขึ้นมาวางไข่บนชายหาดของประเทศไทยจึงถือเป็นปัจจัยประการสำคัญที่จะทำให้สัตว์ป่าสงวนชนิดนี้สามารถดำรงเผ่าพันธุ์ต่อไปได้



นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาสถานภาพของเต่ามะเฟืองและและแนวโน้มน้ำของประชากรเต่ามะเฟืองในปัจจุบันพบว่าในส่วนของประเทศไทยนั้น พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 ซึ่งเป็นกฎหมายหลักที่ใช้ในการคุ้มครองและอนุรักษ์สัตว์ป่าซึ่งอยู่ในสถานะใกล้สูญพันธุ์ได้กำหนดให้เต่ามะเฟืองเป็นสัตว์ป่าสงวนลำดับที่ 18 ของประเทศไทย (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2561) และเมื่อพิจารณาสถานภาพตามกฎหมายระหว่างประเทศพบว่า องค์การระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ หรือ International Union for Conservation of Nature (IUCN) ซึ่งเป็นองค์กรระหว่างประเทศที่ทำงานด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติธรรมชาติอย่างยั่งยืนได้จัดลำดับให้เต่ามะเฟืองอยู่ในบัญชี IUCN RED LIST หรือมีสถานภาพมีแนวโน้มใกล้สูญพันธุ์ (IUCN, 2023) นอกจากนี้อนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดพันธุ์สัตว์ป่าหรือพืชป่าที่ใกล้จะสูญพันธุ์ (CITES) ซึ่งใช้วิธีการออกใบอนุญาตและหนังสือรับรองในการนำเข้าหรือส่งออกสัตว์ป่า ซึ่งมีบัญชีในการควบคุมสัตว์ป่า จำนวน 3 บัญชี ได้แก่ บัญชีหมายเลข 1 2 และ 3 (Appendices) โดยในส่วนของเต่ามะเฟืองปรากฏอยู่ในบัญชีหมายเลข 1 ซึ่งเป็นบัญชีของชนิดพันธุ์สัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ห้ามทำการค้าโดยเด็ดขาด (กองคุ้มครองพันธุ์สัตว์ป่าและพืชป่าตามอนุสัญญา กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช) จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่านอกจากเต่ามะเฟืองซึ่งขึ้นมawangไซ่นชายหาดในประเทศไทยกำลังเข้าสู่สถานะใกล้สูญพันธุ์แล้ว เต่ามะเฟืองซึ่งอาศัยอยู่ในประเทศต่างๆ ทั่วทุกมุมโลกก็กำลังประสบชะตากรรมเดียวกัน ดังนั้น การมีมาตรการทางกฎหมายที่สามารถคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองซึ่งอยู่นอกพื้นที่อนุรักษ์จึงน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยให้ขั้นตอนการวางไข่และการฟักไข่ของเต่ามะเฟืองเป็นไปอย่างราบรื่นอันจะนำไปสู่การเพิ่มปริมาณของเต่ามะเฟืองในอนาคตต่อไป

ส่วนที่ 2 ผลการศึกษาแนวความคิดการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนอกพื้นที่คุ้มครองหรือแนวคิด OECMs กับการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟือง

เพื่อให้การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีทางด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อนำมาปรับใช้ในการแก้ไขปัญหาการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองซึ่งอยู่บริเวณนอกเขตพื้นที่อนุรักษ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในหัวข้อนี้จะเป็นการศึกษาแนวความคิดการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนอกพื้นที่คุ้มครอง หรือแนวความคิดการกำหนดพื้นที่ OECMs ซึ่งถือเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญและเป็นเรื่องใหม่สำหรับประเทศไทยในปัจจุบันที่อาจสามารถนำมาใช้ในการคุ้มครองแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าซึ่งอยู่นอกเขตพื้นที่คุ้มครอง โดยเฉพาะอาจนำแนวคิดการกำหนดพื้นที่ OECMs ดังกล่าวมาใช้ กับการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองซึ่งอยู่ในบริเวณนอกเขตพื้นที่คุ้มครองได้ โดยในหัวข้อนี้จะแยกประเด็นในการพิจารณาเป็นลำดับ ได้แก่ ความเป็นมาและความสำคัญของแนวความคิดการกำหนดพื้นที่ OECMs หลักเกณฑ์ในการกำหนดพื้นที่ OECMs และการนำพื้นที่เต่ามะเฟืองไข่วางไข่มากำหนดเป็นพื้นที่ OECMs ตามบริบทประเทศไทย โดยสามารถแยกประเด็นในการพิจารณาเป็นลำดับ ดังนี้

แนวคิด OECMs (Other Effective Area-based Conservation Measure) หรือ การกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนอกพื้นที่คุ้มครอง เป็นวิธีการที่ใช้ในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพแนวคิดที่ก่อกำเนิดขึ้นในระหว่างการประชุมของประเทศสมาชิกซึ่งเป็นสมาชิกของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ หรือ CBD ในการประชุมครั้งที่ 10 ซึ่งเกิดขึ้นในปี ค.ศ.2010 อันมีแนวความคิดพื้นฐานมาจากความต้องการในการสร้างมาตรการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพให้เกิดขึ้นในบริเวณสถานที่อื่นๆ



ซึ่งอาจไม่ได้อยู่ในเขตพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมายเท่านั้น (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2568)

นอกจากนี้เนื่องจากพื้นที่ OECMs มีลักษณะแตกต่างจากพื้นที่คุ้มครองชนิดอื่น ไม่ว่าจะเป็นการมีเป้าหมายในการขยายพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ การลดแรงกดดันจากการใช้ประโยชน์พื้นที่คุ้มครองโดยตรง การส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการพื้นที่ (นายจอห์น ดับเบิลยู.เค.พาร์ และคณะ, 2566) ดังนั้น เงื่อนไขในการพิจารณาเพื่อแบ่งแยกพื้นที่ OECMs ให้มีความแตกต่างจากพื้นที่คุ้มครองชนิดอื่นจึงมีความสำคัญ โดยเมื่อได้พิจารณาหลักเกณฑ์และกระบวนการในการประกาศกำหนดให้พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเป็นพื้นที่ OECMs นั้นพบว่า World Commission on Protected Areas (WCPA) และองค์การระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ (IUCN) ได้กำหนดเงื่อนไขและหลักเกณฑ์สำคัญไว้ กล่าวคือ พื้นที่ซึ่งรัฐต้องการประกาศเป็นพื้นที่ OECMs จะต้องมีความสำคัญ ดังนี้ 1) จะต้องเป็นพื้นที่ซึ่งอยู่นอกเขตพื้นที่คุ้มครองและเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย 2) จะต้องเป็นพื้นที่ที่มีข้อมูลซึ่งแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ 3) จะต้องเป็นพื้นที่ซึ่งมีขอบเขตพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ชัดเจน 4) จะต้องก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพต่อพื้นที่ 5) จะต้องมีการสร้างขององค์กรหรือกลไกอื่นจะนำไปสู่การดูแลและการบริหารจัดการพื้นที่ 6) จะต้องเป็นพื้นที่ซึ่งมีเป้าหมายในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในถิ่นที่อยู่อาศัย 7) จะต้องเป็นพื้นที่ที่มีข้อมูลซึ่งแสดงให้เห็นว่าความหลากหลายทางชีวภาพได้รับการอนุรักษ์ในถิ่นที่อยู่อาศัยในระยะยาว 8) จะต้องเป็นพื้นที่ซึ่งให้ความสำคัญกับความเสมอภาคและเท่าเทียม เป็นต้น (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2568) จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าพื้นที่ OECMs ไม่ได้เป็นพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมายซึ่งหลายประเทศใช้อยู่ในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นเขตพื้นที่คุ้มครอง หรือเขตป่าอนุรักษ์ ข้อจำกัดดังกล่าวจึงเป็นเงื่อนไขประการสำคัญที่อาจทำให้พื้นที่ OECMs แตกต่างจากพื้นที่คุ้มครองชนิดอื่น ประกอบกับการที่พื้นที่ OECMs มีจุดแข็งประการดังกล่าวจะทำให้เป็นแรงดึงดูดให้หน่วยงานของรัฐทั้งหลายที่ต้องการสร้างพื้นที่คุ้มครองให้แก่สัตว์ป่าในประเทศของตนแต่มีข้อจำกัดจะต้องหันมาสนใจการสร้างพื้นที่ OECMs มากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาแนวคิดการกำหนดพื้นที่ OECMs ดังกล่าวเมื่อนำมาพิจารณากับบทบาทในการคุ้มครองพื้นที่ว่างของเต่ามะเฟืองในประเทศไทยพบว่า การกำหนดพื้นที่ OECMs นั้นจะต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ เช่น พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งจะถูกประกาศให้เป็นพื้นที่ OECMs ได้พื้นที่ดังกล่าวจะต้องอยู่นอกเขตพื้นที่คุ้มครองหรือเขตป่าอนุรักษ์ ไม่ว่าจะเป็นอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า พื้นที่สวนพฤกษศาสตร์ วนอุทยาน สวนรุกขชาติ พื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม และพื้นที่คุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2568) โดยเมื่อพิจารณาจากหลักเกณฑ์ดังกล่าวประกอบกับข้อเท็จจริงแสดงให้เห็นว่าในช่วง 10 ปีย้อนหลังพื้นที่ชายหาดซึ่งเต่ามะเฟืองใช้วางไข่ส่วนใหญ่แล้วอยู่ในบริเวณนอกเขตพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมาย นอกจากนี้ข้อมูลการขึ้นวางไข่ของเต่ามะเฟืองในบางปีพบว่าเต่ามะเฟืองแทบไม่วางไข่ในบริเวณพื้นที่คุ้มครองเลย (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2565) ข้อมูลดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่ซึ่งเต่ามะเฟืองใช้วางไข่มีศักยภาพในการประกาศให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์นอกเขตพื้นที่คุ้มครองหรือพื้นที่ OECMs



นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาเงื่อนไขประการต่อมา กล่าวคือ พื้นที่ OECMs ในประเทศไทยจะต้องเป็นพื้นที่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพหรือมีข้อมูลเพียงพอที่จะสนับสนุนให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพในอนาคตได้ และมีขอบเขตพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ชัดเจน (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2568) เมื่อพิจารณาเงื่อนไขประการดังกล่าวประกอบกับข้อเท็จจริงพบว่าพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองเป็นพื้นที่ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพอยู่แล้วในเบื้องต้น และด้วยศักยภาพของพื้นที่ซึ่งเป็นชายหาดหากได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็จะกลายเป็นพื้นที่ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพในอนาคตได้ ประกอบกับพื้นที่ซึ่งเต่ามะเฟืองใช้วางไข่เป็นพื้นที่ซึ่งมีขอบเขตทางภูมิศาสตร์ที่ชัดเจนอยู่แล้ว ข้อมูลดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่าพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองอาจถูกประกาศให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์นอกเขตพื้นที่คุ้มครองหรือพื้นที่ OECMs เช่นกัน

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาเงื่อนไขพื้นที่ OECMs ในประเทศไทยจะต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่โดยการเปิดโอกาสให้กลุ่มบุคคลดังกล่าวมีส่วนร่วมในการตัดสินใจบริหารจัดการพื้นที่ เป็นต้น (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2568) โดยเมื่อพิจารณาจากเงื่อนไขประการดังกล่าวประกอบกับข้อเท็จจริงพบว่าพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองอยู่นอกเขตพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมายไม่ว่าจะเป็นในบริเวณชายหาดซึ่งอยู่หน้าโรงแรม บริเวณชายหาดของรีสอร์ท บริเวณชายหาดซึ่งอยู่ใกล้สถานศึกษา หรือแม้กระทั่งบริเวณชายหาดซึ่งอยู่ใกล้สนามบิน (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2563) จึงแสดงให้เห็นว่าการมีเต่ามะเฟืองขึ้นวางไข่ในบริเวณดังกล่าวก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่เป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้าน ชาวประมง ผู้ประกอบการ หรือแม้กระทั่งนักท่องเที่ยว ดังนั้น หากรัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่ซึ่งเต่ามะเฟืองวางไข่ ไม่ว่าจะเป็นชาวประมง ผู้ประกอบการ หรือแม้กระทั่งนักท่องเที่ยวสามารถมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการรวมถึงการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ซึ่งเต่ามะเฟืองใช้วางไข่ได้ตราบใดที่กิจกรรมดังกล่าวไม่ได้ส่งผลกระทบต่อการขึ้นวางไข่ของเต่ามะเฟือง วิธีการดังกล่าวนอกจากจะส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการรวมถึงการดูแลพื้นที่ที่เต่ามะเฟืองวางไข่ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับการสร้างหลักความเสมอภาคและเท่าเทียมแล้ว การให้ผู้มีส่วนได้เสียทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ที่เต่ามะเฟืองวางไข่โดยไม่ยึดแค่ประโยชน์ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะทำให้ทุกองค์พหุในพื้นที่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน

ประกอบกับการให้ประชาชนซึ่งอยู่ในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ซึ่งเต่ามะเฟืองใช้วางไข่บนเงื่อนไขที่ว่าจะไม่กระทำการใดๆ อันก่อให้เกิดผลกระทบต่อการขึ้นวางไข่ของเต่ามะเฟืองจะทำให้ประชาชนในพื้นที่รู้สึกถึงและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของตน ข้อเท็จจริงประการดังกล่าวจะทำให้ประชาชนในพื้นที่จะทำหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองพื้นที่เต่ามะเฟืองวางไข่อย่างเข้มงวด รวมไปถึงการทำหน้าที่ของประชาชนในการแจ้งเจ้าหน้าที่เมื่อน้ำทะเลขึ้นสูงและอาจท่วมรังไข่ของเต่ามะเฟืองซึ่งอยู่ในพื้นที่ได้รับความเสียหายได้ ซึ่งการที่น้ำทะเลท่วมรังไข่เต่ามะเฟืองถือเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ปริมาณของเต่ามะเฟืองลดน้อยลง เนื่องจากไข่ได้รับอันตรายจนไม่อาจฟักได้และต้องดำเนินการย้ายรังโดยเร่งด่วน (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2563) การทำหน้าที่ของประชาชนในเรื่องดังกล่าวจึงส่งผลให้รัฐประหยัดงบประมาณในการจัดกำลังเจ้าหน้าที่ลาดตระเวนดูแลการวางไข่ของเต่ามะเฟือง และการให้ประชาชนซึ่งอยู่ในพื้นที่อยู่แล้วทำหน้าที่ดังกล่าวจึงถือเป็นการอุดช่องว่างการขาดเจ้าหน้าที่และงบประมาณของรัฐในการดูแลแหล่งวางไข่



ของเต่ามะเฟืองได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับแผนปฏิบัติการด้านความหลากหลายทางชีวภาพระดับชาติ พ.ศ.2566 - พ.ศ.2570

ส่วนที่ 3 ผลการศึกษามาตรการทางกฎหมายของประเทศไทยในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟือง

จากการศึกษาโลกและมาตรการอนุรักษ์พื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองในกฎหมายของประเทศไทย โดยการศึกษาโลกและมาตรการอนุรักษ์ในเขตพื้นที่คุ้มครองพบว่า มาตรการทางกฎหมายในเขตพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า เช่น ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ป่า พื้นที่ควบคุมเพื่อการจัดการสัตว์ป่า เป็นต้น มาตรการทางกฎหมายในเขตพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมายว่าด้วยอุทยานแห่งชาติ เช่น ในพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน สวนพฤกษศาสตร์ สวนรุกขชาติ เป็นต้น มาตรการในเขตพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมายว่าด้วยการประมง เช่น ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์น้ำ เขตพื้นที่ทำการประมงและห้ามทำการประมง เป็นต้น และมาตรการทางกฎหมายในเขตพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมายว่าด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เช่น ในพื้นที่เขตป่าชายเลนอนุรักษ์ เขตพื้นที่คุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และเขตพื้นที่ที่จะใช้มาตรการในการป้องกันการกัดเซาะชายฝั่ง เป็นต้น ล้วนเป็นมาตรการทางกฎหมายที่มีความเข้มงวด รัดกุม และสามารถนำมาปรับใช้กับการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองได้แทบทั้งสิ้น แต่เนื่องจากในปัจจุบันพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองไม่ได้ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมายทั้ง 4 ฉบับดังกล่าวจึงทำให้มาตรการทางกฎหมายในเขตพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมายทั้งหลายไม่อาจนำมาใช้ในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองได้

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาโลกและมาตรการอนุรักษ์นอกเขตพื้นที่คุ้มครองด้วยการใช้วิธีคุ้มครองชนิดพันธุ์ของสัตว์ป่าพบว่ามาตรการคุ้มครองชนิดพันธุ์ตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าสามารถนำมาใช้กับการคุ้มครองเต่ามะเฟืองได้โดยตรง เนื่องจากในปัจจุบันเต่ามะเฟืองถูกประกาศให้เป็นสัตว์ป่าสงวนตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2562 ดังนั้น เต่ามะเฟืองทุกตัวไม่ว่าจะอยู่ในเขตพื้นที่คุ้มครองหรือแม้กระทั่งนอกเขตพื้นที่คุ้มครองจะได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายฉบับดังกล่าว เช่นเดียวกันกับมาตรการคุ้มครองชนิดพันธุ์ตามกฎหมายว่าด้วยการประมงซึ่งจากการศึกษาพบว่าสามารถนำมาปรับใช้กับการคุ้มครองเต่ามะเฟืองได้เช่นเดียวกัน ไม่ว่าเต่ามะเฟืองตัวนั้นจะอยู่ในเขตพื้นที่คุ้มครองหรือแม้กระทั่งนอกเขตพื้นที่คุ้มครอง นอกจากนี้เมื่อพิจารณามาตรการคุ้มครองชนิดพันธุ์ตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมการบริหารทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งพบว่า กฎหมายฉบับดังกล่าวได้ให้อำนาจอธิบดีกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในการกำหนดวิธีการและระยะเวลาดำเนินการเท่าที่จำเป็นเพื่อแก้ไขหรือบรรเทาความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งได้ ในกรณีที่มีบุคคลก่อให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงต่อทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และในกรณีที่มิปรากฏว่าเป็นการกระทำของบุคคลใดแต่จากข้อเท็จจริงปรากฏว่าทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเช่นเต่ามะเฟืองอาจถูกทำลายหรือได้รับความเสียหายอย่างร้ายแรงเข้าขั้นวิกฤติรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอาจเสนอคณะรัฐมนตรีเพื่อขออนุมัติใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อคุ้มครองเต่ามะเฟืองได้ มาตรการทางกฎหมายประการดังกล่าวจึงถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะใช้ในการคุ้มครองชนิดพันธุ์ของเต่ามะเฟืองซึ่งใช้พื้นที่ในบริเวณนอกเขตพื้นที่คุ้มครองในการวางไข่



จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีมาตรการอนุรักษ์นอกเขตพื้นที่คุ้มครองด้วยการใช้วิธีคุ้มครองชนิดพันธุ์ของสัตว์ป่าซึ่งมีมาตรการทางกฎหมายอยู่กระจัดกระจายในหลายฉบับ ทั้งนี้ เพื่อให้มาตรการทางกฎหมายซึ่งจะใช้ในการคุ้มครองพื้นที่เต่ามะเฟืองวางไข่ ไม่ว่าจะเป็นมาตรการอนุรักษ์ในเขตพื้นที่คุ้มครองและมาตรการอนุรักษ์นอกเขตพื้นที่คุ้มครองถูกนำมาใช้ในการคุ้มครองพื้นที่เต่ามะเฟืองวางไข่ในห้วงระยะเวลาเร่งด่วนอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับระยะเวลาซึ่งเต่ามะเฟืองขึ้นมาบนชายหาดนอกเขตพื้นที่คุ้มครอง ซึ่งเป็นเพียงช่วงระยะเวลาสั้นๆ ผู้เขียนจึงเห็นควรให้รัฐโดยกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งยกระดับมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองพื้นที่เต่ามะเฟืองวางไข่ซึ่งอยู่ในบริเวณนอกเขตพื้นที่อนุรักษ์ ซึ่งจะได้อธิบายรายละเอียดในส่วนบทสรุปและข้อเสนอแนะต่อไป

อภิปรายผล

จากการศึกษามาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองในประเทศไทยผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าแม้ประเทศไทยจะมีความพยายามในการคุ้มครองและอนุรักษ์เต่าทะเลมาอย่างยาวนาน เช่น การนำเครื่องมือแยกเต่าทะเล (Turtle Excluder Devices: TEDs) มาใช้ในการจับกุ้งเพื่อลดปริมาณการติดอวนลากกุ้งของเต่าทะเลในขณะที่ทำการจับกุ้ง ตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง การกำหนดให้ติดเครื่องมือแยกเต่าทะเลในเครื่องมืออวนลากกุ้งทำการประมงในที่จับสัตว์น้ำ พ.ศ.2539 การกำหนดให้ใช้เครื่องมืออวนล้อมจับที่มีช่องตาอวนเล็กกว่าสองจุดห้าเซนติเมตรเพื่อทำการประมงในเวลากลางคืน ตามมาตรา 69 แห่งพระราชกำหนดการประมง พ.ศ.2558 หรือแม้กระทั่งการกำหนดให้มีมาตรการทางกฎหมายเพื่อใช้ในการคุ้มครองแหล่งที่อยู่อาศัยและการกำหนดให้มีมาตรการทางกฎหมายเพื่อใช้ในการคุ้มครองชนิดพันธุ์สัตว์ป่าโดยเฉพาะสัตว์ป่าสงวนซึ่งอยู่ในภาวะใกล้สูญพันธุ์ ตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2562 เป็นต้น จะเห็นได้ว่ามาตรการทางกฎหมายดังกล่าวไม่สามารถแก้ไขปัญหาการลดจำนวนของเต่ามะเฟืองในประเทศไทยได้ ดังนั้น การคุ้มครองพื้นที่วางไข่โดยการมีกลไกและมาตรการทางกฎหมายที่มีความเหมาะสมและยืดหยุ่นเพียงพอในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองซึ่งอยู่ในบริเวณนอกเขตพื้นที่อนุรักษ์ อันเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ที่เต่ามะเฟืองขึ้นวางไข่จึงอาจเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถเพิ่มจำนวนเต่ามะเฟืองได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ เรื่อง มาตรการทางกฎหมายของประเทศไทยในการคุ้มครองพันธุ์เต่าทะเล โดย คุณธราพงษ์ สุขมาก พบว่า ในส่วนของผลการวิจัยในหน้า 123 -124 ซึ่งได้ระบุให้การบุกรุกทำลายพื้นที่ชายฝั่งทะเลเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เต่าทะเลมีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว และแหล่งที่อยู่อาศัยของเต่าทะเลบางแห่งไม่ได้มีการประกาศให้เป็นพื้นที่คุ้มครอง จะเห็นได้ว่าบทสรุปดังกล่าวสอดคล้องกับบทความเรื่องนี้ นอกจากนี้ในส่วนข้อเสนอแนะวิธีการแก้ไขปัญหาในหน้า 126 ได้เสนอให้มีการประกาศพื้นที่คุ้มครองเต่าทะเลวางไข่ ตามมาตรา 32 แห่งพระราชบัญญัติการประมง พ.ศ.2490 ซึ่งในปัจจุบันคือ มาตรา 70 แห่งพระราชกำหนดการประมง พ.ศ.2558 และในกรณีที่ปัญหาต่อเต่าทะเลมีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นวิทยานิพนธ์ได้เสนอให้เป็นเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อมตามมาตรา 45 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2535 นั้น ด้วยความเคารพ ต่อวิทยานิพนธ์ฉบับดังกล่าว เนื่องจากในปัจจุบันประเทศไทยมีกฎหมายเฉพาะซึ่งใช้ในการคุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยตรง กล่าวคือ พระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ.2558



ดังนั้น การนำบทบัญญัติดังกล่าวมาใช้ในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองซึ่งอยู่ในบริเวณนอกเขตพื้นที่อนุรักษ์จึงอาจมีความเหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบันมากกว่าการใช้พระราชกำหนดการประมง พ.ศ.2558 และพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 โดยเฉพาะการนำบทบัญญัติในส่วนการคุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งซึ่งจะนำมาใช้ในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองในระยะเร่งด่วน

ส่วนการแก้ไขปัญหาการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองในระยะยาวนั้น ผู้เขียนเห็นว่าการประกาศให้พื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองเป็นพื้นที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนอกเขตพื้นที่คุ้มครองหรือพื้นที่ OECMs จะช่วยให้การคุ้มครองเต่ามะเฟืองซึ่งอยู่บนชายฝั่งเป็นไปอย่างยั่งยืน เนื่องจากการประกาศให้พื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองเป็นเขตพื้นที่คุ้มครองแม้จะส่งผลดีต่อเต่ามะเฟืองในช่วงแรก แต่จะส่งผลกระทบต่อประชาชนจำนวนมากซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่ เพราะประชาชนหลายกลุ่มมีความจำเป็นจะต้องใช้พื้นที่ในบริเวณที่เต่ามะเฟืองใช้วางไข่ ดังนั้น การประกาศให้พื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองเป็นพื้นที่ OECMs จะช่วยให้ผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่สามารถเข้ามาใช้พื้นที่ได้เช่นเดิมราบไต่ที่กิจกรรมดังกล่าวไม่ได้ส่งผลกระทบต่อการใช้งานของเต่ามะเฟือง วิธีการดังกล่าวนอกจากจะเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ของประชาชนซึ่งอยู่ในพื้นที่กับรัฐแล้วยังเป็นการดึงดูดประชาชนในพื้นที่ซึ่งแต่เดิมอาจเป็นผู้ทำอันตรายต่อรังและไข่ของเต่ามะเฟืองมาเป็นแนวร่วมในการเฝ้าระวังและร่วมกันดูแลหลุมไข่ของเต่ามะเฟืองต่อไป เนื่องจากหากเต่ามะเฟืองสามารถขึ้นวางไข่บนชายหาดได้ตามปกติ พื้นที่ชายหาดดังกล่าวก็จะไม่ถูกประกาศให้เป็นเขตพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมายฉบับต่างๆ ซึ่งประชาชนไม่อาจใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าวได้ ข้อเสนอแนะของผู้เขียนในเรื่องดังกล่าวสอดคล้องกับบทความ เรื่อง พฤติกรรมการอนุรักษ์เต่ามะเฟืองของประชาชนในตำบลท้ายเหมือง อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา โดย คุณจรินทร์พร จุนเกียรติ และ คุณคนางค์ คันธมธูรพจน์ ซึ่งได้เสนอความเห็นไว้ในหน้า 152 ว่าภาครัฐจะต้องสร้างการมีส่วนร่วมกับผู้ประกอบการที่เป็นเจ้าของธุรกิจบริเวณริมชายหาดซึ่งเป็นสถานที่วางไข่ของเต่ามะเฟือง

ทั้งนี้ เนื่องจากการนำแนวคิดการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนอกเขตพื้นที่คุ้มครองหรือพื้นที่ OECM มาใช้เป็นแนวคิดที่ใหม่สำหรับประเทศไทย จึงเป็นข้อจำกัดที่สำคัญประการหนึ่งอันอาจจะทำให้การประกาศให้พื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองเป็นพื้นที่ OECMs ไม่อาจบรรลุผล

สรุป/ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษามาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองในประเทศไทย พบว่า แม้ประเทศไทยจะมีความพยายามในการคุ้มครองและอนุรักษ์เต่าทะเลมาอย่างยาวนาน ไม่ว่าจะเป็นการนำเครื่องมือแยกเต่าทะเล (Turtle Excluder Devices: TEDs) มาใช้ในการจับกุ้งเพื่อลดปริมาณการติดอวนลากกึ่ง การกำหนดให้ใช้เครื่องมืออวนล้อมจับที่มีช่องตาอวนเล็กกว่าสองจุดห้าเซนติเมตรเพื่อทำการประมง หรือแม้กระทั่งการกำหนดให้มีมาตรการทางกฎหมายเพื่อใช้ในการคุ้มครองแหล่งที่อยู่อาศัย และการกำหนดให้มีมาตรการทางกฎหมายเพื่อใช้ในการคุ้มครองชนิดพันธุ์สัตว์ป่าโดยเฉพาะสัตว์ป่าสงวนซึ่งอยู่ในภาวะใกล้สูญพันธุ์ตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2562 แต่จะเห็นได้ว่ามาตรการทางกฎหมายดังที่กล่าวมาไม่สามารถแก้ไขปัญหาการลดจำนวนของเต่ามะเฟืองในประเทศไทยได้ ดังนั้น การคุ้มครองพื้นที่วางไข่โดยการมีกลไกและมาตรการทางกฎหมายที่มีความเหมาะสมและยืดหยุ่นเพียงพอในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟือง



ซึ่งอยู่ในบริเวณนอกเขตพื้นที่อนุรักษ์อันเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ที่เต่ามะเฟืองขึ้นวางไข่ จึงอาจเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถเพิ่มจำนวนเต่ามะเฟืองได้

ดังนั้น เพื่อให้ประเทศไทยมีมาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสมและยืดหยุ่นเพียงพอในการคุ้มครองแหล่งวางไข่ของเต่ามะเฟืองซึ่งอยู่บนชายหาดนอกเขตพื้นที่คุ้มครอง ผู้เขียนจึงขอเสนอให้รัฐดำเนินการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองในบริเวณชายหาดนอกเขตพื้นที่คุ้มครอง โดยแบ่งวิธีการดำเนินงานตามลำดับความจำเป็นเร่งด่วนออกเป็น 2 ระยะ ได้แก่ การดำเนินการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองในระยะเร่งด่วน และการดำเนินการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองในระยะยาว โดยมีรายละเอียดดังนี้

การคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองบริเวณนอกเขตพื้นที่อนุรักษ์ในระยะเร่งด่วน

ผู้เขียนขอเสนอให้รัฐโดยอธิบดีกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งใช้อำนาจตามมาตรา 3 มาตรา 17 และมาตรา 27 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ.2558 ในการออกคำสั่งกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เรื่อง มาตรการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟือง ซึ่งในการออกคำสั่งดังกล่าวในส่วนของมาตรา 17 ได้ให้อำนาจอธิบดีกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ในกรณีที่มีเหตุจำเป็นเร่งด่วนและหากปล่อยให้นั้นจะทำให้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเกิดความเสียหายเพิ่มขึ้นในการกำหนดวิธีการและระยะเวลาดำเนินการเท่าที่จำเป็นเพื่อแก้ไขหรือบรรเทาความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งได้ และเพื่อให้การแก้ไขปัญหาการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟือง ในระยะเวลาเร่งด่วนเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสอดคล้องกับช่วงเวลาซึ่งเต่ามะเฟืองขึ้นมาวางไข่ในห้วงเวลาปัจจุบันซึ่งมีจำกัดจึงต้องนำเอามาตรการอนุรักษ์ซึ่งเป็นมาตรการทางกฎหมายที่ใช้ในเขตพื้นที่คุ้มครองมากำหนดเป็นมาตรการในคำสั่งกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งฉบับดังกล่าว เช่น มาตรการห้ามไม่ให้บุคคลใดเข้าไปในเขตพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองในช่วงระยะเวลาซึ่งเต่ามะเฟืองใช้วางไข่ เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ มาตรการห้ามไม่ให้บุคคลใดเก็บหา นำออกไป หรือกระทำการใดๆที่จะทำให้เต่ามะเฟืองและไข่ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่เต่ามะเฟืองวางไข่ได้รับอันตราย เว้นแต่เป็นการกระทำของพนักงานเจ้าหน้าที่หรือผู้ซึ่งพนักงานเจ้าหน้าที่มอบหมาย มาตรการออกคำสั่งให้บุคคลใดดำเนินการรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างรวมถึงสิ่งที่เป็นอันตรายต่อการวางไข่ของเต่ามะเฟือง หรือทำให้พื้นที่ซึ่งเต่ามะเฟืองใช้วางไข่เสื่อมสภาพหรือเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ซึ่งเต่ามะเฟืองใช้วางไข่ให้ต่างไปจากเดิม มาตรการออกคำสั่งห้ามมิให้บุคคลทำการใดๆอย่างหนึ่ง ในเขตพื้นที่เต่ามะเฟืองวางไข่อันอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อการวางไข่ของเต่ามะเฟือง มาตรการห้ามมิให้บุคคลใดนำเครื่องมือล่าสัตว์หรือจับสัตว์เข้าไปในเขตพื้นที่เต่ามะเฟืองวางไข่ มาตรการห้ามจับสัตว์น้ำและทำการประมงในเขตพื้นที่ซึ่งเต่ามะเฟืองใช้วางไข่ มาตรการห้ามดำเนินการใดๆ อันก่อให้เกิดการกัดเซาะชายฝั่งซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่เต่ามะเฟืองใช้ในการวางไข่ มาตรการการควบคุมการใช้ประโยชน์จากที่ดินและสิ่งปลูกสร้างซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่เต่ามะเฟืองใช้ในการวางไข่ เป็นต้น

ทั้งนี้ การใช้คำสั่งกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเป็นเครื่องมือในการคุ้มครองพื้นที่เต่ามะเฟืองวางไข่ในระยะเร่งด่วนจะส่งผลดีในแง่ที่หากพบเต่ามะเฟืองวางไข่ในพื้นที่ใดก็สามารถออกคำสั่งคุ้มครองได้อย่างทันเวลา และเมื่อลูกเต่ามะเฟืองฟักออกจากไข่และลงสู่ทะเลได้แล้วก็สามารถยกเลิกคำสั่งได้โดยไม่กระทบกับการใช้ประโยชน์ของคนในพื้นที่เกินสมควร นอกจากนั้นการที่พระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการ



ทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ.2558 ได้กำหนดบทลงโทษให้ผู้ฝ่าฝืนมาตรการทางกฎหมายในคำสั่งกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจะต้องรับโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปีหรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ บทลงโทษดังกล่าวจะทำให้มาตรการคุ้มครองเต่ามะเฟืองในเขตพื้นที่เต่ามะเฟืองวางไข่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

แต่อย่างไรก็ตาม การใช้อำนาจของอธิบดีกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในกรณีดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้เฉพาะในกรณีที่พบว่ามิบุคคลใดก่อให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงต่อทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเท่านั้น ผู้เขียนจึงขอเสนอให้ในกรณีที่ปรากฏว่าเต่ามะเฟืองและรังไข่อาจถูกทำลายหรือได้รับความเสียหายอย่างร้ายแรงเข้าชั้นวิกฤติแต่ไม่ปรากฏว่าเกิดจากการกระทำของบุคคลใดซึ่งเป็นกรณีตามมาตรา 22 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ.2558 ผู้เขียนจึงขอเสนอให้กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในฐานะที่เป็นหน่วยงานผู้รับผิดชอบหลักเสนอความเห็นต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้พิจารณาเสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรีโดยไม่ชักช้าเพื่อขออนุมัติใช้มาตรการคุ้มครองทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งตามมาตรา 23 มาใช้คุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟือง และกำหนดให้หน่วยงานของรัฐ กล่าวคือ กรมส่งเสริมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในการเป็นผู้ดำเนินการตามมาตรการดังกล่าวตามความจำเป็นและเหมาะสมเพื่อควบคุมและแก้ไขปัญหาการวางไข่ของเต่ามะเฟืองในบริเวณนอกเขตพื้นที่คุ้มครองที่เกิดขึ้นต่อไป โดยมาตรการทางกฎหมายตามมาตรา 23 ที่จำเป็นจะต้องนำมาใช้ในการคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟือง เช่น มาตรการห้ามดำเนินกิจกรรมหรือกระทำการใดๆ ที่อาจเป็นอันตรายหรือก่อให้เกิดผลกระทบต่อเต่ามะเฟืองและรังไข่ ตามมาตรา 23 (1) การกำหนดมาตรการในการสงวน และอนุรักษ์เต่ามะเฟืองและไข่ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมแก่สภาพพื้นที่นั้นๆ ตามมาตรา 23 (2) การกำหนดมาตรการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อรักษาสภาพธรรมชาติหรือมิให้กระทบกระเทือนต่อระบบนิเวศตามธรรมชาติ ตามมาตรา 23 (3) เป็นต้น

การคุ้มครองพื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองนอกเขตพื้นที่อนุรักษ์ในระยะยาว

แม้ว่าการใช้อำนาจตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ.2558 จะสามารถคุ้มครองแหล่งวางไข่ของเต่ามะเฟืองได้ แต่ก็เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าหรือระยะสั้นในกรณีที่มีเหตุจำเป็นเร่งด่วนและหากปล่อยให้นับเข้าจะทำให้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเกิดความเสียหายเพิ่มขึ้นเท่านั้น ในการแก้ไขปัญหาการคุ้มครองแหล่งวางไข่ของเต่ามะเฟืองในระยะยาว ผู้เขียนขอเสนอให้รัฐประกาศกำหนดให้เขตพื้นที่เต่ามะเฟืองวางไข่เป็นพื้นที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนอกเขตพื้นที่คุ้มครอง หรือพื้นที่ OECMs เนื่องจากเมื่อกำหนดให้พื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองซึ่งอยู่นอกเขตพื้นที่อนุรักษ์เป็นพื้นที่ OECMs แล้วจะส่งผลให้ประเทศไทยมีพื้นที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพมากเพิ่มมากยิ่งขึ้น ประชาชนในพื้นที่ซึ่งเป็นชาวประมง ผู้ประกอบการ หรือแม้กระทั่งนักท่องเที่ยวก็สามารถใช้ประโยชน์พื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองได้ ตราบใดที่กิจกรรมดังกล่าวไม่ได้ส่งผลกระทบต่อการใช้วางไข่ของเต่ามะเฟืองอันถือเป็นการลดแรงกดดันจากประชาชนในพื้นที่ซึ่งใช้ประโยชน์จากพื้นที่คุ้มครองโดยตรง นอกจากนั้นการกำหนดให้พื้นที่วางไข่ของเต่ามะเฟืองเป็นพื้นที่ OECMs จะส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการรวมถึงการดูแลพื้นที่เต่ามะเฟืองวางไข่ได้ โดยเฉพาะการทำหน้าที่ของประชาชนในการแจ้งเจ้าหน้าที่เมื่อน้ำทะเลขึ้นสูงและอาจท่วมรังไข่ของเต่ามะเฟืองซึ่งอยู่ในพื้นที่ที่ได้รับความเสียหายได้ การให้ประชาชนซึ่งอยู่ในพื้นที่อยู่แล้วทำหน้าที่ดังกล่าว



จึงถือเป็นการอุดช่องว่างการขาดเจ้าหน้าที่ในการดูแลแหล่งวางไข่ของเต่ามะเฟืองได้อย่างมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความเรื่องนี้สำเร็จลงไปได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาจากรองศาสตราจารย์ ดร.สุรศักดิ์ บุญเรือง ศาสตราจารย์ ดร.อำนาจ วงศ์บัณฑิต และดร.นวรรตน์ ไกรพานนท์ ที่ได้กรุณาให้ความรู้ คำปรึกษา คำแนะนำ แก่ผู้เขียนมาโดยตลอดจนทำให้บทความเรื่องนี้สามารถสำเร็จสมบูรณ์ได้ตามวัตถุประสงค์ ผู้เขียนขอขอบพระคุณ อาจารย์ทั้ง 3 ท่านมา ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2561). ข้อมูลทั่วไปของเต่ามะเฟือง. เรียกใช้เมื่อ 20 พฤษภาคม 2567 จาก คลังความรู้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม:
https://km.dmcr.go.th/c_258
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2561). ภัยอันตรายต่อเต่ามะเฟือง. เรียกใช้เมื่อ 21 สิงหาคม 2568 จาก คลังความรู้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม:
https://km.dmcr.go.th/c_258/d_19104
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2561). สถานภาพและแนวโน้มประชากร. เรียกใช้เมื่อ 21 สิงหาคม 2568 จาก คลังความรู้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม:
https://km.dmcr.go.th/c_258/d_19103
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2563). สถานการณ์เต่ามะเฟือง 2563 - 2564. เรียกใช้เมื่อ 21 สิงหาคม 2568 จาก คลังความรู้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม:
https://km.dmcr.go.th/c_1/s_447/d_19405
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2565). 2565. เรียกใช้เมื่อ 21 สิงหาคม 2568 จาก คลังความรู้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม:
https://km.dmcr.go.th/c_258/d_19643
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2568). เต่ามะเฟืองปี 2567 - 2568. เข้าถึงได้จาก คลังความรู้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม:
https://km.dmcr.go.th/c_258/d_19801
- จรินทร์พร จุนเกียรติ และ คณางค์ คันธมธูรพจน์. (2563). พฤติกรรมการอนุรักษ์เต่ามะเฟืองของประชาชนใน ตำบลท้ายเหมือง อำเภอย้ายเหมือง จังหวัดพังงา. วารสารสหศาสตร์, 20(2), 152-164.
- ธราพงษ์ สุขมาก. (2552). มาตรการทางกฎหมายของประเทศไทยในการคุ้มครองพันธุ์เต่าทะเล. ใน วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.



- นายจอห์น ดับเบิลยู.เค.พาร์ และคณะ. (2566). รายงานการประชุมระดับชาติว่าด้วยมาตรการอนุรักษ์พื้นที่ภูมิศาสตร์นอกเขตพื้นที่คุ้มครอง (OECMs) ในประเทศไทย. ใน รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: โอยูซีเอ็น ประจำภูมิภาคเอเชีย.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2568). รายงานการศึกษาการทบทวนและวิเคราะห์ กรณีศึกษาและบทเรียนการดำเนินงานที่สอดคล้องกับแนวคิด OECMs. ใน รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- พระราชกำหนดการประมง. (2558). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 132 ตอนที่ 108 ก หน้า 20 (13 พฤศจิกายน 2558).
- พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า. (2562). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 136 ตอนที่ 71 ก หน้า 105 (29 พฤษภาคม 2562).
- พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า. (2562). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 136 ตอนที่ 71 ก หน้า บัญชีสัตว์ป่าสงวน (29 พฤษภาคม 2562).
- พระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2558). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 132 ตอนที่ 21 ก หน้า 49 (26 มีนาคม 2558).
- พระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2558). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 132 ตอนที่ 21 ก หน้า 56-58 (26 มีนาคม 2558).
- พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ. (2562). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 136 ตอนที่ 71 ก หน้า 146 (29 พฤษภาคม 2562).
- สุรศักดิ์ บุญเรือง. (2565). กฎหมายกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ เล่ม 2 การอนุรักษ์เชิงพื้นที่และการอนุรักษ์ชนิดพันธุ์. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- iGreen. (2025). เต่ามะเฟืองสัตว์สงวนเสี่ยงสูญพันธุ์วางไข่ครั้งแรกในปี 2568. เรียกใช้เมื่อ 6 เมษายน เมษายน จาก <https://www.igreenstory.co/animal-3/>
- IUCN. (2023). Leatherback Turtle. Retrieved April 21, 2025, from Biodiversity Assessment & Knowledge Team: Red List Unit: <https://www.iucnredlist.org/species/6494/43526147>



มาตรการทางกฎหมายในการจัดการกับผู้เสพยาเสพติด*

LEGAL MEASURES FOR DEALING WITH DRUG USERS

ธนาภัทร กิตติวงศ์^{1*}, วิศิษฐ์ศักดิ์ เนืองนอง¹Thanaphat Kittiwongsa^{1*}, Visitsak nuengnong¹

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จันทบุรี ประเทศไทย

Faculty of Law, Rambhai Barni Rajabhat University, Chanthaburi, Thailand

*Corresponding author E-mail: thanapat22.kittiwongsa@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการปรับปรุงมาตรการทางกฎหมายในการจัดการผู้เสพยาเสพติดให้สอดคล้องกับแนวคิด “ผู้เสพคือผู้ป่วย” โดยมุ่งเน้นการบำบัดรักษามากกว่าการลงโทษ ศึกษาการส่งเสริมบทบาทของครอบครัวและชุมชนในการมีส่วนร่วมต่อกระบวนการบำบัดฟื้นฟู รวมถึงศึกษามาตรการติดตามผลหลังการบำบัดเพื่อป้องกันการกลับไปเสพซ้ำ โดยใช้วิธีวิจัยเอกสารจากหนังสือ บทความ วิทยานิพนธ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิด “ผู้เสพคือผู้ป่วย” ได้รับการยอมรับในหลายประเทศ โดยสาธารณรัฐโปรตุเกส ใช้มาตรการบำบัดแทนการลงโทษทางอาญา ซึ่งช่วยลดการกลับมาเสพซ้ำและส่งเสริมการกลับคืนสู่สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะที่ประเทศไทยยังประสบปัญหาการขาดระบบติดตามผลหลังการบำบัดอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติดไม่บรรลุผลเท่าที่ควร ทั้งนี้ สหพันธรัฐมาเลเซียและสาธารณรัฐสิงคโปร์มีระบบบังคับบำบัดและติดตามผลในศูนย์ฟื้นฟูอย่างเป็นระบบ เพื่อลดโอกาสการกลับมาเสพซ้ำ นอกจากนี้ ประเทศไทยยังขาดมาตรการทางกฎหมายที่ส่งเสริมบทบาทของครอบครัวในการฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติด ขณะที่สหรัฐอเมริกาเปิดโอกาสให้ครอบครัวยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อให้ผู้เสพเข้ารับการบำบัดได้ ดังนั้น ประเทศไทยควรแก้ไขประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 มาตรา 162 ให้ผู้เสพที่มีได้กระทำความผิดอาญาอื่นเข้าสู่กระบวนการบำบัดแทนการลงโทษ และแก้ไขมาตรา 113 เพื่อเปิดโอกาสให้ญาติยื่นคำร้องขอให้ผู้เสพเข้ารับการบำบัดได้ รวมทั้งควรจัดให้มีสถานบำบัดหรือสถานฟื้นฟูประจำทุกจังหวัด และกำหนดระบบติดตามผลหลังการบำบัดอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลา 5 ปี เพื่อป้องกันการกลับไปกระทำผิดซ้ำ

คำสำคัญ: การบำบัดผู้เสพยาเสพติด, การฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติด, การกลับคืนสู่สังคม, มาตรการทางกฎหมาย, ผู้เสพคือผู้ป่วย



Abstract

This research aimed to study guidelines for improving legal measures concerning drug users in accordance with the concept that “drug users are patients,” emphasizing rehabilitation rather than criminal punishment. The study also examined the promotion of family and community participation in the rehabilitation process, as well as measures for post-treatment follow-up to prevent relapse. The research employed documentary research methods through the study of books, academic articles, theses, and relevant electronic sources.

The findings revealed that the concept of “drug users are patients” has been recognized in many countries. The Portuguese Republic, for example, applies rehabilitation measures instead of criminal penalties, which has effectively reduced relapse rates and promoted social reintegration. In contrast, Thailand still faces problems regarding the lack of a continuous post-treatment monitoring system, resulting in ineffective rehabilitation outcomes. Meanwhile, the Federation of Malaysia and the Republic of Singapore have established compulsory rehabilitation and continuous monitoring systems within rehabilitation centers to reduce the likelihood of relapse. Furthermore, Thailand still lacks legal measures promoting the role of families in the rehabilitation of drug users, whereas in the United States of America, family members are permitted to file petitions with the court requesting that drug users undergo rehabilitation treatment. Therefore, Thailand should amend Section 162 of the Narcotics Code B.E. 2564 (2021) to require drug users who have not committed other criminal offenses to undergo rehabilitation instead of criminal punishment, and amend Section 113 to allow relatives to file petitions requesting rehabilitation treatment for drug users. In addition, rehabilitation centers or treatment facilities should be established in every province to improve accessibility, and a continuous follow-up system should be implemented for a period of five years after treatment in order to prevent relapse and repeated offenses.

Keywords: Addicts as Patients, Rehabilitation, Reintegration, Legal Measures, Drug Users

บทนำ

การแพร่ระบาดของยาเสพติดในประเทศไทยเป็นปัญหาสังคมที่ส่งผลกระทบต่อทุกมิติของสังคม ทั้งในด้านสาธารณสุข เศรษฐกิจ และความมั่นคงภายในประเทศ ซึ่งเป็นปัญหาที่ฝังรากลึกและยากจะขจัดให้หมดสิ้น แม้ว่าในแต่ละยุคสมัยรัฐบาลจะดำเนินนโยบายและมาตรการในการปราบปรามยาเสพติดอย่างต่อเนื่อง แต่ปัญหาดังกล่าวยังคงมีแนวโน้มที่ทวีความรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปแบบของยาเสพติดสังเคราะห์ที่สามารถผลิตและแพร่กระจายได้รวดเร็ว ซึ่งทำให้เข้าถึงกลุ่มประชากรทุกวัยได้ง่ายขึ้นและเกิดการเสพติดอย่างรวดเร็ว หนึ่งในปัจจัย



สำคัญที่ส่งผลต่อการจัดการปัญหายาเสพติดอย่างยั่งยืน คือ การบริหารจัดการ "ผู้เสพ" ซึ่งในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดจากการมองผู้เสพเป็น "อาชญากร" มาเป็น "ผู้ป่วย" ที่ควรได้รับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพ ทว่าในทางปฏิบัติยังคงพบข้อจำกัดหลายประการในการดำเนินการ เช่น ขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กระบวนการคัดกรองที่ไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ ระบบการบำบัดที่ขาดความครอบคลุมและต่อเนื่อง และการประเมินผลที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในพื้นที่ ส่งผลให้ผู้ผ่านกระบวนการบำบัดบางส่วนกลับเข้าสู่วงจรการเสพยาซ้ำ ตัวอย่างสำคัญของปัญหาดังกล่าวคือ "ประกาศคณะกรรมการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด เรื่อง หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการคัดกรอง การบำบัดรักษา การฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด และการประเมินผลการบำบัดรักษาและการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ. ๒๕๖๕" ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อวางกรอบแนวทางการดำเนินงานด้านการบำบัดรักษาผู้เสพอย่างเป็นระบบ แม้ว่าจะเป็นก้าวสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบาย แต่ในทางปฏิบัติกลับพบข้อจำกัดหลายประการ เช่น การขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การขาดประสิทธิภาพในการคัดกรอง และกระบวนการบำบัดที่ไม่ต่อเนื่อง ทำให้ผู้ผ่านกระบวนการบำบัดหลายรายยังคงกลับเข้าสู่วงจรการเสพยาซ้ำ (ณัฐพร ผลงาม, 2564)

นอกจากนี้ คู่มือแนวทางการดำเนินงานบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ที่ถูกจัดทำขึ้นเพื่อให้เป็นแนวทางในการดำเนินการตามกฎหมายอย่างเป็นรูปธรรมกลับมีลักษณะที่ทั่วไปเกินไป ไม่มีความชัดเจนในระดับปฏิบัติการ ทำให้เกิดความไม่สม่ำเสมอในการดำเนินงานในแต่ละพื้นที่ อีกทั้งยังขาดกลไกในการควบคุมและประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งทำให้การบำบัดรักษาผู้เสพไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพและไม่รองรับบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่ ในด้านมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของยาเสพติดที่ผ่านมา ภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง เช่น การบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดในการควบคุมยาเสพติด การดำเนินคดีปราบปรามผู้ค้ายาเสพติด การให้ความรู้เกี่ยวกับอันตรายจากยาเสพติดในโรงเรียนและชุมชน (กระทรวงสาธารณสุข, 2565) การจัดตั้งศูนย์บำบัดรักษาผู้เสพ และการร่วมมือกับภาคประชาชนในการป้องกันและฟื้นฟูผู้เสพ แต่ยังคงพบข้อจำกัดที่ต้องได้รับการปรับปรุง เช่น การขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการขาดการบูรณาการกับภาคประชาชน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการฟื้นฟูผู้เสพ นอกจากนี้ การควบคุมบางประเภทของยาเสพติดยังคงมีปัญหา เช่น ยาเสพติดสังเคราะห์ที่สามารถผลิตได้ง่ายในประเทศ ซึ่งทำให้การควบคุมไม่สามารถครอบคลุมทุกประเภทได้อย่างสมบูรณ์ การปรับปรุงกฎหมายในบางช่วงเวลาอาจทำให้เจ้าหน้าที่ไม่สามารถบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะที่การบังคับใช้กฎหมายหลายฉบับก็ทำให้เจ้าหน้าที่ไม่สามารถปฏิบัติตามได้ครบถ้วน ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการปรับปรุงและพัฒนามาตรการต่าง ๆ โดยให้ความสำคัญกับการบูรณาการระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน การเชื่อมโยงมาตรการบำบัดกับการส่งเสริมอาชีพและการสนับสนุนด้านสวัสดิการพื้นฐาน เพื่อให้ผู้ผ่านการบำบัดสามารถกลับเข้าสู่สังคมได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพในการลดการแพร่ระบาดของยาเสพติดในระยะยาว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการผู้เสพยาเสพติด
2. เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และหลักการพื้นฐานทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกับผู้เสพยาติดยาเสพติด



3. เพื่อศึกษาปัญหากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกับผู้เสพยาเสพติดทั้งของประเทศไทยและต่างประเทศ
4. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ปัญหามาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกับผู้เสพยาเสพติดในประเทศไทย
5. เพื่อให้ได้มาซึ่งบทสรุป แนวทางและข้อเสนอแนะของมาตรการทางกฎหมายในการจัดการกับผู้เสพยาเสพติด

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ศึกษามาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการผู้เสพยาเสพติดตามแนวคิด “ผู้เสพคือผู้ป่วย” โดยศึกษาจากประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ประกาศและคู่มือที่เกี่ยวข้องกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด ตลอดจนกฎหมายและมาตรการของต่างประเทศ ได้แก่ สาธารณรัฐโปรตุเกส สหรัฐอเมริกา สหพันธรัฐมาเลเซีย และสาธารณรัฐสิงคโปร์ รวมทั้งศึกษาหนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาวิเคราะห์และเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงมาตรการทางกฎหมายของประเทศไทย

ผลการวิจัย

การวิเคราะห์ประเด็นปัญหามาตรการทางกฎหมายในการจัดการกับผู้เสพยาเสพติด

ปัญหาผู้เสพยาเสพติดถือเป็นหนึ่งในความท้าทายที่สำคัญของสังคมไทยในปัจจุบัน แม้จะมีการดำเนินมาตรการต่างๆ เพื่อจัดการกับปัญหานี้ แต่ยังคงมีอุปสรรคที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยเฉพาะในด้านการบำบัดและฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติดที่ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน เมื่อพิจารณาจากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริง พบว่า ระบบการจัดการปัญหาผู้เสพยาเสพติดในปัจจุบันยังคงมีข้อจำกัดที่สำคัญ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นสามประเด็นหลักที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน

ประเด็นปัญหาที่ 1 มาตรการทางกฎหมายในการจัดการกับผู้เสพยาเสพติด

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิด “ผู้เสพคือผู้ป่วย” ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในระดับสากล โดยองค์การอนามัยโลก (World Health Organization: WHO) และสำนักงานว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Office on Drugs and Crime: UNODC) ได้เสนอให้ประเทศต่าง ๆ ปรับเปลี่ยนนโยบายจากการลงโทษทางอาญาไปสู่แนวทางด้านสาธารณสุขและการฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติด (World Health Organization, 2016) อย่างไรก็ตาม แม้ประเทศไทยจะมีการนำแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้ในประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 แต่ผลการศึกษาพบว่า การบังคับใช้กฎหมายยังไม่สามารถสะท้อนแนวคิดดังกล่าวได้อย่างแท้จริง จากการศึกษามูลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 พบว่า มาตรา 113 - 114 ประมวลกฎหมายยาเสพติด



ติด พ.ศ.2562 เปิดโอกาสให้ผู้เสพเข้าสู่กระบวนการบำบัดรักษาแทนการดำเนินคดีอาญา โดยกำหนดให้ผู้เสพที่สมัครใจเข้ารับการบำบัดสามารถได้รับการยกเว้นการดำเนินคดีในบางกรณี ซึ่งสะท้อนถึงความพยายามในการนำแนวคิด “ผู้เสพคือผู้ป่วย” มาใช้ในระบบกฎหมายไทย อย่างไรก็ตาม มาตรา 162 ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2562 ของกฎหมายฉบับเดียวกันกลับกำหนดโทษจำคุกหรือปรับแก่ผู้เสพในบางกรณี ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งภายในกฎหมายเอง และทำให้ผู้เสพบางส่วนยังคงถูกปฏิบัติในฐานะผู้กระทำความผิดทางอาญา มากกว่าการเป็นผู้ป่วยที่ควรได้รับการรักษา (คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2563)

ผลการวิจัยยังพบว่า แนวคิดทางกฎหมายของประเทศไทยยังคงได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีการลงโทษเพื่อชดใช้ความผิด (Retributive Theory) และทฤษฎีสัมพันธภาพระหว่างกฎหมายกับศีลธรรม (Legal Moralism Theory) ซึ่งมองว่าการเสพยาเสพติดเป็นการกระทำที่ขัดต่อศีลธรรมและกฎหมาย จึงควรได้รับการลงโทษเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าวเริ่มถูกวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้นในระดับสากล เนื่องจากการลงโทษผู้เสพยาเสพติดไม่ได้ช่วยลดปัญหาการใช้ยาเสพติดอย่างยั่งยืน แต่กลับส่งผลให้เกิดปัญหาความแออัดในเรือนจำ การกลับไปกระทำความผิดซ้ำ และการตีตราทางสังคม (Sampson, R. J., et al., 1997) อีกทั้งผลการวิจัยพบว่า ผู้เสพยาเสพติดในประเทศไทยยังเผชิญกับปัญหาการตีตราทางสังคม (Social Stigma) อย่างรุนแรง โดยสังคมส่วนใหญ่มองผู้เสพในฐานะ “อาชญากร” มากกว่า “ผู้ป่วย” ส่งผลให้ผู้ผ่านการบำบัดรักษาจำนวนมากไม่สามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างปกติ ทั้งในด้านการประกอบอาชีพ การศึกษา และความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน การถูกตีตราทางสังคมดังกล่าวยังส่งผลให้ผู้เสพจำนวนหนึ่งหลีกเลี่ยงการเข้าสู่กระบวนการบำบัดรักษา เนื่องจากเกรงว่าจะถูกเลือกปฏิบัติหรือสูญเสียโอกาสในชีวิต (Ng, C. G., & Aboo, A. , 2019) นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า ระบบกฎหมายไทยยังขาดมาตรการที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนในการฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติดอย่างเป็นรูปธรรม แม้ในทางปฏิบัติครอบครัวและชุมชนจะเป็นกลไกสำคัญในการช่วยเหลือและติดตามผู้ผ่านการบำบัด แต่กฎหมายไทยยังไม่ได้กำหนดบทบาท หน้าที่ หรือกลไกการมีส่วนร่วมไว้อย่างชัดเจน ส่งผลให้การฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติดยังคงเป็นภาระของหน่วยงานภาครัฐเป็นหลัก และขาดความต่อเนื่องในระดับชุมชน

ประเด็นปัญหาที่ 2 วิธีการบำบัดผู้เสพยาเสพติดในปัจจุบันยังไม่มีประสิทธิภาพ

ผลการวิจัยพบว่า ระบบการบำบัดและฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติดของประเทศไทยยังมีข้อจำกัดหลายประการทั้งในด้านโครงสร้าง บุคลากร งบประมาณ และกระบวนการติดตามผลหลังการบำบัด ส่งผลให้ผู้ผ่านการบำบัดจำนวนมากกลับไปเสพยาเสพติดซ้ำอีกครั้ง จากการศึกษาแนวคิดการบำบัดความคิดและพฤติกรรม (Cognitive Behavioral Therapy: CBT) พบว่า แนวทางดังกล่าวเป็นวิธีการที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในการฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติด เนื่องจากมุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนความคิด พฤติกรรม และวิธีการจัดการอารมณ์ของผู้เสพยาเสพติด โดยช่วยให้ผู้เสพสามารถตระหนักถึงปัจจัยที่นำไปสู่การเสพยา และพัฒนาทักษะในการจัดการกับสถานการณ์เสี่ยงโดยไม่พึ่งพาสารเสพติด (สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2543) อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยพบว่า ระบบบำบัดของประเทศไทยยังไม่สามารถนำแนวทางดังกล่าวมาใช้ได้อย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง โดยเฉพาะในระดับชุมชนและสถานบำบัดขนาดเล็ก ผลการศึกษายังพบว่า กระบวนการบำบัดของประเทศไทยยังคงมุ่งเน้นการควบคุมพฤติกรรมของผู้เสพ



มากกว่าการฟื้นฟูเชิงจิตวิทยาและสังคม ผู้เสพจำนวนมากจึงไม่ได้รับการดูแลด้านสุขภาพจิต การปรึกษาทางจิตวิทยา หรือการส่งเสริมทักษะชีวิตอย่างเพียงพอ ส่งผลให้เมื่อกลับเข้าสู่สังคมแล้ว ผู้ผ่านการบำบัดจำนวนมากยังคงเผชิญกับความเครียด ปัญหาทางเศรษฐกิจ และแรงกดดันทางสังคม จนนำไปสู่การกลับไปเสพยาเสพติดซ้ำอีกครั้ง (Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2020) นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า ระบบติดตามผลหลังการบำบัดของประเทศไทยยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ โดยส่วนใหญ่มักเป็นการติดตามในระยะสั้น และไม่มีระบบสนับสนุนระยะยาว เช่น การส่งเสริมอาชีพ การให้คำปรึกษาทางจิตวิทยา หรือการสร้างเครือข่ายสนับสนุนในชุมชน ส่งผลให้ผู้ผ่านการบำบัดจำนวนมากกลับไปอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิมที่เอื้อต่อการเสพยาเสพติด อีกทั้ง ผลการวิจัยยังพบว่า แนวคิดการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitation Theory) เป็นแนวคิดที่เหมาะสมต่อการจัดการกับผู้เสพยาเสพติดมากกว่าการลงโทษทางอาญา เนื่องจากมุ่งเน้นการพัฒนาพฤติกรรมและศักยภาพของผู้เสพให้สามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างปกติ โดยให้ความสำคัญกับการศึกษา การพัฒนาทักษะอาชีพ และการสนับสนุนด้านสังคม มากกว่าการลงโทษเพียงอย่างเดียว

ประเด็นปัญหาที่ 3 ปัญหาการไม่มีมาตรการทางกฎหมายให้ครอบครัวและชุมชนมีส่วนร่วมในการบำบัดผู้เสพยาเสพติด

ผลการวิจัยพบว่า หลายประเทศได้ปรับเปลี่ยนนโยบายยาเสพติดจากแนวคิดเชิงลงโทษไปสู่แนวคิดเชิงบำบัดและฟื้นฟู โดยให้ความสำคัญกับการมองผู้เสพยาเสพติดเป็นผู้ป่วยมากกว่าผู้กระทำผิดทางอาญา ประเทศโปรตุเกสถือเป็นกรณีศึกษาที่สำคัญของโลกในการลดทอนความเป็นอาชญากรรมของผู้เสพยาเสพติด (Decriminalization) ตามกฎหมาย Law no. 30/2000 โดยกำหนดให้การเสพและครอบครองยาเสพติดเพื่อใช้ส่วนตัวไม่เป็นความผิดทางอาญา แต่เป็นความผิดทางปกครอง ผู้เสพจะถูกส่งเข้าสู่กระบวนการประเมินและบำบัดจากคณะกรรมการด้านสุขภาพและสังคมแทนการจำคุก ผลจากการดำเนินนโยบายดังกล่าวทำให้อัตราการเสียชีวิตจากยาเสพติด การติดเชื้อ HIV จากการใช้เข็มฉีดยาร่วมกัน และอัตราการเสพยาเสพติดในกลุ่มเยาวชนลดลงอย่างมีนัยสำคัญ (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2021) ในส่วนของประเทศสหรัฐอเมริกา ผลการวิจัยพบว่า ระบบศาลยาเสพติด (Drug Courts) และ The Narcotic Addict Rehabilitation Act of 1966 (NARA) มีบทบาทสำคัญในการนำผู้เสพยาเสพติดเข้าสู่กระบวนการบำบัดแทนการจำคุก โดยศาลสามารถกำหนดแผนการฟื้นฟูเฉพาะบุคคล รวมทั้งติดตามผลอย่างต่อเนื่องผ่านผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาและสังคม สงเคราะห์ ระบบดังกล่าวช่วยลดอัตราการกระทำผิดซ้ำและช่วยให้ผู้เสพสามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (National Association of Drug Court Professionals, 2010)

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า สหพันธรัฐมาเลเซียและสาธารณรัฐสิงคโปร์ได้พัฒนาระบบบังคับบำบัดและการติดตามผลหลังการบำบัดอย่างต่อเนื่องในศูนย์ฟื้นฟู โดยให้ความสำคัญกับการควบคุมพฤติกรรมควบคู่กับการฟื้นฟูด้านจิตใจและสังคม ซึ่งช่วยลดโอกาสการกลับไปเสพยาเสพติดซ้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลการศึกษายังพบว่า หลายประเทศได้นำแนวคิดการลดอันตรายจากยาเสพติด (Harm Reduction) มาใช้ เช่น การแจกเข็มฉีดยาสะอาด การบำบัดด้วยสารทดแทน Methadone และการจัดตั้งศูนย์ฉีดยาปลอดภัย ซึ่งช่วยลดผลกระทบด้านสุขภาพและลดการแพร่ระบาดของโรคติดต่อจากการใช้ยาเสพติด โดยมาตรการดังกล่าวได้รับการยอมรับว่าเป็น



แนวทางที่ช่วยลดผลกระทบทางสังคมและสุขภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้ง ผลการวิจัยยังพบว่า หลายประเทศให้ความสำคัญกับบทบาทของครอบครัวและชุมชนในการฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติด โดยใช้แนวคิด Community-Based Treatment and Rehabilitation (CBTx) ซึ่งเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล ติดตาม และสนับสนุนผู้ผ่านการบำบัดอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ผู้เสพยาสามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างมั่นคงและลดโอกาสการกลับไปเสพยาเสพติดซ้ำ (Ng, C. G., & Aboo, A. , 2019)

อภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีวิจัยเอกสาร เพื่อศึกษามาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการผู้เสพยาเสพติดตามแนวคิด “ผู้เสพคือผู้ป่วย” โดยศึกษาจากกฎหมายไทย กฎหมายต่างประเทศ ตลอดจนเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า แม้ประเทศไทยจะเริ่มปรับเปลี่ยนนโยบายจากการมุ่งลงโทษผู้เสพยาเสพติดไปสู่การบำบัดรักษามากขึ้น แต่ในทางปฏิบัติยังคงมีข้อจำกัดหลายประการที่ส่งผลให้การบำบัดและฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติดไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน จากการศึกษาพบว่า ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ยังคงมีลักษณะขัดแย้งกันภายในตัวบทกฎหมาย กล่าวคือ มาตรา 113 - 114 ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ.2562 เปิดโอกาสให้ผู้เสพเข้าสู่กระบวนการบำบัดแทนการดำเนินคดีอาญา แต่ในขณะเดียวกัน มาตรา 162 ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ.2562 ยังคงกำหนดโทษทางอาญาสำหรับผู้เสพในบางกรณี ส่งผลให้แนวคิด “ผู้เสพคือผู้ป่วย” ไม่สามารถบังคับใช้ได้อย่างสมบูรณ์ สอดคล้องกับแนวคิดขององค์การอนามัยโลกและสำนักงานว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติที่มองว่าผู้เสพยาเสพติดควรได้รับการบำบัดรักษามากกว่าการลงโทษทางอาญา (United Nations Office on Drugs and Crime, 2020)

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า ระบบการบำบัดรักษาผู้เสพยาเสพติดของประเทศไทยยังขาดประสิทธิภาพในหลายด้าน ทั้งด้านบุคลากร สถานบำบัด และมาตรการติดตามผลหลังการบำบัด ทำให้ผู้ผ่านการบำบัดจำนวนมากกลับไปเสพยาเสพติดซ้ำอีกครั้ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการบำบัดในปัจจุบันยังไม่สามารถตอบสนองต่อปัจจัยทางจิตใจ สังคม และเศรษฐกิจของผู้เสพได้อย่างครบถ้วน โดยเฉพาะการขาดมาตรการฟื้นฟูสมรรถภาพทางสังคม การส่งเสริมอาชีพ และการสนับสนุนทางจิตวิทยาหลังการบำบัด ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า แนวคิดการบำบัดด้วยการปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรม (Cognitive Behavioral Therapy: CBT) และทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitation Theory) สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติดได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากมุ่งเน้นการแก้ไขพฤติกรรม การพัฒนาทักษะการจัดการอารมณ์ และการสร้างความสามารถในการกลับคืนสู่สังคม มากกว่าการลงโทษเพียงอย่างเดียว ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของหลายประเทศที่ประสบความสำเร็จในการลดอัตราการเสพซ้ำและส่งเสริมการกลับคืนสู่สังคมของผู้เสพยาเสพติด

อีกทั้ง การศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของกระบวนการฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติด แต่ประเทศไทยยังขาดมาตรการทางกฎหมายที่เปิดโอกาสให้ครอบครัวและชุมชนเข้ามามีบทบาทอย่างชัดเจนในกระบวนการบำบัดและติดตามผลหลังการรักษา แม้ว่าจะมีแนวทางการบำบัดโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community Based Treatment and Rehabilitation: CBTx) แต่ยังคงขาดกลไกทาง



กฎหมายรองรับอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้การดำเนินงานระหว่างภาครัฐและชุมชนไม่สามารถบูรณาการกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ประเทศไทยควรปรับปรุงมาตรการทางกฎหมายให้สอดคล้องกับแนวคิด “ผู้เสพคือผู้ป่วย” อย่างแท้จริง โดยลดการใช้มาตรการลงโทษทางอาญาต่อผู้เสพที่มีได้กระทำความผิดอื่น เพิ่มประสิทธิภาพของระบบบำบัดและติดตามผลหลังการรักษา ตลอดจนกำหนดมาตรการทางกฎหมายที่ส่งเสริมบทบาทของครอบครัว ชุมชน และภาคประชาชนในการมีส่วนร่วมต่อกระบวนการฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติด เพื่อให้การแก้ไขปัญหายาเสพติดของประเทศไทยสามารถดำเนินการได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

สรุป

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษามาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการผู้เสพยาเสพติดตามแนวคิด “ผู้เสพคือผู้ป่วย” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและวิธีวิจัยเอกสารในการศึกษากฎหมายไทย กฎหมายต่างประเทศ ตลอดจนแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า แม้ประเทศไทยจะมีการปรับเปลี่ยนนโยบายด้านยาเสพติดจากแนวคิดเชิงลงโทษไปสู่แนวคิดเชิงบำบัดรักษามากขึ้น โดยเฉพาะภายหลังการประกาศใช้ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 แต่ในทางปฏิบัติ ระบบกฎหมายและมาตรการในการจัดการผู้เสพยาเสพติดยังคงมีข้อจำกัดหลายประการที่ส่งผลให้การบำบัดและฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติดไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ทั้งในด้านกฎหมาย การบังคับใช้ และระบบสนับสนุนทางสังคม โดยพบว่ากฎหมายไทยยังคงมีลักษณะผสมผสานระหว่างแนวคิดการลงโทษทางอาญาและแนวคิดด้านสาธารณสุข ส่งผลให้ผู้เสพยาเสพติดบางส่วนยังคงถูกมองและถูกปฏิบัติในฐานะ “อาชญากร” มากกว่าการเป็น “ผู้ป่วย” ที่ควรได้รับการบำบัดรักษาอย่างเหมาะสม จากผลการวิจัยเกี่ยวกับมาตรการทางกฎหมายในการจัดการผู้เสพยาเสพติดพบว่า แม้ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 จะเปิดโอกาสให้ผู้เสพเข้าสู่กระบวนการบำบัดรักษาแทนการดำเนินคดีอาญาตามมาตรา 113 และมาตรา 114 โดยกำหนดให้ผู้เสพที่สมัครใจเข้ารับการบำบัดสามารถได้รับการยกเว้นการดำเนินคดีในบางกรณี ซึ่งสะท้อนถึงความพยายามในการนำแนวคิด “ผู้เสพคือผู้ป่วย” มาใช้ในระบบกฎหมายไทย แต่ในขณะเดียวกัน มาตรา 162 ของกฎหมายฉบับเดียวกันยังคงกำหนดโทษทางอาญาแก่ผู้เสพในบางกรณี ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งภายในตัวบทกฎหมายเอง และทำให้การบังคับใช้กฎหมายยังคงมีลักษณะเน้นการลงโทษทางอาญาควบคู่กับการบำบัดรักษา อันส่งผลให้ผู้เสพจำนวนหนึ่งยังคงเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาและถูกตีตราทางสังคมในฐานะผู้กระทำความผิด มากกว่าการได้รับการดูแลรักษาในฐานะผู้ป่วยตามหลักสาธารณสุข สอดคล้องกับข้อเสนอขององค์การอนามัยโลก (World Health Organization: WHO) และสำนักงานว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Office on Drugs and Crime: UNODC) ที่เสนอให้ประเทศต่างๆ ปรับเปลี่ยนนโยบายจากการลงโทษผู้เสพยาเสพติดไปสู่การบำบัดรักษาและฟื้นฟู เพื่อให้การแก้ไขปัญหายาเสพติดเกิดประสิทธิภาพและลดผลกระทบทางสังคมในระยะยาว (World Health Organization, 2016) นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่า แนวคิดทางกฎหมายของประเทศไทยยังได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีการลงโทษเพื่อชดใช้ความผิด (Retributive Theory) และทฤษฎีสัมพันธภาพระหว่างกฎหมายกับศีลธรรม (Legal Moralism Theory) ซึ่งมองว่าการเสพยาเสพติดเป็นพฤติกรรมที่ขัดต่อศีลธรรมและความสงบเรียบร้อยของสังคม จึงสมควรได้รับการลงโทษทางอาญา (National Association of Drug Court Professionals, 2010)



อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าวเริ่มถูกวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้นในระดับสากล เนื่องจากการใช้มาตรการลงโทษทางอาญาต่อผู้เสพยาเสพติดไม่ได้ช่วยลดปัญหาการเสพยาเสพติดอย่างยั่งยืน แต่กลับก่อให้เกิดปัญหาความแออัดในเรือนจำ การกลับไปกระทำผิดซ้ำ และการถูกตีตราทางสังคม (Sampson, R. J., et al., 1997) อีกทั้ง การตีตราทางสังคมยังส่งผลกระทบโดยตรงต่อผู้ผ่านการบำบัดรักษา เนื่องจากผู้เสพยาจำนวนมากไม่สามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างปกติ ทั้งในด้านการประกอบอาชีพ การศึกษา และความสัมพันธ์กับครอบครัวและชุมชน ส่งผลให้ผู้ผ่านการบำบัดจำนวนหนึ่งกลับไปเสพยาเสพติดซ้ำอีกครั้ง เพราะขาดโอกาสในการเริ่มต้นชีวิตใหม่ รวมทั้งเกิดความหวาดกลัวต่อการเข้าสู่กระบวนการบำบัดรักษา เนื่องจากเกรงว่าจะถูกเลือกปฏิบัติจากสังคม (Ng, C. G., & Aboo, A., 2019) ในด้านกระบวนการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติด ผลการวิจัยพบว่า ระบบบำบัดของประเทศไทยยังมีข้อจำกัดหลายประการ ทั้งด้านโครงสร้าง บุคลากร งบประมาณ และกระบวนการติดตามผลหลังการบำบัด ส่งผลให้ผู้ผ่านการบำบัดจำนวนมากกลับไปเสพยาเสพติดซ้ำอีกครั้ง โดยเฉพาะการขาดมาตรการสนับสนุนด้านจิตวิทยาและสังคมอย่างต่อเนื่อง จากการศึกษาแนวคิดการบำบัดด้วยการปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรม (Cognitive Behavioral Therapy: CBT) พบว่า แนวคิดดังกล่าวเป็นแนวทางที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในระดับสากล เนื่องจากมุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ความคิด และวิธีการจัดการอารมณ์ของผู้เสพยาเสพติด โดยช่วยให้ผู้เสพยาสามารถตระหนักถึงปัจจัยที่นำไปสู่การเสพยาและพัฒนาทักษะในการจัดการกับสถานการณ์เสี่ยงโดยไม่พึ่งพาสารเสพติด (สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2543) อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษพบว่า ระบบบำบัดของประเทศไทยยังไม่สามารถนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ได้อย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง โดยเฉพาะในระดับชุมชนและสถานบำบัดขนาดเล็ก ส่งผลให้การบำบัดยังคงมุ่งเน้นการควบคุมพฤติกรรมของผู้เสพมากกว่าการฟื้นฟูด้านจิตใจ สังคม และคุณภาพชีวิตของผู้เสพอย่างแท้จริง

ผลการศึกษายังพบว่า ระบบติดตามผลหลังการบำบัดของประเทศไทยยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ โดยส่วนใหญ่มักเป็นการติดตามในระยะสั้น และขาดมาตรการสนับสนุนระยะยาว เช่น การส่งเสริมอาชีพ การให้คำปรึกษาทางจิตวิทยา และการสร้างเครือข่ายสนับสนุนในชุมชน ส่งผลให้ผู้ผ่านการบำบัดจำนวนมากกลับไปอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิมที่เอื้อต่อการเสพยาเสพติด และมีโอกาสกลับไปเสพยาเสพติดซ้ำสูง อีกทั้ง ผู้วิจัยยังพบว่า แนวคิดการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitation Theory) เป็นแนวคิดที่เหมาะสมต่อการจัดการผู้เสพยาเสพติดมากกว่าการใช้มาตรการลงโทษทางอาญา เนื่องจากมุ่งเน้นการพัฒนาพฤติกรรมและศักยภาพของผู้เสพให้สามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างปกติ โดยให้ความสำคัญกับการศึกษา การพัฒนาทักษะอาชีพ และการสนับสนุนด้านสังคมมากกว่าการลงโทษเพียงอย่างเดียว ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของหลายประเทศที่ประสบความสำเร็จในการลดอัตราการเสพซ้ำและช่วยให้ผู้เสพสามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2020) นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า หลายประเทศได้ปรับเปลี่ยนนโยบายยาเสพติดจากแนวคิดเชิงลงโทษไปสู่แนวคิดเชิงบำบัดและฟื้นฟู โดยให้ความสำคัญกับการลดอันตรายจากยาเสพติดและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติด ประเทศโปรตุเกสถือเป็นตัวอย่างสำคัญของการลดทอนความเป็นอาชญากรรมของผู้เสพยาเสพติด (Decriminalization) ตามกฎหมาย Law no. 30/2000 ซึ่งกำหนดให้การเสพและครอบครองยาเสพติดเพื่อใช้ส่วนตัวไม่เป็นความผิดทางอาญา แต่เป็นความผิดทางปกครอง โดยผู้เสพจะถูกส่งเข้าสู่กระบวนการประเมินและบำบัดจากคณะกรรมการด้านสุขภาพและสังคมแทนการจำคุก



ส่งผลให้อัตราการเสียชีวิตจากยาเสพติด อัตราการติดเชื้อ HIV จากการใช้เข็มฉีดยาร่วมกัน และอัตราการเสพยาเสพติดในกลุ่มเยาวชนลดลงอย่างมีนัยสำคัญ (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2021) ขณะที่สหรัฐอเมริกาได้พัฒนาระบบศาลยาเสพติด (Drug Courts) และกฎหมาย The Narcotic Addict Rehabilitation Act of 1966 (NARA) เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เสพยาเข้าสู่กระบวนการบำบัดแทนการจำคุก พร้อมทั้งมีระบบติดตามผลอย่างต่อเนื่องผ่านผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาและสังคมสงเคราะห์ ซึ่งช่วยลดอัตราการกระทำผิดซ้ำ และช่วยให้ผู้เสพยาสามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (National Association of Drug Court Professionals, 2010) อีกทั้ง ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชน และภาคประชาชน เป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของกระบวนการฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติด แต่ประเทศไทยยังขาดมาตรการทางกฎหมายที่กำหนดบทบาทหน้าที่ และกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้อย่างชัดเจน แม้ว่าจะมีแนวคิดการบำบัดโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Treatment and Rehabilitation: CBTx) แต่ยังขาดการกำหนดกลไกทางกฎหมายที่รองรับการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้การทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ ครอบครัว และชุมชนยังขาดความต่อเนื่องและไม่สามารถบูรณาการกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ประเทศไทยควรปรับปรุงมาตรการทางกฎหมายให้สอดคล้องกับแนวคิด “ผู้เสพยาคือผู้ป่วย” อย่างแท้จริง โดยลดการใช้มาตรการลงโทษทางอาญาต่อผู้เสพยาที่มีได้กระทำความผิดอื่น เพิ่มประสิทธิภาพของระบบบำบัดและติดตามผลหลังการรักษา ตลอดจนกำหนดมาตรการทางกฎหมายที่ส่งเสริมบทบาทของครอบครัว ชุมชน และภาคประชาชนในการมีส่วนร่วมต่อกระบวนการฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติด เพื่อให้การแก้ไขปัญหายาเสพติดของประเทศไทยสามารถดำเนินการได้อย่างยั่งยืน มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนและแนวทางสากลมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

การบำบัดและฟื้นฟูผู้เสพยาเสพติดในประเทศไทยเป็นปัญหาที่สำคัญและท้าทาย ซึ่งยังคงเผชิญกับความขัดแย้งระหว่างการลงโทษผู้เสพยาเสพติดกับการบำบัดเพื่อฟื้นฟู นอกจากนี้ยังมีปัญหาหลายประการทั้งในด้านกฎหมาย วิธีการบำบัด และการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน ในการปรับปรุงมาตรการต่างๆ เพื่อให้กระบวนการฟื้นฟูเป็นไปอย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนวทางการปรับปรุงดังนี้

1. แก้ไขมาตรา 162 ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ.2562

มาตรา 162 ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ.2562 ควรได้รับการแก้ไขเพื่อให้มีความสอดคล้องกับแนวทางการบำบัดและการลงโทษที่เหมาะสม โดยในปัจจุบันผู้เสพยาเสพติดบางประเภทสามารถถูกลงโทษทางอาญาได้ แม้ว่าจะมีการบำบัดในบางกรณี แก้ไขจากเดิมที่ระบุว่า “ผู้ใดเสพยาเสพติดให้โทษในประเภท 1, 2 หรือ 5 หรือเสพติดออกฤทธิ์ในประเภท 1 หรือ 2 และมีใช้กรณีตามมาตรา 113 หรือ 114 อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา 104 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ” ควรแก้เป็น “ผู้ใดเสพยาเสพติดให้โทษในประเภท 1, 2 หรือ 5 หรือเสพติดออกฤทธิ์ในประเภท 1 หรือ 2 และมีใช้กรณีตามมาตรา 113 หรือมาตรา 114 อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา 104 และได้กระทำความผิดอาญาอื่น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ” เพื่อให้ผู้เสพยาเสพติดได้รับการบำบัดมากกว่าการถูกลงโทษ



2. การปรับปรุงกฎกระทรวงและการติดตามผล

การบำบัดรักษาผู้เสพยาเสพติดควรได้รับการปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยต้องมีการกำหนดให้สถานพยาบาลหรือสถานฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดในแต่ละจังหวัดเพื่อให้ผู้เสพยาสามารถเข้าถึงบริการได้ง่ายและสะดวก การติดตามผู้เสพหลังการบำบัดก็เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง โดยเสนอให้มีการติดตามผู้เสพเป็นระยะเวลา 5 ปี หลังจากที่ได้รับการบำบัดรักษา เพื่อป้องกันการกลับมาเสพยาเสพติดอีกครั้ง การติดตามผลในระยะยาวจะช่วยให้ผู้เสพได้รับการสนับสนุนที่จำเป็นในการฟื้นฟู และป้องกันการเสพยาเสพติดซ้ำ

3. แก้ไขมาตรา 113 และการสนับสนุนจากครอบครัวและชุมชน

ในมาตรา 113 ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ.2562 ควรมีการแก้ไขเพื่อให้ผู้เสพยาสามารถขอเข้ารับการบำบัดรักษาได้อย่างเต็มที่ โดยสามารถยื่นคำร้องขอเข้ารับการบำบัดรักษาได้ทั้งจากตนเองหรือจากครอบครัว ก่อนที่เจ้าหน้าที่จะตรวจพบ นอกจากนี้ยังควรมีการปรับปรุงแนวทางการดำเนินงานของการบำบัดรักษาให้มีการสนับสนุนจากครอบครัวและชุมชนมากขึ้น การที่ครอบครัวและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการบำบัดจะช่วยให้ผู้เสพได้รับการสนับสนุนทางจิตใจและสังคมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการฟื้นฟูและป้องกันการเสพยาเสพติดซ้ำ การที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูผู้เสพยาจะช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการฟื้นฟู และสามารถให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น การให้โอกาสในการทำงาน การสนับสนุนกิจกรรมทางสังคม และการร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการกับปัญหาการเสพยาเสพติด ควรจัดตั้งศูนย์บำบัดและฟื้นฟูที่มีการฝึกอบรมให้กับครอบครัวและชุมชนในการช่วยเหลือผู้เสพยาเสพติดหลังการบำบัด

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (2563). แนวทางการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดตาม

ประมวลกฎหมายยาเสพติด. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด.

ณัฐพร ผลงาม. (2564). การพัฒนารูปแบบการบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ป่วยยาเสพติดโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จังหวัดระยอง. วารสารศาสตร์สาธารณสุขและนวัตกรรม, 1(2), 49–71. เข้าถึงได้จาก <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/J-PHIN/article/view/250626>

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต. (2543). ทฤษฎีและเทคนิคการปรับพฤติกรรม. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2021). Portugal: Drug policy profile.

European Union: Publications Office.

National Association of Drug Court Professionals. (2010). The facts on drug courts. National Association of Drug Court Professionals.

Ng, C. G., & Aboo, A. . (2019). Community participation in drug rehabilitation and recovery among drug-dependent persons. International Journal of Public Health Research, 9(2), 112–121.



- Sampson, R. J., et al. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science*, 277(5328), 918–924.
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration. (2020). Treatment improvement protocol (TIP) series, no. 42: Substance use disorder treatment for people with co-occurring disorders. U.S. : Department of Health and Human Services.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2020). International standards for the treatment of drug use disorders. Retrieved from https://www.unodc.org/documents/drug-prevention-and-treatment/UNODC-WHO_International_Standards_Treatment_Drug_Use_Disorders_April_2020.pdf
- World Health Organization. (2016). Global report on drugs (No. WHO/HIV/2016). Retrieved from <https://www.who.int/publications/i/item/9789241565346>



ระบบทนายความอาสาของประเทศไทยกับการเข้าถึงความยุติธรรมในคดีอาญา:
การศึกษาเปรียบเทียบกับระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในต่างประเทศ*
VOLUNTEER LAWYERS IN THAILAND AND ACCESS TO JUSTICE IN CRIMINAL
CASES: A COMPARATIVE STUDY OF LEGAL AID SYSTEMS

อุเทน สุขท้วญาติ^{1*}, วิชา มหาคุณ¹, ธาณี วรภัทร์¹

Uthen Sukthuyat^{1*}, Vicha Mahakun¹, Thanee Vorapatr¹

¹คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ปทุมธานี ประเทศไทย

¹Faculty of Law, Rangsit University, Pathum Thani, Thailand

*Corresponding author E-mail: auten_ss@hotmail.com

บทคัดย่อ

การเข้าถึงทนายความเป็นหลักประกันสำคัญของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยเฉพาะสำหรับผู้ต้องหาและจำเลยที่ประสบข้อจำกัดด้านทรัพยากรในการเข้าถึงบริการทางกฎหมาย หลายประเทศได้พัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในรูปแบบของระบบที่รัฐจัดตั้งทนายความของรัฐเป็นองค์กรถาวรทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือหรือจำเลยในคดีอาญาที่ไม่มีทนาย โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย (Public Defender) หรือระบบที่รัฐจัดให้ประชาชนโดยเฉพาะผู้มีรายได้น้อยหรือผู้ด้อยโอกาส สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้โดยไม่ต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายทางกฎหมายเองทั้งหมด (Legal Aid) ซึ่งมีโครงสร้างสถาบันและงบประมาณสนับสนุนจากรัฐอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม ในประเทศไทยมีการช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนโดยได้ดำเนินการผ่านระบบทนายความอาสาของสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาปัญหาและข้อขัดข้องในการเข้าถึงระบบทนายความอาสาของประเทศไทยในคดีอาญา (2) เพื่อเสนอแนะแนวทางเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติในการพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในคดีอาญา โดยศึกษาประเทศตัวอย่างได้แก่ สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร ญี่ปุ่น การศึกษานี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสารและการวิเคราะห์เชิงกฎหมายเปรียบเทียบ

ผลการศึกษาพบว่า ระบบทนายความอาสาของประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในการให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่ประชาชนและส่งเสริมการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม แต่ยังมีข้อจำกัดในด้านโครงสร้างองค์กรงบประมาณและขอบเขตของบทบาทหน้าที่ เมื่อเปรียบเทียบกับระบบในต่างประเทศซึ่งมีการจัดตั้งกลไกการช่วยเหลือทางกฎหมายที่มีโครงสร้างสถาบันและการสนับสนุนจากรัฐอย่างเป็นระบบ

บทความนี้เสนอว่า ประเทศไทยควรพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในคดีอาญาโดยการยกระดับระบบทนายความอาสาของสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์ควบคู่กับการบูรณาการทรัพยากรของรัฐ เช่น กองทุนยุติธรรม เพื่อให้การช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหาและจำเลยมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และสามารถพัฒนาไปสู่ระบบทนายความพิทักษ์สิทธิของประชาชนในคดีอาญาในอนาคต



คำสำคัญ: หนายความอาสา, การช่วยเหลือทางกฎหมาย, หนายความพิทักษ์สิทธิของประชาชน, การเข้าถึงความยุติธรรม, สภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์

Abstract

Access to legal representation is a fundamental safeguard in criminal justice systems, particularly for suspects and defendants who lack financial resources. Many countries have developed legal aid systems such as Public Defender or Legal Aid schemes supported by institutional frameworks and public funding. In Thailand, access to legal assistance for the public has been facilitated through the volunteer lawyer system administered by the Lawyers Council of Thailand under the Royal Patronage.

This article aims (1) to examine barriers affecting access to Thailand's volunteer lawyer system (2) to propose policy and practical recommendations for improving criminal legal aid. Including the United States, the United Kingdom, Japan. The study employs documentary research and comparative legal analysis.

The findings indicate that while the volunteer lawyer system in Thailand plays an important role in providing legal consultation and facilitating access to justice, the system still faces structural limitations in terms of institutional support, funding, and scope of services. Compared to international legal aid systems, Thailand's framework remains largely dependent on volunteer-based mechanisms.

This article proposes strengthening Thailand's legal aid framework by enhancing the volunteer lawyer system of the Lawyers Council of Thailand under the Royal Patronage and integrating state resources such as the Justice Fund. Such reforms may contribute to the gradual development of a more comprehensive Public Defender system in the future.

Keywords: Volunteer Lawyers, Legal Aid, Public Defender, Access to Justice, Lawyers Council of Thailand

บทนำ

สิทธิในการมีหนายความเป็นหลักประกันสำคัญของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในรัฐที่ยึดถือหลักนิติธรรม เนื่องจากการต่อสู้คดีในกระบวนการยุติธรรมทางอาญามักมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับบุคคล ซึ่งหากผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่สามารถเข้าถึงหนายความได้อย่างเหมาะสม ย่อมทำให้เกิดความไม่สมดุลในกระบวนการพิจารณาคดีและอาจกระทบต่อหลักความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรม หลักการดังกล่าวได้รับการรับรองในกฎหมายระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในกติการะหว่างประเทศด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR) มาตรา 14 ซึ่งกำหนดให้



บุคคลที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดทางอาญามีสิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือจากทนายความในการต่อสู้คดี (วิชญ์ เครืองาม, 2522) นอกจากนี้องค์การสหประชาชาติยังได้กำหนดหลักการว่าด้วยการเข้าถึงการช่วยเหลือทางกฎหมายในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา (United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems) เพื่อส่งเสริมให้รัฐจัดให้มีระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายแก่บุคคลที่ไม่สามารถจัดหาทนายความได้ด้วยตนเอง (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2547)

สำหรับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ได้กำหนดหน้าที่ของรัฐไว้อย่างชัดเจนว่า รัฐต้องให้ความช่วยเหลือผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาโดยการจัดหาทนายความให้โดยเร็ว ดังปรากฏอยู่ในมาตรา 68 ซึ่งบัญญัติว่า “รัฐพึงจัดระบบการบริหารงานในกระบวนการยุติธรรมทุกด้านให้มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติและให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยสะดวก รวดเร็ว และไม่เสียค่าใช้จ่ายสูงเกินสมควร รัฐพึงให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายที่จำเป็นและเหมาะสมแก่ผู้ยากไร้และผู้ด้อยโอกาสในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม รวมตลอดถึงการจัดหาทนายความให้”

ในคดีอาญาต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิดตามมาตรา 29 (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2560) ดังนั้นจึงต้องให้สิทธิแก่ผู้ต้องหาและจำเลยทุกคนได้ต่อสู้คดีเพื่อพิสูจน์ข้อกล่าวหาของโจทก์ แต่เมื่อดูจากสภาพความเป็นจริงแล้วจะเห็นได้ว่า บุคคลที่ตกเป็นผู้ต้องหาและจำเลยจำนวนหนึ่งอาจประสบข้อจำกัดด้านทรัพยากรในการเข้าถึงบริการทางกฎหมาย จึงไม่สามารถจ้างทนายความมาช่วยว่าต่างแก้คดีแก้ตนได้ ดังนั้น รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้ให้หลักประกันสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญาที่จะมีสิทธิได้รับการช่วยเหลือจากรัฐในการจัดหาทนายความให้ในกรณีที่บุคคลนั้นมิอาจจัดหาทนายความได้ด้วยตนเอง ในหลายประเทศ ระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในคดีอาญาได้พัฒนาไปสู่การจัดตั้งระบบ Public Defender หรือระบบ Legal Aid ที่มีโครงสร้างองค์กรและงบประมาณสนับสนุนจากรัฐอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามในประเทศไทย การช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายยังคงอาศัยกลไกสำคัญคือ ระบบทนายความอาสาของสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งทำหน้าที่ให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่ประชาชนโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย รวมถึงให้ความช่วยเหลือในบางกรณีที่ผ่านการพิจารณาอนุมัติจากสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์ แม้วาระบบทนายความอาสาดังกล่าวจะมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชน แต่ยังมีปัญหาสำคัญว่า ระบบดังกล่าวมีประสิทธิภาพเพียงพอหรือไม่ในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในต่างประเทศ

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบทนายความอาสาของสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์ของประเทศไทย และวิเคราะห์เปรียบเทียบกับระบบช่วยเหลือทางกฎหมายในต่างประเทศ เพื่อวิเคราะห์ข้อจำกัดของระบบที่มีอยู่ในปัจจุบันและเสนอแนวทางในการพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในคดีอาญาของประเทศไทยให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับมาตรฐานสากลมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาและข้อขัดข้องที่ประชาชนจะสามารถเข้าถึงระบบความช่วยเหลือทางกฎหมายของทนายความอาสาในคดีอาญา
2. เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติเกี่ยวกับการบริหารจัดการระบบทนายความอาสาในการช่วยเหลือประชาชนในคดีอาญา เพื่อนำไปสู่การพัฒนากฎหมายต่อไป



ระเบียบวิธีวิจัย

1. การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพทางกฎหมาย (Qualitative Legal Research) โดยใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการวิเคราะห์กฎหมายเปรียบเทียบ (Comparative Legal Analysis) เพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางพัฒนาระบบช่วยเหลือทางกฎหมายในคดีอาญาของประเทศไทย

2. การวิจัยใช้การวิเคราะห์กฎหมายเปรียบเทียบ (Comparative Legal Analysis) โดยเลือกศึกษาประเทศตัวอย่างจำนวน 3 ประเทศ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร และ ญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศที่มีระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในคดีอาญาที่มีพัฒนาการและโครงสร้างสถาบันที่แตกต่างกัน การวิเคราะห์เปรียบเทียบดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจรูปแบบการจัดองค์กร กลไก งบประมาณ และบทบาทของรัฐในการสนับสนุนการเข้าถึงทนายความของประชาชน

3. การวิจัยใช้การวิเคราะห์เชิงกฎหมาย (Legal Analysis) ในการศึกษากฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือทางกฎหมาย โดยเฉพาะบทบาทของสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์และระบบทนายความอาสา รวมทั้งบทบัญญัติของพระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ.2558 และกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี

4. ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เชิงสังเคราะห์ (Analytical Synthesis) เพื่อประมวลผลการศึกษาทั้งในด้านกฎหมายภายในประเทศและกฎหมายเปรียบเทียบ เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ปัญหาและข้อจำกัดของระบบทนายความอาสาของประเทศไทย รวมทั้งการเสนอแนวทางในการพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในคดีอาญาของประเทศไทยให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับมาตรฐานสากล

ผลการวิจัย

ระบบทนายความอาสาของสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์

ผลการศึกษาพบว่า ระบบทนายความอาสาของประเทศไทยมีบทบาทสำคัญต่อการเข้าถึงความยุติธรรม แต่ยังมีข้อจำกัดด้านโครงสร้าง การสนับสนุนเชิงระบบ และกลไกการประสานงานระหว่างหน่วยงาน ประเทศไทยได้พัฒนากลไกการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายผ่านระบบทนายความอาสาของสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชน โดยเฉพาะผู้ที่ขาดแคลนทรัพยากรในการว่าจ้างทนายความ ระบบดังกล่าวเป็นรูปแบบหนึ่งของระบบการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายโดยอาศัยการอาสาสมัครของผู้ประกอบวิชาชีพกฎหมายที่พัฒนารูปแบบภายใต้บทบาทขององค์กรวิชาชีพทนายความของประเทศ

ปัจจุบัน สภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์ได้จัดให้มีทนายความอาสาให้บริการช่วยเหลือประชาชนในหลายรูปแบบ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงคำปรึกษาทางกฎหมายและความช่วยเหลือในกระบวนการยุติธรรมได้อย่างทั่วถึง โดยรูปแบบสำคัญของการให้บริการประกอบด้วย

1. ทนายความอาสาประจำส่วนราชการ สภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์ได้จัดให้มีทนายความอาสาประจำศาลจังหวัด ในหลายพื้นที่ เพื่อให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่ประชาชนโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย โดยประชาชน



สามารถเข้ารับคำปรึกษาเกี่ยวกับปัญหากฎหมายได้โดยตรง (สภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์, 2556) กลไกดังกล่าวช่วยให้ประชาชนที่เข้าสู่กระบวนการศาลสามารถเข้าถึงคำแนะนำทางกฎหมายเบื้องต้นได้ทันที และช่วยลดปัญหาการดำเนินคดีโดยขาดความรู้ทางกฎหมาย

2. ทนายความอาสาประจำสถานีตำรวจ อีกกลไกหนึ่งที่สำคัญคือ โครงการทนายความอาสาประจำสถานีตำรวจ ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างสภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์กับหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม โดยจัดให้มีทนายความอาสาเข้าปฏิบัติหน้าที่ในสถานีตำรวจบางแห่งตามปริมาณคดีและความจำเป็นของพื้นที่ เพื่อให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหาและประชาชนที่เกี่ยวข้องกับคดีความทุกประเภท (สภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์, 2562)

3. ทนายความร่วมสอบสวนคดี ในกรณีที่ผู้ต้องหาต้องการทนายความเข้าร่วมการสอบสวนหรือในกรณีคดีเด็กและเยาวชน หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมสามารถใช้รายชื่อทนายความที่จัดทำโดยสภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อให้ทนายความเข้าร่วมกระบวนการสอบสวนได้ ในทางปฏิบัติ ค่าตอบแทนของทนายความในกรณีดังกล่าวจะเบิกจ่ายผ่านสำนักงานยุติธรรมจังหวัดภายใต้การสนับสนุนของกระทรวงยุติธรรม ซึ่งสะท้อนถึงลักษณะของความร่วมมือระหว่างองค์กรวิชาชีพทนายความกับหน่วยงานของรัฐในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหา

คุณสมบัติของทนายความอาสา (สภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์, 2562) การปฏิบัติหน้าที่เป็นทนายความอาสาของสภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์มิได้เปิดให้ทนายความทั่วไปเข้าร่วมได้โดยไม่มีเงื่อนไข แต่ต้องผ่านกระบวนการคัดเลือกและพัฒนาศักยภาพทางวิชาชีพก่อน กล่าวคือ ต้องเป็นทนายความที่มีประสบการณ์ประกอบวิชาชีพไม่น้อยกว่า 2 ปี ต้องผ่านการอบรมหลักสูตรที่จัดโดยสภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์ ต้องได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นทนายความอาสาโดยสภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์ (สภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์, 2566) ระบบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการรักษามาตรฐานวิชาชีพของทนายความที่ให้บริการช่วยเหลือประชาชน

ค่าตอบแทนของทนายความอาสา แม้ว่าจะระบบดังกล่าวจะถูกเรียกว่า “ทนายความอาสา” แต่ในทางปฏิบัติทนายความที่เข้าปฏิบัติหน้าที่ในโครงการต่างๆ จะได้รับค่าตอบแทนในลักษณะค่าปฏิบัติหน้าที่ เช่น ค่านั่งเฝ้าประมาณวันละ 1,000 บาท ทั้งนี้เพื่อเป็นการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการปฏิบัติหน้าที่ของทนายความ (สภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์, 2564)

อย่างไรก็ตาม ค่าตอบแทนดังกล่าวยังถือว่าอยู่ในระดับจำกัดเมื่อเทียบกับภาระงานและความรับผิดชอบทางวิชาชีพ อีกทั้งยังมีทนายความอาสาในรูปแบบอื่นอีกคือ ทนายความอาสาของสำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา (ส.ช.น.) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่จัดให้มีทนายความเข้าไปช่วยเหลือประชาชนที่ยากไร้หรือไม่ได้รับความเป็นธรรมทางกฎหมาย โดยให้คำปรึกษาและช่วยดำเนินคดีตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด มีลักษณะงานคือช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายตามโครงการของสำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา (ส.ช.น.) นอกจากนี้ประเทศไทยมีระบบช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายคือ ทนายความขอแรงตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, ทนายความกองทุนยุติธรรม, ศูนย์ให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายของมหาวิทยาลัยต่างๆ, คลินิกกฎหมาย, ทนายความอาสาประจำสำนักงานอัยการคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทาง



กฎหมายแก่ประชาชน โดยจะเห็นได้ว่ากระจัดกระจายอยู่หลายหน่วยงาน เป็นปัญหาว่ามาตรฐานไม่เป็นเอกภาพ, การประเมินผลไม่ชัดเจน, งบประมาณซ้ำซ้อน และประชาชนสับสนในการเข้าถึงบริการ

ขอบเขตบทบาทของทนายความอาสาของสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์

แม้ว่าระบบทนายความอาสาของสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์จะมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย แต่บทบาทดังกล่าวมีขอบเขตที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน กล่าวคือ ทนายความอาสาที่ปฏิบัติหน้าที่ประจำส่วนราชการหรือสถานีตำรวจมีหน้าที่หลักในการให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่ประชาชนโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย และช่วยให้คำแนะนำเกี่ยวกับสิทธิทางกฎหมายของผู้ที่เกี่ยวข้องกับคดี ในทางปฏิบัติ ทนายความอาสาไม่สามารถรับทำคดีแทนประชาชนโดยตรง ภายใต้สถานะของทนายความอาสาได้ เนื่องจากการรับทำคดีในฐานะการช่วยเหลือทางกฎหมายของสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์ต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้โดยสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยหลักเกณฑ์สำคัญในการพิจารณารับคดีเพื่อให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย ได้แก่

1. ผู้ร้องขอความช่วยเหลือต้องเป็นบุคคลที่มีฐานะยากไร้และไม่ได้รับความเป็นธรรม ตามมาตรา 78 (พระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528, 2528)

2. ต้องมีการเสนอเรื่องต่อสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์เพื่อพิจารณาอนุมัติการให้ความช่วยเหลือก่อน (ข้อบังคับสภาทนายความว่าด้วยการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย พ.ศ. 2529, 2529) กระบวนการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การช่วยเหลือทางกฎหมายของสภาทนายความมีลักษณะเป็นระบบการพิจารณาคดีช่วยเหลือ ซึ่งต้องผ่านการกลั่นกรองและอนุมัติจากองค์กรวิชาชีพก่อนที่จะมีการมอบหมายให้ทนายความรับดำเนินคดีแทนผู้ร้องขอความช่วยเหลือ โครงสร้างดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การช่วยเหลือทางกฎหมายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมโดยคำนึงถึงทั้งข้อจำกัดของทรัพยากรและความจำเป็นในการคัดเลือคดีที่ควรได้รับการช่วยเหลือ อย่างไรก็ตามระบบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นข้อจำกัดบางประการของระบบทนายความอาสา กล่าวคือ แม้ว่าประชาชนจะสามารถเข้าถึงคำปรึกษาทางกฎหมายได้โดยง่ายผ่านทนายความอาสา แต่การได้รับความช่วยเหลือในการดำเนินคดีจริงยังต้องผ่านกระบวนการพิจารณาอนุมัติ ซึ่งอาจทำให้การเข้าถึงทนายความในบางกรณีเกิดความล่าช้าหรือมีข้อจำกัดในทางปฏิบัติ ในมิติของกฎหมายเปรียบเทียบ ระบบดังกล่าวมีลักษณะแตกต่างจากระบบ Public Defender ในบางประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา หรือระบบ Legal Aid ในสหราชอาณาจักร ซึ่งมีโครงสร้างองค์กรเฉพาะที่สามารถแต่งตั้งทนายความเพื่อดำเนินคดีแทนผู้ต้องหาได้โดยตรงภายใต้กลไกของรัฐ ดังนั้น ระบบทนายความอาสาของประเทศไทยจึงมีลักษณะเป็น ระบบการให้คำปรึกษาและการคัดกรองคดีช่วยเหลือทางกฎหมาย มากกว่าการเป็นระบบ Public Defender ที่มีโครงสร้างสถาบันสำหรับการดำเนินคดีโดยตรง

การเปรียบเทียบระบบทนายความอาสาของประเทศไทยกับระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในต่างประเทศเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระบบทนายความอาสาของสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์ของประเทศไทยกับระบบการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายในต่างประเทศ พบว่า แม้หลายประเทศจะมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยที่ไม่สามารถจัดหาทนายความได้เอง แต่รูปแบบของโครงสร้างสถาบันและกลไกการดำเนินงานมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ในประเทศไทยระบบทนายความอาสา มีลักษณะเป็น ระบบการให้คำปรึกษาและการคัดกรองคดี (advice and screening model) กล่าวคือ ทนายความ



อาสาที่สังกัดสภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์มีหน้าที่หลักในการให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่ประชาชนโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย ทั้งในศาลและสถานีตำรวจ รวมถึงการให้คำแนะนำแก่ผู้ต้องหาในชั้นสอบสวน อย่างไรก็ตาม ทนายความอาสาไม่สามารถรับทำคดีแทนประชาชนโดยตรงได้ เว้นแต่คดีดังกล่าวจะผ่านการพิจารณาอนุมัติจากสภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์ ภายใต้หลักเกณฑ์ว่าผู้ร้องขอความช่วยเหลือเป็นบุคคลยากไร้และไม่ได้รับความเป็นธรรม เมื่อเปรียบเทียบกับ สหรัฐอเมริกา พบว่าระบบ Public Defender ของสหรัฐอเมริกามีลักษณะเป็นระบบที่รัฐจัดตั้งองค์กรเฉพาะขึ้นเพื่อให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาโดยตรง ทนายความในสำนักงาน Public Defender ทำหน้าที่ว่าความแทนผู้ต้องหาหรือจำเลยในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม โดยไม่จำเป็นต้องผ่านกระบวนการคัดกรองคดีในลักษณะเดียวกับระบบทนายความอาสาของไทย (วรศักดิ์ ศิตสาร, 2537) ในสหราชอาณาจักร ระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายอยู่ภายใต้โครงการ Legal Aid ซึ่งบริหารจัดการโดยหน่วยงานของรัฐที่เรียกว่า Legal Aid Agency โดยผู้ต้องหาหรือจำเลยที่เข้าเกณฑ์สามารถได้รับการแต่งตั้งทนายความเพื่อดำเนินคดีได้ทันที และในชั้นตำรวจยังมีระบบ Duty Solicitor ซึ่งเป็นทนายความที่เข้าปฏิบัติหน้าที่เวรเพื่อให้คำปรึกษาและช่วยเหลือผู้ต้องหาในสถานีตำรวจ (ณรงค์ ใจหาญ และคณะ, 2547) ในญี่ปุ่น ระบบการช่วยเหลือทางกฎหมาย ดำเนินการผ่านองค์กร Japan Legal Support Center หรือที่เรียกว่า “Houterasu” ซึ่งทำหน้าที่จัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ (Japan Federation of Bar Associations, 2013) โดยทนายความที่ได้รับการแต่งตั้งสามารถดำเนินคดีแทนผู้ต้องหาได้โดยตรงในกระบวนการพิจารณาคดี (Japan Federation of Bar Associations, 1949)

จากการเปรียบเทียบบ้างจะเห็นว่า ระบบทนายความอาสาของประเทศไทยมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากหลายประเทศ กล่าวคือ เป็นระบบที่เน้นการให้คำปรึกษาทางกฎหมายและการคัดกรองคดีเพื่อพิจารณาความเหมาะสมในการให้ความช่วยเหลือ ในขณะที่หลายประเทศได้พัฒนาระบบที่มีโครงสร้างองค์กรเฉพาะซึ่งสามารถแต่งตั้งทนายความเพื่อดำเนินคดีแทนผู้ต้องหาได้โดยตรง อย่างไรก็ตาม ระบบทนายความอาสาของประเทศไทยยังคงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชน โดยเฉพาะในด้านการให้คำปรึกษาทางกฎหมายและการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาในชั้นสอบสวน ทั้งยังสะท้อนถึงความร่วมมือระหว่างองค์กรวิชาชีพทนายความกับหน่วยงานของรัฐในการช่วยเหลือประชาชนที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ ในขณะเดียวกัน การเปรียบเทียบกับต่างประเทศยังชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มสำคัญของการพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมาย กล่าวคือ หลายประเทศได้พัฒนาระบบจากรูปแบบการให้ความช่วยเหลือแบบอาสาสมัครไปสู่ระบบที่มีโครงสร้างสถาบันและงบประมาณสนับสนุนจากรัฐอย่างเป็นระบบ ซึ่งอาจเป็นแนวทางสำคัญที่ประเทศไทยสามารถศึกษาเพื่อนำมาพัฒนาระบบทนายความอาสาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นในอนาคต

ปัญหาและข้อจำกัดของระบบทนายความอาสาของประเทศไทย

ระบบทนายความอาสาของสภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์จะมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือประชาชนในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม แต่จากการศึกษาพบว่าระบบดังกล่าวยังมีข้อจำกัดหลายประการที่อาจส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการคุ้มครองสิทธิของประชาชน

1. ระบบทนายความอาสาของประเทศไทยยังมีลักษณะเป็นระบบที่พึ่งพาแรงใจเชิงอาสาสมัครของทนายความเป็นอย่างมาก แม้ว่าจะมีค่าตอบแทนสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ เช่น ค่านั่งเวรประจำศาลหรือสถานีตำรวจ



แต่คำตอบแทนดังกล่าวยังอยู่ในระดับจำกัดเมื่อเทียบกับภาระหน้าที่และความรับผิดชอบทางวิชาชีพทนายความ ส่งผลให้จำนวนทนายความที่เข้าร่วมโครงการในบางพื้นที่อาจไม่เพียงพอกับความต้องการประชาชน

2. บทบาทของทนายความอาสาในปัจจุบันในความเป็นจริงยังจำกัดอยู่เพียงการให้คำปรึกษาทางกฎหมาย และการแนะนำสิทธิของประชาชนในเบื้องต้น โดยทนายความอาสาไม่สามารถรับดำเนินคดีแทนประชาชนได้ โดยตรงเว้นแต่คดีดังกล่าวจะผ่านกระบวนการพิจารณาอนุมัติจากสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์ก่อน ซึ่งอาจทำให้การเข้าถึงการช่วยเหลือทางกฎหมายในบางกรณีเกิดความล่าช้าหรือมีข้อจำกัดในทางปฏิบัติ

3. แม้ว่าจะมีการจัดทนายความอาสาประจำศาลและสถานีตำรวจในหลายพื้นที่ แต่การกระจายตัวของบริการดังกล่าวยังขึ้นอยู่กับปริมาณคดีและทรัพยากรของแต่ละจังหวัด ทำให้การเข้าถึงบริการทางกฎหมายของประชาชนในบางพื้นที่ยังมีความไม่ทั่วถึง

4. ระบบทนายความอาสายังขาดโครงสร้างองค์กรเฉพาะที่ทำหน้าที่บริหารจัดการการช่วยเหลือทางกฎหมายอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ การช่วยเหลือทางกฎหมายยังคงกระจายอยู่ในหลายกลไก เช่น สภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์ กองทุนยุติธรรม และหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมอื่น ๆ ซึ่งอาจทำให้การบริหารจัดการระบบโดยรวมยังขาดความเป็นเอกภาพ

ในประเด็นความไม่เป็นเอกภาพของระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายและข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง จากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันประเทศไทยมิได้ขาดกลไกในการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย แต่มีลักษณะเป็น “ระบบหลายศูนย์กลาง” (Fragmented Legal Assistance Structure) กล่าวคือ มีหลายหน่วยงานดำเนินการกิจที่มีวัตถุประสงค์ใกล้เคียงกัน แต่ยังไม่มีหน่วยงานหลักที่ทำหน้าที่บูรณาการระบบทั้งหมดอย่างเป็นเอกภาพ ตัวอย่างเช่น สภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์มีบทบาทในการจัดทนายความอาสาและให้ความช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย ขณะที่กองทุนยุติธรรมมีอำนาจสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี รวมถึงค่าทนายความตามกฎหมาย ส่วนหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม เช่น ศาล ตำรวจ อัยการ และสำนักงานยุติธรรมจังหวัดต่างมีกลไกเฉพาะในการจัดบริการทางกฎหมายแก่ประชาชน แม้ว่ากลไกดังกล่าวจะมีประโยชน์ในทางปฏิบัติ แต่ในหลายกรณีพบข้อจำกัด ได้แก่ ประชาชนต้องติดต่อหลายหน่วยงานเพื่อเข้าถึงสิทธิเดียวกัน, หลักเกณฑ์การอนุมัติความช่วยเหลือแตกต่างกัน, การส่งต่อข้อมูลและคดีระหว่างหน่วยงานยังไม่มีมาตรฐานกลาง, งบประมาณสนับสนุนถูกบริหารแบบแยกส่วน, ยังไม่มีตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์ของระบบโดยรวม ลักษณะดังกล่าวจึงไม่ได้หมายความว่าระบบปัจจุบันไม่มีประสิทธิภาพ แต่สะท้อนว่า “ยังขาดกลไกกลางในการเชื่อมโยงทรัพยากรที่มีอยู่แล้วให้ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ”

อภิปรายผล

แม้ว่าระบบทนายความอาสาของสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์จะมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือประชาชนให้เข้าถึงกระบวนการยุติธรรม แต่เมื่อพิจารณาในเชิงโครงสร้างของระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในคดีอาญาแล้ว พบว่ายังมีประเด็นสำคัญที่ควรได้รับการวิเคราะห์และพัฒนาเพิ่มเติม ลักษณะของระบบที่ยังคงอยู่ในรูปแบบของการช่วยเหลือเชิงอาสาสมัคร ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการช่วยเหลือทางกฎหมายยังคงพึ่งพาความสมัครใจของทนายความเป็นสำคัญ แม้ว่าจะมีคำตอบแทนสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ เช่น คำนั่งเฝ้าประจำศาล



หรือสถานีตำรวจ แต่คำตอบดังกล่าวก็ยังอยู่ในระดับที่จำกัดเมื่อเทียบกับภาระหน้าที่และความรับผิดชอบทางวิชาชีพของทนายความ ในขณะที่หลายประเทศได้พัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายไปสู่รูปแบบที่มีโครงสร้างองค์กรและงบประมาณสนับสนุนจากรัฐอย่างชัดเจน เช่น ระบบ Public Defender ในสหรัฐอเมริกา หรือระบบ Legal Aid ในสหราชอาณาจักร ซึ่งช่วยให้การช่วยเหลือทางกฎหมายมีความต่อเนื่องและมีเสถียรภาพมากยิ่งขึ้น

ขอบเขตของบทบาททนายความอาสาในประเทศไทยยังมีลักษณะจำกัด โดยทนายความอาสาส่วนใหญ่ทำหน้าที่เพียงให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่ประชาชน และไม่สามารถรับดำเนินคดีแทนผู้ต้องหาและจำเลยได้โดยตรง เว้นแต่คดีดังกล่าวจะผ่านกระบวนการพิจารณาอนุมัติจากสภาทนายความก่อน ซึ่งอาจทำให้กระบวนการช่วยเหลือทางกฎหมายในบางกรณีเกิดความล่าช้า เมื่อเปรียบเทียบกับระบบในต่างประเทศพบว่า ในหลายประเทศทนายความในระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายสามารถทำหน้าที่เป็นตัวแทนทางกฎหมายของผู้ต้องหาได้โดยตรง ตั้งแต่ระยะต้นของกระบวนการยุติธรรม ซึ่งช่วยให้การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การกระจายตัวของบริการช่วยเหลือทางกฎหมายในระดับพื้นที่ แม้ว่าจะมีการจัดทนายความอาสาประจำศาลและสถานีตำรวจในหลายพื้นที่ของประเทศ แต่การจัดบริการดังกล่าวก็ยังขึ้นอยู่กับทรัพยากรและปริมาณคดีของแต่ละจังหวัด ทำให้การเข้าถึงบริการทางกฎหมายของประชาชนในบางพื้นที่ยังมีข้อจำกัด

ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างรัฐและองค์กรวิชาชีพทนายความของระบบทนายความอาสาของประเทศไทยมีลักษณะเป็นความร่วมมือระหว่างสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์และหน่วยงานของรัฐ เช่น สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กระทรวงยุติธรรมและกองทุนยุติธรรม ซึ่งแม้จะช่วยให้ระบบสามารถดำเนินการได้ในทางปฏิบัติ แต่ในบางกรณีอาจทำให้การบริหารจัดการระบบขาดความเป็นเอกภาพ สามารถกล่าวได้ว่า ระบบทนายความอาสาของประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในฐานะกลไกพื้นฐานของการช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน แต่ยังคงมีความจำเป็นต้องพัฒนาระบบให้มีความแข็งแกร่งยิ่งขึ้น ทั้งในด้านโครงสร้างองค์กร กลไกงบประมาณ และขอบเขตของการให้บริการทางกฎหมาย การพัฒนาระบบดังกล่าวควรมุ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่าง ความเป็นอิสระของวิชาชีพทนายความ และบทบาทของรัฐในการสนับสนุนการเข้าถึงความยุติธรรมของประชาชน ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในประเทศประชาธิปไตย

องค์ความรู้ใหม่

1. การเสนอ "มุมมองใหม่" ต่อระบบทนายความอาสา (From Volunteer System → Institutional Foundation)

องค์ความรู้เดิม: ระบบทนายความอาสาถูกมองว่าเป็นเพียง "กลไกช่วยเหลือเบื้องต้น"

องค์ความรู้ใหม่จากบทความวิจัยนี้: ระบบทนายความอาสาไม่ใช่เพียงกลไกเชิงอาสาสมัครแต่เป็น "ฐานเชิงสถาบัน (Institutional Foundation)" ของระบบ Public Defender เปลี่ยนจากการมอง "เครื่องมือชั่วคราว" เป็น "โครงสร้างตั้งต้นของระบบระดับประเทศ"



2. การสร้าง "โมเดลเชิงโครงสร้าง" ของ Public Defender ไทย บทความวิจัยนี้ไม่ได้เพียงแค่การเปรียบเทียบ แต่เสนอ Thailand Public Defender Structural Model ประกอบด้วย 3 แกนหลัก

1. สถานายความในพระบรมราชูปถัมภ์ = ฐานวิชาชีพ

2. กองทุนยุติธรรม = ฐานงบประมาณ

3. กระบวนการยุติธรรม = ฐานการส่งต่อคดี

เป็น โมเดลเชิงบูรณาการ (Integrated Model)

3. การค้นพบว่าประเทศไทยมีทรัพยากรพร้อมแล้วแต่ยังไม่ถูกจัดระบบ ประเทศไทยไม่ได้ขาดงบประมาณแต่ขาดการออกแบบระบบ กองทุนยุติธรรมมีฐานกฎหมายรองรับ สถานายความในพระบรมราชูปถัมภ์มีโครงสร้างทั่วประเทศ ระบบทนายความอาสา มีอยู่แล้วแต่ยังไม่ถูกยกระดับเป็นระบบเดียวกัน ข้อค้นพบประเด็นดังกล่าว คือ ข้อค้นพบเชิงนโยบายที่สำคัญ

รูปแบบการพัฒนาระบบทนายความอาสาไปสู่ระบบ Public Defender ของประเทศไทย

จากการศึกษากฎหมายเปรียบเทียบและโครงสร้างสถาบันของประเทศไทย เห็นว่าการพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในคดีอาญาของประเทศไทยควรดำเนินการในลักษณะของ การพัฒนาต่อเนื่องมากกว่าการจัดตั้งระบบใหม่ทั้งหมด ในระยะปัจจุบัน ระบบทนายความอาสาของสถานายความในพระบรมราชูปถัมภ์ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่ประชาชน โดยมีการจัดทนายความอาสาประจำศาลและสถานีตำรวจในหลายพื้นที่ของประเทศ ซึ่งช่วยให้ประชาชนสามารถเข้าถึงคำปรึกษาทางกฎหมายได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย อย่างไรก็ตาม ระบบดังกล่าวยังมีข้อจำกัดในด้านขอบเขตของการช่วยเหลือทางกฎหมายและทรัพยากรสนับสนุน โดยเฉพาะในส่วนของการดำเนินคดีแทนผู้ต้องหาและจำเลยที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ ดังนั้น การพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายของประเทศไทยอาจดำเนินการตามแนวทางต่อไปนี้

ระยะที่หนึ่ง การเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบทนายความอาสาของสถานายความในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยการเพิ่มการสนับสนุนจากรัฐทั้งในด้านงบประมาณและการบริหารจัดการ

ระยะที่สอง การบูรณาการทรัพยากรของรัฐ โดยเฉพาะกองทุนยุติธรรม ตามพระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558 เพื่อสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีและค่าตอบแทนทนายความ

ระยะที่สาม การพัฒนากลไกการประสานงานระหว่างสถานายความในพระบรมราชูปถัมภ์ หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมและหน่วยงานของรัฐ เพื่อให้ผู้ต้องหาและจำเลยสามารถเข้าถึงทนายความได้ตั้งแต่ระยะต้นของกระบวนการยุติธรรม

ระยะที่สี่ การพัฒนาไปสู่การจัดตั้งระบบทนายความพิทักษ์สิทธิของประชาชนในคดีอาญา (Public Defender System) ที่มีโครงสร้างองค์กรและงบประมาณสนับสนุนจากรัฐอย่างเป็นระบบ แนวทางดังกล่าวจะทำให้ประเทศไทยสามารถพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในคดีอาญาได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยโครงสร้างสถาบันที่มีอยู่แล้ว และสอดคล้องกับหลักการของกฎหมายเปรียบเทียบและมาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ



สรุป/ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาระบบทนายความอาสาของสหราชอาณาจักรในพระบรมราชูปถัมภ์ของประเทศไทยประกอบกับการศึกษาเปรียบเทียบระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในต่างประเทศ พบว่า ระบบทนายความอาสาของประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชน โดยเฉพาะในด้านการให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่ประชาชนในศาลและสถานีตำรวจ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในเชิงโครงสร้างของระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในคดีอาญาแล้ว พบว่าระบบดังกล่าวยังมีข้อจำกัดในด้านโครงสร้างองค์กร ขอบเขตของบทบาทหน้าที่ และทรัพยากรสนับสนุน ในขณะที่หลายประเทศได้พัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายไปสู่รูปแบบที่มีโครงสร้างสถาบันและงบประมาณสนับสนุนจากรัฐอย่างเป็นระบบ เช่น ระบบ Public Defender หรือระบบ Legal Aid การพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายของประเทศไทยจึงควรมุ่งไปสู่การสร้างระบบที่สามารถคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับมาตรฐานสากล เห็นว่า แนวทางที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยคือการพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในคดีอาญาโดยอาศัย โครงสร้างสถาบันที่มีอยู่แล้ว ได้แก่ ระบบทนายความอาสาของสหราชอาณาจักรในพระบรมราชูปถัมภ์ และการสนับสนุนทรัพยากรผ่านกองทุนยุติธรรม โดยการบูรณาการกลไกดังกล่าวเข้ากับหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม เพื่อสร้างระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายที่มีประสิทธิภาพและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างทั่วถึง

แนวทางดังกล่าวจะช่วยให้ประเทศไทยสามารถพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายจากรูปแบบการช่วยเหลือเชิงอาสาสมัครไปสู่ระบบที่มีโครงสร้างสถาบันที่มั่นคงมากยิ่งขึ้น และสามารถพัฒนาไปสู่การจัดตั้งระบบทนายความพิทักษ์สิทธิของประชาชนในคดีอาญา (Public Defender System) ในอนาคต

การพัฒนาระบบดังกล่าวมิใช่เพียงการปรับปรุงกลไกทางกฎหมายหรือการจัดสรรทรัพยากรของรัฐเท่านั้น แต่เป็นการยกระดับหลักประกันสิทธิมนุษยชนและความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรมของประเทศไทยให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากล อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างความเชื่อมั่นของประชาชนต่อกระบวนการยุติธรรม และการพัฒนาระบบกฎหมายไทยให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนในระยะยาว

ข้อเสนอเชิงนโยบายในการพัฒนาระบบทนายความอาสาของประเทศไทย

1. การยกระดับระบบทนายความอาสาให้เป็นกลไกหลักของการช่วยเหลือทางกฎหมาย ระบบทนายความอาสาของสหราชอาณาจักรในพระบรมราชูปถัมภ์ควรได้รับการพัฒนาให้มีบทบาทเป็นกลไกหลักในการช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน โดยเฉพาะในคดีอาญา เนื่องจากเป็นระบบที่มีโครงสร้างองค์กรวิชาชีพรองรับและมีเครือข่ายทนายความทั่วประเทศ การยกระดับระบบดังกล่าวควรดำเนินการโดยการกำหนดมาตรฐาน การปฏิบัติงานของทนายความอาสาให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น รวมทั้งส่งเสริมการฝึกอบรมและพัฒนาศักยภาพของทนายความอาสาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. การสนับสนุนงบประมาณผ่านกองทุนยุติธรรม รัฐควรสนับสนุนการดำเนินงานของระบบทนายความอาสาผ่านกลไกของกองทุนยุติธรรมตามพระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558 ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชน การใช้กองทุนยุติธรรมเป็นฐานทรัพยากรของระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายจะช่วยให้สามารถสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี รวมทั้งค่าตอบแทนทนายความ



ได้อย่างเป็นระบบ โดยไม่จำเป็นต้องจัดตั้งกองทุนใหม่หรือสร้างกลไกทางการเงินเพิ่มเติม ผู้วิจัยเห็นว่าแม้กองทุนยุติธรรมตามกฎหมายปัจจุบันสามารถสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี รวมถึงค่าทนายความได้อยู่แล้ว แต่การสนับสนุนดังกล่าวยังมีลักษณะเป็น “การช่วยเหลือรายกรณี” ข้อเสนอของบทความวิจัยนี้มิได้เสนอให้กองทุนยุติธรรมเข้ามาแทนบทบาทของสภานายความหรือจัดตั้งกองทุนใหม่ แต่เสนอให้พัฒนากลไกไปสู่ “การสนับสนุนเชิงระบบ” กล่าวคือ สภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์ ทำหน้าที่บริหารจัดการด้านวิชาชีพ, กองทุนยุติธรรมทำหน้าที่สนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง, หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม ทำหน้าที่ส่งต่อและประสานงานแนวทางดังกล่าวจะทำให้ระบบช่วยเหลือทางกฎหมายเปลี่ยนจากการพึ่งพาโครงการหรือการอนุมัติรายคดี ไปสู่ระบบที่มีเสถียรภาพและสามารถวางแผนการให้บริการระยะยาวได้ ดังนั้น ข้อเสนอของบทความวิจัยนี้จึงมิใช่การสร้างองค์กรใหม่ แต่เป็นการยกระดับและเชื่อมโยงโครงสร้างเดิมให้กลายเป็นระบบช่วยเหลือทางกฎหมายที่มีความเป็นเอกภาพมากยิ่งขึ้น

3. การพัฒนาระบบการเข้าถึงทนายความตั้งแต่ระยะต้นของกระบวนการยุติธรรม เพื่อให้การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญามีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ควรมีการพัฒนากลไกในการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหา ตั้งแต่ระยะต้นของกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะในชั้นสอบสวน แนวทางดังกล่าวอาจดำเนินการผ่านการจัดระบบประสานงานระหว่างสภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์ หน่วยงานตำรวจ ศาล และหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม เพื่อให้ผู้ต้องหาสามารถเข้าถึงทนายความได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

4. การสร้างความร่วมมือเชิงสถาบันระหว่างรัฐและองค์กรวิชาชีพ การพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในคดีอาญาควรดำเนินการภายใต้ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของรัฐและองค์กรวิชาชีพทนายความ โดยเฉพาะสภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการกำกับดูแลมาตรฐานการประกอบวิชาชีพทนายความ ความร่วมมือดังกล่าวจะช่วยให้การบริหารจัดการระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายมีความเป็นเอกภาพ และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5. การพัฒนาไปสู่ระบบ Public Defender ของประเทศไทย ในระยะยาวประเทศไทยอาจพัฒนาไปสู่การจัดตั้งระบบ Public Defender System ซึ่งเป็นระบบทนายความพิทักษ์สิทธิของประชาชนในคดีอาญาที่มีโครงสร้างองค์กรและงบประมาณสนับสนุนชัดเจน อย่างไรก็ตาม การพัฒนาระบบดังกล่าวควรดำเนินการโดยอาศัยโครงสร้างที่มีอยู่แล้วในระบบกฎหมายไทย เช่น ระบบทนายความอาสาของสภานายความและกลไกของกองทุนยุติธรรม เพื่อให้การพัฒนาระบบเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปและสอดคล้องกับบริบทของประเทศไทย

ข้อเสนอเชิงนโยบายดังกล่าวมีความสำคัญเนื่องจากเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางกฎหมายในคดีอาญาของประเทศไทยให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับมาตรฐานสากล โดยการผสมผสานระหว่างโครงสร้างขององค์กรวิชาชีพทนายความ กลไกสนับสนุนของรัฐ และหลักการสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ แนวทางดังกล่าวจะช่วยให้ประเทศไทยสามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา และส่งเสริมการเข้าถึงความยุติธรรมของประชาชนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสมควรทำวิจัยในครั้งต่อไป



เอกสารอ้างอิง

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2547). มาตรฐานองค์การสหประชาชาติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมทางอาญา.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

ข้อบังคับสภาพทนายความว่าด้วยการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย พ.ศ. 2529. (2529). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 103 ตอนที่ 114 ฉบับพิเศษ 2 กรกฎาคม 2529 หน้า 16-22. กรุงเทพมหานคร: สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

ณรงค์ ใจหาญ และคณะ. (2547). โครงการศึกษาและพัฒนาระบบทนายความสาธารณะ (Public Defender). ใน รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงยุติธรรม.

พระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528. (2528). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 102 ตอนที่ 129 ฉบับพิเศษ 19 กันยายน 2528 หน้า 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2560). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก วันที่ 6 เมษายน 2560 หน้า 1-90. กรุงเทพมหานคร: สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

วรศักดิ์ ศีตสาร. (2537). การศึกษาระบบทนายขอแรง. ใน วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิชญ์ เครื่องาม. (2522). ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน. วารสารอัยการ, 2(13), 33.

สภาพทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์. (2556). ระเบียบคณะกรรมการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายว่าด้วยการปฏิบัติของทนายความอาสาประจำส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐ และองค์กรเอกชนที่มีวัตถุประสงค์ในการช่วยเหลือประชาชน. ประกาศ ณ วันที่ 25 ตุลาคม 2556. กรุงเทพมหานคร: สภาพทนายความ.

สภาพทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์. (2562). ระเบียบคณะกรรมการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายว่าด้วยการปฏิบัติงานของทนายความอาสาประจำสถานีตำรวจ. ประกาศ ณ วันที่ 20 กันยายน 2562. กรุงเทพมหานคร: สภาพทนายความ.

สภาพทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์. (2564). ระเบียบคณะกรรมการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย สภาพทนายความว่าด้วยการเบิกจ่ายค่าตอบแทนทนายความอาสาสมัคร กรรมการภาค คณะอนุกรรมการคณะทำงาน เจ้าหน้าที่ และผู้ที่ได้รับแต่งตั้งหรือมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ให้ความช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย. กรุงเทพมหานคร: สภาพทนายความ.

สภาพทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์. (2566). ระเบียบคณะกรรมการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายว่าด้วยการปฏิบัติงานของทนายความอาสาประจำสถานีตำรวจ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม). ประกาศ ณ วันที่ 28 ธันวาคม 2566. กรุงเทพมหานคร: สภาพทนายความ.

Japan Federation of Bar Associations. (1949). About the JFBA. Retrieved December 23, 2024, from <https://www.nichibenren.or.jp/en/about/us/profile.html>

Japan Federation of Bar Associations. (2013). White paper on attorneys. Retrieved December 23, 2024, from <http://www.nichibenren.or.jp/en/about/whitepaper.html>



มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจ
ที่ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการให้บริการแก่ผู้บริโภค*

LEGAL MEASURES ON THE RESPONSIBILITY OF BUSINESS OPERATORS
USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CONSUMER SERVICES

ปณณดา วรณิตวิวัฒน์¹, อาทิตยา โภคสุทธิ², พิมุข สุธีสัมพันธ์^{3*}

Punnada Woranitiwatthana¹, Athidaya Pokkasut², Pimuk Suseensumpun³

¹คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ปทุมธานี ประเทศไทย

¹Faculty of Law, Rangsit University, Pathum Thani, Thailand

²คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จันทบุรี ประเทศไทย

²Faculty of Law, Rambhai Barni Rajabhat University, Chanthaburi, Thailand

³คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ นครปฐม ประเทศไทย

³Faculty of Liberal Arts, Rajamangala University of Technology Rattanakosin, Nakhon Pathom, Thailand

*Corresponding author E-mail: Pimuk.sus@rmutr.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษากฎหมายของประเทศไทยและกฎหมายต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจที่นำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการแก่ผู้บริโภค 2) เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบกฎหมายของประเทศไทยและกฎหมายต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจที่นำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการแก่ผู้บริโภค 3) เพื่อหาข้อเสนอแนะหรือแนวทางในการพัฒนากฎหมายของประเทศไทยในการกำหนดความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจที่นำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการแก่ผู้บริโภคให้มีความครอบคลุมและเหมาะสม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบวิจัยเอกสารจากหนังสือ บทความ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่าประเทศไทยไม่มีกฎหมายเฉพาะที่บัญญัติขึ้นเพื่อกำหนดความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจที่ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการให้บริการแก่ผู้บริโภค ทำให้ต้องปรับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องหลายฉบับ ซึ่งยังไม่มี ความครอบคลุมเพียงพอในการกำหนดความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจในการดำเนินการดังกล่าว ในขณะที่สหภาพยุโรปและประเทศสาธารณรัฐเกาหลีมีการบัญญัติกฎหมายปัญญาประดิษฐ์ขึ้นมาใช้บังคับโดยเฉพาะ ทำให้ทราบถึงหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจที่ใช้ปัญญาประดิษฐ์มาให้บริการแก่ผู้บริโภคอย่างชัดเจน และเป็นการคุ้มครองชีวิต สุขภาพ และสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้บริโภคจากผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้ปัญญาประดิษฐ์นั้น

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยพบว่า ควรแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ หรือบัญญัติกฎหมายปัญญาประดิษฐ์ขึ้นมาโดยเฉพาะ เพื่อกำกับดูแลผู้ประกอบธุรกิจที่นำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการแก่ผู้บริโภคได้อย่างเหมาะสม ซึ่งในระหว่างที่ยังไม่มีกฎหมายดังกล่าว หน่วยงานที่รับผิดชอบควรส่งเสริมให้ผู้ประกอบธุรกิจ



ปฏิบัติตามแนวปฏิบัติจริยธรรมปัญญาประดิษฐ์ และสร้างความตระหนักถึงผลกระทบจากการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้กับผู้บริโภคอย่างจริงจัง

คำสำคัญ: มาตรการทางกฎหมาย, ผู้ประกอบธุรกิจ, ปัญญาประดิษฐ์, การคุ้มครองผู้บริโภค, การกำกับดูแลปัญญาประดิษฐ์

Abstract

The objectives of this research were (1) to examine Thai and foreign laws concerning the responsibility of business operators deploying artificial intelligence (AI) in consumer services; (2) to conduct a comparative analysis of such Thai and foreign laws; and (3) to formulate recommendations for the development of Thai legislation governing such responsibility, with a view to achieving comprehensive and appropriate legal regulation. This research employed a qualitative documentary method, utilizing sources that include books, articles, theses, research reports, and relevant electronic media.

The findings revealed that Thailand has yet to enact specific AI legislation governing the responsibility of business operators that deploy AI in consumer services. Consequently, multiple existing laws must be applied in combination, yet remain inadequate in comprehensively addressing such responsibility. By contrast, both the European Union and the Republic of Korea have promulgated specific AI legislation that clearly defines the obligations of business operators while affording explicit protection to consumers' lives, health, and fundamental rights against potential harms arising from the deployment of AI.

The research recommends that existing legislation be amended or that specific AI legislation be promulgated to establish an effective regulatory framework for business operators utilizing AI in consumer services. Pending such enactment, the competent authorities are urged to promote adherence to AI ethics guidelines and to cultivate awareness of the potential implications of AI deployment on consumers among business operators.

Keywords: Legal Measures, Business Operators, Artificial Intelligence, Consumer Protection, AI Governance

บทนำ

ในสังคมยุคปัจจุบันมีเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นและพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่แตกต่างไปจากเดิม ประชาชนจึงต้องเตรียมพร้อมกับการปรับตัวในการเรียนรู้และนำเทคโนโลยีที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อการดำรงชีวิตประจำวัน การทำงาน หรือการดำเนินธุรกิจ ซึ่งปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) เป็นหนึ่งเทคโนโลยีสำคัญที่มี



บทบาทต่อการประกอบธุรกิจสมัยใหม่เป็นอย่างมาก เนื่องจากปัญญาประดิษฐ์มีความสามารถในการทำงานและกระบวนการต่าง ๆ ดำเนินไปได้อย่างอัตโนมัติ โดยมีความรวดเร็วและแม่นยำ ซึ่งช่วยประหยัดเวลาและทรัพยากรบุคคล สามารถวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ ตรวจสอบรูปแบบต่าง ๆ ของข้อมูล และสร้างระบบธุรกิจอัจฉริยะ (Business intelligence) ที่มีคุณค่าได้โดยใช้การเรียนรู้ของเครื่อง (Machine Learning) ซึ่งช่วยวิเคราะห์ประสิทธิภาพของลูกค้าได้ละเอียดในระดับรายบุคคล และนำเสนอข้อมูลในช่องทางต่าง ๆ เช่น แชท บอท (Chatbot) ผู้ช่วยเสมือน (Virtual Assistants) ที่ช่วยตอบคำถามและแก้ไขปัญหาได้อย่างรวดเร็วทันทุกที่สามารถวิเคราะห์ความชอบและพฤติกรรมของลูกค้า ซึ่งช่วยให้ผู้ประกอบการสามารถนำเสนอผลิตภัณฑ์ บริการ หรือส่งเสริมการตลาดที่มีความเหมาะสมกับลูกค้าแต่ละรายได้ อีกทั้งยังสามารถวิเคราะห์เชิงคาดการณ์และพยากรณ์แนวโน้มตลาด อุปสงค์ หรือความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้น ซึ่งข้อมูลดังกล่าวช่วยลดความเสี่ยงในการประกอบธุรกิจแก่ผู้ประกอบการได้ (สถาบันข้อมูลขนาดใหญ่, 2566) ผู้ประกอบธุรกิจในปัจจุบันจึงนิยมนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการดำเนินธุรกิจ เพื่อยกระดับคุณภาพการให้บริการแก่ผู้บริโภคด้วยการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์พฤติกรรมของผู้บริโภค เพิ่มประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภค ตลอดจนการทำการตลาดเฉพาะบุคคล ซึ่งทำให้ผู้ประกอบการสามารถเพิ่มยอดขายสินค้าหรือบริการ และสร้างความพึงพอใจแก่ผู้บริโภคได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีข้อมูลจากงานวิจัยโครงการ AI Standard landscape พบว่า ผู้ประกอบธุรกิจกว่าร้อยละ 75 มีการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในกระบวนการผลิตและการบริการแล้ว (สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล, 2566)

อย่างไรก็ตาม แม้ปัญญาประดิษฐ์จะช่วยเพิ่มขีดความสามารถของผู้ประกอบธุรกิจในการให้บริการแก่ผู้บริโภค แต่ก็พบว่าแพลตฟอร์มที่ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์อาจมีการให้ข้อมูลที่หลอกลวงเพื่อแสวงหากำไร ให้ข้อมูลที่บิดเบือนหรือไม่ถูกต้อง มีการละเมิดสิทธิความเป็นส่วนตัวด้วยการเก็บข้อมูลส่วนบุคคลโดยไม่ได้รับความยินยอมหรือใช้ข้อมูลส่วนบุคคลเพื่อวัตถุประสงค์อื่นโดยไม่แจ้งให้ทราบล่วงหน้า การตัดสินใจที่มีอคติและมีการเลือกปฏิบัติต่อผู้บริโภคซึ่งเกิดจากข้อมูลฝึกฝนของปัญญาประดิษฐ์ที่มีอคติ (ไทยพีบีเอส, 2567) และ (Sadek, T., et al., 2024) ซึ่งทำให้ผู้บริโภคถูกหลอกลวง สร้างความไม่เป็นธรรม และก่อให้เกิดความเสียหายต่อผู้บริโภคได้ เมื่อเกิดปัญหาดังกล่าวผู้ประกอบการที่ได้นำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการแก่ผู้บริโภคมีส่วนเกี่ยวข้องในฐานะที่ตัดสินใจนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์มาใช้ แต่กระบวนการให้บริการแก่ผู้บริโภคเกิดจากปัญญาประดิษฐ์ที่สามารถทำงานได้เองโดยอัตโนมัติและตัดสินใจได้เองโดยไม่ต้องรับคำสั่งในแต่ละครั้งจากผู้ประกอบธุรกิจ ซึ่งยังไม่ชัดเจนว่าผู้ประกอบการมีขอบเขตหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไรในกรณีที่นำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการแก่ผู้บริโภค

เมื่อพิจารณากฎหมายของประเทศไทยที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน เช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ.2522 ซึ่งเป็นกฎหมายคุ้มครองสิทธิผู้บริโภคให้ได้รับข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องรวมถึงความปลอดภัยจากสินค้าและบริการ และคุ้มครองการถูกเอาเปรียบหรือกระทำการที่ไม่เป็นธรรมจากผู้ประกอบธุรกิจ พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ.2562 เป็นกฎหมายป้องกันการละเมิดข้อมูลส่วนบุคคล รวมทั้งการจัดเก็บ รวบรวม และนำข้อมูลส่วนบุคคลไปใช้โดยไม่ได้แจ้งให้ทราบ และไม่ได้รับความยินยอมจากเจ้าของข้อมูล ก่อน พบว่า กฎหมายเหล่านี้ยังไม่มีหลักเกณฑ์เฉพาะที่รองรับกับลักษณะกลไกการทำงานที่มีความซับซ้อนและการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมถึงการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบ ความ



โปร่งใสในการดำเนินการ และสภาพบังคับแก่ผู้ประกอบการที่นำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการแก่ผู้บริโภค ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อคุ้มครองผู้บริโภคที่ไม่เหมาะสมเพียงพอ ในขณะที่ต่างประเทศมีการบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับปัญญาประดิษฐ์ขึ้นมาโดยเฉพาะ เช่น สหภาพยุโรปได้บัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับปัญญาประดิษฐ์เป็นฉบับแรกของโลก มีชื่อว่า Artificial Intelligence Act (Regulation (EU) 2024/1689) เพื่อส่งเสริมการนำปัญญาประดิษฐ์ที่เชื่อถือได้มาใช้กับประชาชนในสหภาพยุโรป โดยรับรองการคุ้มครองสุขภาพ ความปลอดภัย ความโปร่งใส การไม่เลือกปฏิบัติ รวมถึงการปกป้องสิ่งแวดล้อมจากผลกระทบที่เป็นอันตรายของระบบปัญญาประดิษฐ์ในสหภาพยุโรป (European Parliament, 2025) นอกจากนี้ สาธารณรัฐเกาหลีเป็นประเทศที่สองของโลกที่บัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับปัญญาประดิษฐ์ ชื่อว่า The Basic Act on the Development of Artificial Intelligence and Creation of a Trust Base (AI Basic Act) เพื่อสร้างสมดุลระหว่างความก้าวหน้าด้านปัญญาประดิษฐ์กับการคุ้มครองสิทธิและศักดิ์ศรีของบุคคลในสาธารณรัฐเกาหลี รวมทั้งส่งเสริมคุณภาพชีวิตและรับประกันความปลอดภัย ความน่าเชื่อถือ และความโปร่งใสในการตัดสินใจ ซึ่งมุ่งเน้นที่การส่งเสริมความไว้วางใจของประชาชนที่มีต่อปัญญาประดิษฐ์ โดยกำหนดมาตรฐานทางจริยธรรมและกรอบการกำกับดูแลที่ชัดเจนเพื่อแนะนำการใช้งานอย่างมีความรับผิดชอบ (Baig, A., & Gardezi, S. E., 2025)

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีการศึกษาประเด็นการกำกับดูแลปัญญาประดิษฐ์ (AI Governance) มาอย่างต่อเนื่อง โดยงานของ Tifani Sadek และคณะ (2024) ชี้ให้เห็นว่าการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการส่งผลกระทบต่อสิทธิความเป็นส่วนตัวของผู้บริโภค เนื่องจากระบบปัญญาประดิษฐ์จำเป็นต้องประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลจำนวนมาก อีกทั้งยังเกิดความเสี่ยงจากการตัดสินใจโดยอัลกอริทึมที่อาจมีอคติและไม่เป็นธรรมต่อผู้บริโภค อีกทั้งแนวคิดในการคุ้มครองผู้บริโภคในยุคดิจิทัล นักวิชาการด้านกฎหมายหลายท่านได้เสนอว่าการคุ้มครองผู้บริโภคจากการใช้ปัญญาประดิษฐ์ควรครอบคลุมสิทธิในการรับรู้ข้อมูล สิทธิในการปฏิเสธการตัดสินใจอัตโนมัติ และสิทธิในการได้รับการชดเชยเมื่อเกิดความเสียหาย ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดของกฎหมายปัญญาประดิษฐ์ของสหภาพยุโรปที่เน้นหลัก ปัญญาประดิษฐ์ที่เน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Human-Centric AI) และ การกำกับดูแลปัญญาประดิษฐ์ตามระดับความเสี่ยง (Risk-Based Approach) (European Parliament, 2025) ดังนั้น ผู้เขียนจึงมุ่งศึกษาบทบาทปัญญาประดิษฐ์ของประเทศไทยที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันว่าสามารถคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคในกรณีที่ผู้ประกอบการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการแก่ผู้บริโภคได้อย่างเหมาะสมเพียงพอหรือไม่ โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ เพื่อหาแนวทางและข้อเสนอแนะในการพัฒนากฎหมายของประเทศไทยที่ให้ความคุ้มครองแก่ผู้บริโภคในการใช้บริการจากผู้ประกอบการที่นำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการประกอบธุรกิจได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากฎหมายของประเทศไทยและกฎหมายต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบของผู้ประกอบการที่นำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการแก่ผู้บริโภค
2. เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบกฎหมายของประเทศไทยและกฎหมายต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบของผู้ประกอบการที่นำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการแก่ผู้บริโภค
3. เพื่อหาข้อเสนอแนะหรือแนวทางในการพัฒนากฎหมายของประเทศไทยในการกำหนดความรับผิดชอบของผู้ประกอบการที่นำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการแก่ผู้บริโภคให้มีความครอบคลุม ชัดเจน และเหมาะสม



ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการวิจัยเอกสาร ซึ่งศึกษาจากหนังสือ ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ ตั๋วบทกฎหมาย รวมถึงสื่ออิเล็กทรอนิกส์ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจที่นำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการแก่ผู้บริโภค โดยกฎหมายต่างประเทศที่เลือกนำมาศึกษาในงานวิจัยนี้พิจารณาจากกฎหมายของประเทศที่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการกำกับดูแลปัญญาประดิษฐ์อย่างชัดเจน ซึ่งมีความทันสมัยและมีผลบังคับใช้แล้วในขณะทำการศึกษา ได้แก่ กฎหมายปัญญาประดิษฐ์ของสหภาพยุโรป ซึ่งเป็นกฎหมายฉบับแรกของโลกที่มีการประกาศใช้ และกฎหมายของสาธารณรัฐเกาหลี ซึ่งเป็นกฎหมายปัญญาประดิษฐ์ที่มีการประกาศใช้เป็นประเทศที่สองของโลก โดยนำข้อมูลที่ได้รับมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับกฎหมายของประเทศไทยใน 7 ประเด็น ได้แก่ (1) ลักษณะและโครงสร้างของกฎหมาย (2) การกำหนดนิยามและขอบเขตการบังคับใช้ (3) ข้อกำหนดด้านความโปร่งใส (4) การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (5) การประเมินผลกระทบล่วงหน้า (6) การกำกับดูแลโดยมนุษย์ และ (7) ความรับผิดชอบและบทลงโทษ ว่ากฎหมายของประเทศไทยมีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจที่นำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการที่สามารถคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคได้อย่างเหมาะสมเพียงพอหรือไม่ อันนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางการพัฒนากฎหมายให้สามารถคุ้มครองผู้บริโภคได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

ผลการวิจัย

จากการศึกษาพบผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. ปัจจุบันประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเฉพาะที่กำหนดความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจที่นำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการแก่ผู้บริโภคโดยเฉพาะ การควบคุมและกำหนดความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจในกรณีดังกล่าวจึงต้องอาศัยการปรับใช้กฎหมายหลายฉบับร่วมกันตามข้อเท็จจริงของแต่ละกรณี ซึ่งเป็นการกำกับดูแลแบบกระจายกระจาย ได้แก่ 1) พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ.2522 เป็นกฎหมายหลักที่รองรับสิทธิของผู้บริโภค 5 ประการ ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับข่าวสารที่ถูกต้องและเพียงพอ สิทธิมีอิสระในการเลือกสินค้าหรือบริการ สิทธิที่จะได้รับความปลอดภัย สิทธิที่จะได้รับความเป็นธรรมในการทำสัญญา และสิทธิที่จะได้รับการพิจารณา และชดเชยความเสียหาย ในด้านการโฆษณากฎหมายห้ามมิให้ใช้ข้อความที่เป็นเท็จ เกินความจริง หรืออาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดในสาระสำคัญ โดยคณะกรรมการว่าด้วยการโฆษณาที่มีอำนาจสั่งพิพากษา แก้ไข หรือระงับการโฆษณาได้ ผู้ฝ่าฝืนมีโทษจำคุกไม่เกินหกเดือนหรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท ในด้านความปลอดภัย ผู้ประกอบธุรกิจต้องตรวจสอบ เฝ้าระวัง และแจ้งเตือนอันตรายของสินค้าหรือบริการ รวมทั้งต้องดำเนินการแก้ไข เรียกคืน หรือชดเชยราคาสินค้าหากพบว่าเป็นอันตราย หากการกระทำดังกล่าวเป็นเหตุให้ผู้อื่นถึงแก่ความตาย ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงสิบปี หรือปรับตั้งแต่สองแสนบาทถึงสองล้านบาท 2) พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ.2550 มีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทของการใช้ปัญญาประดิษฐ์ เนื่องจากผู้ประกอบธุรกิจอาจนำข้อมูลอันเป็นเท็จหรือบิดเบือนมาประมวลผลผ่านระบบปัญญาประดิษฐ์เพื่อให้บริการแก่ผู้บริโภคได้ มาตรา 14 กำหนดความผิดสำหรับผู้ที่นำข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่บิดเบือน ปลอม หรือเป็นเท็จเข้าสู่ระบบโดยทุจริตหรือหลอกลวง ซึ่งน่าจะก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชน รวมถึงข้อมูลที่กระทบ



ต่อความมั่นคงของประเทศหรือก่อให้เกิดความตื่นตระหนก โดยมีโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท นอกจากนี้ มาตรา 16 ยังกำหนดความผิดเกี่ยวกับการนำภาพบุคคลที่ติดต่อหรือดัดแปลงทาง อิเล็กทรอนิกส์ที่อาจทำให้ผู้อื่นเสียชื่อเสียงหรืออับอาย โดยมีโทษจำคุกไม่เกินสามปีหรือปรับไม่เกินสองแสนบาท 3) พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ.2562 มีความสำคัญเมื่อปัญญาประดิษฐ์ที่นำมาใช้ในการให้บริการจำเป็นต้องเก็บรวบรวมและประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลของผู้บริโภค กฎหมายกำหนดให้ผู้ควบคุมข้อมูล ต้องได้รับความยินยอมโดยชัดแจ้งก่อนหรือขณะเก็บรวบรวมข้อมูล ต้องแจ้งวัตถุประสงค์ ระยะเวลาการเก็บ และสิทธิของเจ้าของข้อมูลให้ครบถ้วน ซึ่งเจ้าของข้อมูลมีสิทธิเข้าถึง โอน คัดค้าน ขอให้อลบ ระบุ และแก้ไข ข้อมูลของตน ผู้ควบคุมข้อมูลมีหน้าที่รักษาความมั่นคงปลอดภัยที่เหมาะสม และต้องแจ้งเหตุละเมิดข้อมูลส่วนบุคคลต่อสำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลภายใน 72 ชั่วโมง นับแต่ทราบเหตุ 4) ประมวล กฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ ว่าด้วยละเมิด มาตรา 420 สามารถใช้บังคับแก่ผู้ประกอบการธุรกิจที่นำปัญญาประดิษฐ์ มาใช้จนก่อให้เกิดความเสียหาย โดยมีองค์ประกอบความผิด คือ มีการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ กระทำต่อบุคคลอื่นโดยผิดกฎหมาย และก่อให้เกิดความเสียหายที่แน่นอน ซึ่งนำไปสู่ความรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหาย

สำหรับกฎหมายต่างประเทศพบว่า สหภาพยุโรปเป็นกลุ่มประเทศแรกที่ตรากฎหมายเกี่ยวกับปัญญาประดิษฐ์ขึ้นใช้บังคับโดยเฉพาะ คือ Regulation (EU) 2024/1689 หรือ EU Artificial Intelligence Act ซึ่งประกาศใช้ตั้งแต่ 1 สิงหาคม 2567 และเริ่มมีผลบังคับใช้ทีละส่วนตามกรอบเวลาที่แตกต่างกันเริ่มตั้งแต่วันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2568 ซึ่งวันดังกล่าวได้เริ่มบังคับใช้ข้อกำหนดเกี่ยวกับระบบปัญญาประดิษฐ์บางประเภทและข้อกำหนดด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปัญญาประดิษฐ์ (หมวด 1 และหมวด 2) (European Union, 2024) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการพัฒนาและการใช้ปัญญาประดิษฐ์ที่เน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลาง รวมถึงการคุ้มครองสุขภาพ ความปลอดภัย สิทธิขั้นพื้นฐาน ประชาธิปไตย หลักนิติธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งหลักการสำคัญของกฎหมายนี้อยู่ที่การจำแนกระบบปัญญาประดิษฐ์ตามระดับความเสี่ยง โดยระบบปัญญา ประดิษฐ์บางประเภทถูกห้ามโดยเด็ดขาด ได้แก่ ระบบที่ใช้เทคนิคแฝงเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลโดยที่ เขาไม่รู้ตัว ระบบที่แสวงหาประโยชน์จากจุดอ่อนของผู้เปราะบาง เช่น ผู้พิการ ผู้สูงอายุ ระบบให้คะแนนทางสังคม (Social Scoring) ที่นำไปสู่การปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม ตลอดจนระบบระบุตัวตนด้วยไบโอเมตริกแบบ เรียวลไทม์ในพื้นที่สาธารณะ และการสร้างฐานข้อมูลจดจำใบหน้าโดยไม่เจาะจงเป้าหมายจากอินเทอร์เน็ต สำหรับ ระบบปัญญาประดิษฐ์ที่มีความเสี่ยงสูง เช่น ระบบไบโอเมตริก โครงสร้างพื้นฐานสำคัญ การศึกษา การจ้างงาน การเข้าถึงบริการสาธารณะ การบังคับใช้กฎหมาย และกระบวนการยุติธรรม กฎหมายกำหนดหน้าที่อย่างเข้มงวด ทั้งแก่ผู้ให้บริการและผู้ใช้งาน โดยหน้าที่ของผู้ให้บริการระบบปัญญาประดิษฐ์ที่มีความเสี่ยงสูง ประกอบด้วย การ จัดตั้งระบบบริหาร ความเสี่ยงอย่างต่อเนื่อง ออกแบบระบบให้มีความโปร่งใส และให้มนุษย์สามารถกำกับดูแล แทรกแซงได้ จัดทำระบบบริหารจัดการคุณภาพ จัดเก็บเอกสารทางเทคนิคไว้เป็นเวลาสิบปี บันทึกการทำงาน อัตโนมัติน้อยกว่าหนึ่งเดือน การประเมินความสอดคล้องในการปฏิบัติตามกฎหมายและตีตร้อยหมาย CE บนผลิตภัณฑ์ และลงทะเบียนในฐานข้อมูลของสหภาพยุโรปก่อนนำออกสู่ตลาด นอกจากนี้ ต้องรายงานเหตุการณ์ร้ายแรงต่อหน่วยงานกำกับดูแลภายในสิบห้าวัน และหากมีผู้เสียชีวิตต้องรายงานภายในสิบวัน ส่วนผู้ใช้งาน มีหน้าที่ใช้งานตามคำแนะนำ มอบหมายผู้กำกับดูแลที่มีความสามารถ ตรวจสอบความเกี่ยวข้องของข้อมูลนำเข้าบันทึกการ



ทำงานอัตโนมัติอย่างน้อยหกเดือน แจ้งพนักงานก่อนนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในที่ทำงาน และแจ้งบุคคลให้ทราบว่าพวกเขาอยู่ภายใต้การใช้งานระบบปัญญาประดิษฐ์ที่มีความเสี่ยงสูงในการตัดสินใจหรือช่วยในการตัดสินใจ ในด้านความโปร่งใส กฎหมายกำหนดให้ผู้ให้บริการต้องแจ้งให้ผู้ใช้ทราบว่ากำลังโต้ตอบกับระบบปัญญาประดิษฐ์ หรือเป็นเนื้อหาที่สร้างโดยปัญญาประดิษฐ์ ต้องทำเครื่องหมายในรูปแบบที่เครื่องคอมพิวเตอร์อ่านได้ และกรณี Deepfake ต้องมีการเปิดเผยว่าสร้างหรือดัดแปลงด้วยปัญญาประดิษฐ์ ในส่วนของบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนข้อกำหนดเกี่ยวกับการปฏิบัติด้านปัญญาประดิษฐ์ที่ต้องห้าม มีโทษปรับสูงสุดสามสิบล้านยูโร หรือร้อยละเจ็ดของรายได้รวมทั่วโลก ขณะที่การฝ่าฝืนข้อกำหนดอื่นมีโทษปรับสูงสุดสิบห้าล้านยูโรหรือร้อยละสามของรายได้รวมทั่วโลก ซึ่งสะท้อนแนวความคิดการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ (Effective Enforcement) และสร้างแรงจูงใจให้ภาคธุรกิจปฏิบัติตามมาตรฐานด้านความปลอดภัยและความรับผิดชอบอย่างจริงจัง

นอกจากนี้ สาธารณรัฐเกาหลีถือเป็นประเทศที่สองของโลกที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติพื้นฐานว่าด้วยการพัฒนาปัญญาประดิษฐ์และการสร้างพื้นฐานความน่าเชื่อถือ (the Basic Act on the Development of Artificial Intelligence and the Establishment of Foundation for Trustworthiness) หรือเรียกโดยย่อว่า พระราชบัญญัติพื้นฐานด้านปัญญาประดิษฐ์ (AI Basic Act) เมื่อวันที่ 21 มกราคม 2568 และเริ่มมีผลใช้บังคับเมื่อวันที่ 22 มกราคม 2569 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องสิทธิ ผลประโยชน์ และศักดิ์ศรีของประชาชน ตลอดจนเสริมสร้างศักยภาพในการแข่งขันของชาติในยุคปัญญาประดิษฐ์ ซึ่งกฎหมายนี้จะใช้บังคับแม้กรณีที่เกิดการกระทำเกิดขึ้นนอกอาณาเขต หากส่งผลกระทบต่อตลาดหรือผู้ใช้งานภายในประเทศ แนวคิดสำคัญของกฎหมายนี้คือ การกำหนด “ปัญญาประดิษฐ์ที่มีผลกระทบสูง (High-Impact AI)” หมายถึงระบบปัญญาประดิษฐ์ที่อาจส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อชีวิต ความปลอดภัยทางกาย หรือสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคล ครอบคลุมการให้บริการ ในด้านพลังงาน น้ำดื่ม บริการสุขภาพ อุปกรณ์ทางการแพทย์ วัสดุนิวเคลียร์ การสืบสวนอาชญากรรมโดยใช้ ข้อมูลชีวภาพ การตัดสินใจที่มีผลกระทบต่อสิทธิหรือหน้าที่ของบุคคล เช่น การจ้างงานและการให้สินเชื่อ การดำเนินงานระบบขนส่ง การตัดสินใจของหน่วยงานรัฐที่กระทบต่อผลประโยชน์สาธารณะ และการประเมินผลนักเรียนระดับปฐมวัยถึงมัธยมศึกษา ซึ่งผู้ประกอบการธุรกิจที่ให้บริการระบบดังกล่าวมีหน้าที่ สำคัญหลายประการ ได้แก่ การจัดทำและดำเนินการตามแผนบริหารความเสี่ยง การกำหนดมาตรการเพื่อ อธิบายผลลัพธ์ของปัญญาประดิษฐ์และหลักเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินใจให้ผู้เข้าใจได้เท่าที่เป็นไปได้ในทางเทคนิค การจัด ทำมาตรการคุ้มครองผู้ใช้ และการกำกับดูแลโดยมนุษย์ในการทำงานของระบบ นอกจากนี้ ต้องจัดทำเอกสาร แสดงมาตรการความปลอดภัยและความน่าเชื่อถือเพื่อให้ตรวจสอบได้ รวมทั้งต้องตรวจสอบล่วงหน้าว่า ระบบของตนเข้าข่าย High-Impact AI หรือไม่ และสามารถขอการรับรองจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศได้ ในด้านความโปร่งใส กฎหมายกำหนดให้ผู้ประกอบการธุรกิจ ต้องแจ้งผู้ใช่ว่าผลิตภัณฑ์หรือบริการดำเนินการด้วย High-Impact AI หรือปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ (Generative AI) ต้องระบุให้ชัดเจนว่าผลลัพธ์ที่ได้สร้างขึ้นโดย Generative AI และกรณีที่ระบบสร้างเสียง ภาพ หรือวิดีโอเหมือนจริงที่อาจจะแยกแยะจากเนื้อหาจริง ต้องแจ้งหรือระบุให้ผู้รับรู้ได้อย่างชัดเจน ในด้าน มาตรการความปลอดภัย ผู้ประกอบการธุรกิจต้องระบุ ประเมิน และลดความเสี่ยงตลอดวงจรการทำงานของระบบปัญญาประดิษฐ์ รวมทั้งจัดทำโครงสร้างบริหารความเสี่ยงที่สามารถตอบสนองต่อเหตุการณ์ได้ และส่งผลการ ดำเนินงานตามมาตรการความปลอดภัยต่อรัฐมนตรีว่าการวิทยาศาสตร์ฯ



ในส่วนของบทลงโทษกรณีที่ไม่แจ้งผู้ใช้งานการใช้ปัญญาประดิษฐ์ การไม่แต่งตั้งผู้แทนในประเทศ หรือการไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐมนตรี มีค่าปรับทางปกครองไม่เกินสามสิบล้านอน

เมื่อพิจารณามาตรการทางกฎหมายของประเทศไทย สหภาพยุโรป และสาธารณรัฐเกาหลีแล้ว พบว่า สหภาพยุโรปมีระบบกำกับดูแลที่ครอบคลุมและเข้มงวดที่สุด โดยจำแนกความเสี่ยงของปัญญาประดิษฐ์อย่างเป็นระบบและกำหนดบทลงโทษสูง สาธารณรัฐเกาหลีมีกฎหมายที่เน้นสร้างสมดุลระหว่างการส่งเสริมอุตสาหกรรมปัญญาประดิษฐ์และการวางพื้นฐานความน่าเชื่อถือ โดยเน้นความโปร่งใสและการคุ้มครองประชาชนจากการใช้ระบบปัญญาประดิษฐ์ที่มีผลกระทบสูงเป็นสำคัญ ส่วนประเทศไทยยังคงอยู่ในระยะเริ่มต้นของการกำกับดูแลปัญญาประดิษฐ์ โดยอาศัยกฎหมายหลายฉบับซึ่งยังไม่ได้ออกแบบมาเพื่อรองรับการทำงานที่มีความซับซ้อนของปัญญาประดิษฐ์โดยเฉพาะ ซึ่งสามารถสรุปความแตกต่างของกฎหมายไทยกับกฎหมายของสหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีได้ดังตารางด้านล่าง

ประเด็นเปรียบเทียบ	ประเทศไทย	สหภาพยุโรป (EU AI Act)	สาธารณรัฐเกาหลี (AI Basic Act)
กฎหมายเฉพาะด้านปัญญาประดิษฐ์	ไม่มี (ใช้กฎหมาย หลายฉบับ)	มี (ประกาศใช้เดือน ส.ค. 2567)	มี (ประกาศใช้ ม.ค. 2568)
นิยาม “ระบบปัญญาประดิษฐ์”	ไม่มี	มี (ชัดเจน)	มี (ชัดเจน)
การจำแนกความเสี่ยง	ไม่มี	มี (4 ระดับ: ยอมรับไม่ได้ / เสี่ยงสูง / เสี่ยงจำกัด / เสี่ยงน้อยที่สุด)	มี (High-Impact AI)
ข้อกำหนดความโปร่งใส	มีข้อกำหนดโฆษณาเท็จ เกินความจริง	ครอบคลุม (ต้องแจ้ง ถ้าใช้ AI/Deepfake)	ครอบคลุม (ต้องแจ้ง ถ้าเป็น High-Impact AI/Generative AI)
การประเมินผลกระทบล่วงหน้า	ไม่มีบทบัญญัติเฉพาะ	บังคับสำหรับ High-Risk AI	บังคับสำหรับ High-Impact AI
การกำกับดูแลโดยมนุษย์	ไม่มีบทบัญญัติเฉพาะ	บังคับสำหรับ High-Risk AI	บังคับสำหรับ High-Impact AI
บทลงโทษสูงสุด	จำคุกไม่เกิน 10 ปี / ปรับ 2 ล้านบาท	ปรับ 35 ล้านยูโร หรือร้อยละ 7 ของรายได้รวมโลก	ปรับทางปกครองไม่เกิน 30 ล้านอน

2. เมื่อศึกษากฎหมายของประเทศไทยที่เกี่ยวข้องและวิเคราะห์เปรียบเทียบกับกฎหมายปัญญาประดิษฐ์ของสหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีแล้ว พบประเด็นสำคัญเกี่ยวกับความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจที่นำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการให้บริการแก่ผู้บริโภค ดังนี้



2.1 ลักษณะของกฎหมายที่ใช้บังคับ ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเฉพาะที่ควบคุมการใช้ปัญญาประดิษฐ์ มีเพียงแนวปฏิบัติจริยธรรมปัญญาประดิษฐ์ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติเชิงสมัครใจ ไม่มีสภาพบังคับทางกฎหมาย ส่งผลให้การกำกับดูแลผู้ประกอบการที่ใช้ปัญญาประดิษฐ์ต้องอาศัยการปรับใช้กฎหมายหลายฉบับที่มีวัตถุประสงค์และขอบเขตต่างกัน เช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ.2550 ทำให้ขาดเอกภาพ เกิดอุปสรรคในการบังคับใช้ และกฎหมายเหล่านั้นก็ไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อรองรับเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์โดยเฉพาะ ในขณะที่สหภาพยุโรปมีการบังคับใช้พระราชบัญญัติปัญญาประดิษฐ์โดยเฉพาะที่มุ่งปรับปรุงการทำงานของตลาดภายใน ส่งเสริมปัญญาประดิษฐ์ที่เน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และคุ้มครองสุขภาพความปลอดภัย สิทธิขั้นพื้นฐาน ประชาธิปไตย ตลอดจนสิ่งแวดล้อม และสาธารณสุขเกาหลีมีการบัญญัติพระราชบัญญัติพื้นฐานด้านปัญญาประดิษฐ์ที่กำหนดหลักการพื้นฐานสำหรับการพัฒนาปัญญาประดิษฐ์อย่างยั่งยืน ปกป้องสิทธิ ศักดิ์ศรี และคุณภาพชีวิตของประชาชน ดังนั้น การที่สหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีมีการบัญญัติกฎหมายปัญญาประดิษฐ์ขึ้นโดยเฉพาะ เนื่องจากเห็นความสำคัญที่ต้องมีกฎหมายขึ้นมารองรับการใช้งานระบบปัญญาประดิษฐ์ที่มีลักษณะเฉพาะ ทำให้เกิดความชัดเจนแก่ผู้ประกอบการว่าต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดใด มีข้อห้ามเรื่องใด และมีบทลงโทษอย่างไร ส่งเสริมให้เกิดความน่าเชื่อถือและการใช้ปัญญาประดิษฐ์อย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 การกำหนดนิยาม “ระบบปัญญาประดิษฐ์” และขอบเขตการใช้บังคับ กฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องทุกฉบับ ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล หรือพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ ล้วนไม่มีการให้นิยามคำว่า “ระบบปัญญาประดิษฐ์” ไว้ อาจทำให้ขอบเขตการบังคับใช้กฎหมายไม่แน่นอน และเกิดข้อโต้แย้งว่าระบบที่ผู้ประกอบการนำมาใช้อยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายเหล่านั้นหรือไม่ ในขณะที่พระราชบัญญัติปัญญาประดิษฐ์ของสหภาพยุโรปมีการกำหนดนิยามคำว่า “ระบบปัญญาประดิษฐ์” หมายถึง ระบบที่ใช้เครื่องจักรซึ่งได้รับการออกแบบให้ทำงานด้วยระดับความпенอิสระที่แตกต่างกัน และอาจแสดงความสามารถในการปรับตัวหลังจากการใช้งาน เพื่อวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้อย่างชัดเจนหรือโดยปริยาย ระบบจะอนุมานจากข้อมูลที่ได้รับถึงวิธีการสร้างผลลัพธ์ เช่น การคาดการณ์ เนื้อหา คำแนะนำ หรือการตัดสินใจที่สามารถส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพหรือเสมือนจริง และพระราชบัญญัติพื้นฐานด้านปัญญาประดิษฐ์ของสาธารณรัฐเกาหลีได้นิยามคำว่า “ระบบปัญญาประดิษฐ์” หมายถึง ระบบที่ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการอนุมานผลลัพธ์ เช่น การคาดการณ์ คำแนะนำ และการตัดสินใจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมจริงและเสมือนจริง เพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนด โดยมีระดับความпенอิสระและความสามารถในการปรับตัวที่หลากหลาย ซึ่งการกำหนดนิยามดังกล่าวทำให้เกิดความชัดเจนว่าระบบลักษณะใดที่อยู่ภายใต้การบังคับใช้ของกฎหมาย นอกจากนี้ ทั้งสหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีมีการจำแนกประเภท “ปัญญาประดิษฐ์ที่มีความเสี่ยงสูง/ผลกระทบสูง” ซึ่งกำหนดหน้าที่เพิ่มเติมแก่ผู้ประกอบการอย่างเข้มงวดขึ้น เช่น การจัดทำแผนบริหารความเสี่ยง การประเมินความสอดคล้อง และการกำกับดูแลโดยมนุษย์ ในขณะที่กฎหมายไทยไม่มีบทบัญญัติในลักษณะนี้ จึงอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพ ชีวิต และสิทธิของผู้บริโภคที่ได้รับบริการจากระบบปัญญาประดิษฐ์ที่มีความเสี่ยงสูงได้

2.3 ข้อกำหนดด้านความโปร่งใสในการใช้ปัญญาประดิษฐ์ ผู้บริโภคมีสิทธิรู้ว่าตนกำลังปฏิสัมพันธ์กับปัญญาประดิษฐ์หรือมนุษย์ และเนื้อหาที่ได้รับถูกสร้างโดยปัญญาประดิษฐ์หรือไม่ อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติ



คุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 ของไทยไม่มีบทบัญญัติที่กำหนดหน้าที่ดังกล่าวอย่างชัดเจน มาตรา 22 กำหนดห้ามเพียงการโฆษณาข้อความเท็จหรือทำให้เข้าใจผิดเท่านั้น แต่ไม่ครอบคลุมกรณีที่ผู้ประกอบการไม่ได้หลอกลวง แต่ไม่เปิดเผยว่าเนื้อหาสร้างขึ้นจากปัญญาประดิษฐ์ ในขณะที่พระราชบัญญัติปัญญาประดิษฐ์ของสหภาพยุโรป มาตรา 50 บังคับให้ผู้ให้บริการแจ้งผู้ใช้งานที่กำลังโต้ตอบกับระบบปัญญาประดิษฐ์ และกรณีที่ใช้ Generative AI สร้างหรือดัดแปลงภาพ เสียง วิดีโอที่เป็น Deepfake ต้องเปิดเผยว่าเนื้อหานั้นสร้างโดยปัญญาประดิษฐ์ และพระราชบัญญัติพื้นฐานด้านปัญญาประดิษฐ์ของสาธารณรัฐเกาหลี มาตรา 31 กำหนดให้ผู้ประกอบการต้องแจ้งผู้ใช้งานเห็นว่าผลิตภัณฑ์หรือบริการใช้ปัญญาประดิษฐ์ที่มีผลกระทบสูงหรือปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์ (Generative AI) และต้องระบุชัดเจนว่าผลลัพธ์ที่ได้สร้างขึ้นโดยปัญญาประดิษฐ์ เห็นได้ว่ากฎหมายของสหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีบังคับให้มีการเปิดเผยการใช้ปัญญาประดิษฐ์อย่างชัดเจน ทำให้ผู้บริโภคได้รับทราบข้อเท็จจริงที่สำคัญประกอบการตัดสินใจ และสร้างพื้นฐานความน่าเชื่อถือในการให้บริการ ซึ่งแตกต่างจากกฎหมายไทยที่ยังขาดบทบัญญัติในลักษณะนี้ซึ่งถือเป็นข้อเท็จจริงพื้นฐานที่สำคัญที่ควรแจ้งให้ผู้บริโภคได้รับทราบก่อนการตัดสินใจซื้อสินค้าหรือบริการ เพื่อทำให้เกิดความโปร่งใสในการดำเนินการ

2.4 ข้อกำหนดเกี่ยวกับการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล การใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการให้บริการจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลส่วนบุคคลจำนวนมาก พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 ของไทย กำหนดหลักการพื้นฐาน ได้แก่ การขอความยินยอม การแจ้งวัตถุประสงค์การใช้ข้อมูล สิทธิในการลบข้อมูล และการรักษาความมั่นคงปลอดภัย ซึ่งถือว่าคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังขาดบทบัญญัติที่ครอบคลุมลักษณะการทำงานของปัญญาประดิษฐ์ โดยเฉพาะกรณีที่ระบบปัญญาประดิษฐ์ประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคล แล้วให้ผลลัพธ์ที่มีอคติ (Bias) ซึ่งอาจทำให้ผู้บริโภคได้รับความเสียหายในเรื่องสำคัญ เช่น การขอสินเชื่อหรือการสรรหาบุคลากร อีกทั้งยังไม่มีบทบัญญัติให้สิทธิแก่เจ้าของข้อมูลในการไม่ถูกตัดสินใจโดยระบบปัญญาประดิษฐ์อัตโนมัติแต่เพียงอย่างเดียว และสิทธิขอคำอธิบายว่าระบบปัญญาประดิษฐ์ตัดสินใจอย่างไร ในขณะที่พระราชบัญญัติปัญญาประดิษฐ์ของสหภาพยุโรป มาตรา 86 ประกอบกับมาตรา 22 ของกฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลของสหภาพยุโรป กำหนดให้บุคคลที่ได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจของระบบปัญญาประดิษฐ์ที่มีความเสี่ยงสูงมีสิทธิได้รับคำอธิบายอย่างชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทของปัญญาประดิษฐ์และองค์ประกอบของการตัดสินใจ และมีสิทธิไม่อยู่ภายใต้การตัดสินใจจากกระบวนการประมวลผลอัตโนมัติแต่เพียงอย่างเดียว ส่วนพระราชบัญญัติพื้นฐานด้านปัญญาประดิษฐ์ของสาธารณรัฐเกาหลี มาตรา 34(ข) กำหนดให้ผู้ประกอบการที่ให้บริการปัญญาประดิษฐ์ที่มีผลกระทบสูงต้องกำหนดมาตรการอธิบายผลลัพธ์ หลักเกณฑ์การสร้างผลลัพธ์ และภาพรวมข้อมูลที่ใช้ในการพัฒนาระบบ เห็นได้ว่ากฎหมายปัญญาประดิษฐ์ของสหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีมีบทบัญญัติที่ให้ความคุ้มครองสิทธิของเจ้าของข้อมูลส่วนบุคคลได้อย่างครอบคลุมและสอดคล้องกับสภาพการทำงาน of ระบบปัญญาประดิษฐ์ที่อาจส่งผลกระทบต่อสิทธิของเจ้าของข้อมูลส่วนบุคคลหรือผู้บริโภคได้ ซึ่งหลักการดังกล่าวยังไม่ปรากฏในพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ.2562 หรือกฎหมายของประเทศไทยที่เกี่ยวข้อง ทำให้การคุ้มครองสิทธิของเจ้าของข้อมูลส่วนบุคคลหรือผู้บริโภคยังไม่มี ความเหมาะสมกับลักษณะการทำงานของระบบปัญญาประดิษฐ์

2.5 ข้อกำหนดเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบก่อนการนำไปใช้งาน กลไกการประเมินผลกระทบหรือความเสี่ยงล่วงหน้าก่อนนำระบบปัญญาประดิษฐ์มาให้บริการผู้บริโภคเป็นมาตรการป้องกันอันตรายที่อาจเกิด



ขึ้นกับชีวิต สุขภาพอนามัย และสิทธิของผู้บริโภคที่สำคัญ ซึ่งตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 มาตรา 29/2 กำหนดว่าสินค้าต้องมีความปลอดภัย และมาตรา 29/4 กำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจมีมาตรการป้องกันความเสี่ยงอันเนื่องมาจากสินค้านั้นหมดสิ้นไป แต่ไม่มีบทบัญญัติที่กำหนดกระบวนการประเมินความเสี่ยงก่อนการนำสัญญาประดิษฐ์มาให้บริการโดยเฉพาะ ซึ่งการประเมินความเสี่ยงสำหรับสัญญาประดิษฐ์มีลักษณะแตกต่างจากสินค้าหรือบริการทั่วไปอย่างมีนัยสำคัญ ในขณะที่พระราชบัญญัติสัญญาประดิษฐ์ของสหภาพยุโรป มาตรา 16 กำหนดให้ผู้ให้บริการระบบสัญญาประดิษฐ์ที่มีความเสี่ยงสูงต้องผ่านกระบวนการประเมินความสอดคล้องที่เกี่ยวข้องตามกฎหมายก่อนวางตลาดหรือนำไปใช้งาน และติดเครื่องหมาย CE (Conformité Européene หรือ European Conformity) เพื่อแสดงว่าดำเนินการสอดคล้องกับข้อกำหนดของกฎหมายแล้ว และพระราชบัญญัติพื้นฐานด้านสัญญาประดิษฐ์ของสาธารณรัฐเกาหลี มาตรา 35 กำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับสัญญาประดิษฐ์ที่ให้บริการผลิตภัณฑ์หรือบริการโดยใช้สัญญาประดิษฐ์ที่มีผลกระทบสูงต้องพยายามดำเนินการประเมินผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานล่วงหน้า เห็นได้ว่ากฎหมายของสหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีเห็นความสำคัญของกระบวนการประเมินผลกระทบล่วงหน้าก่อนมีการนำสัญญาประดิษฐ์ออกใช้งาน เพื่อป้องกันหรือลดอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับชีวิต สุขภาพ และสิทธิของผู้บริโภค ตลอดจนสร้างความมั่นใจแก่ผู้ใช้งานหรือผู้บริโภคที่ต้องใช้บริการจากสัญญาประดิษฐ์เหล่านั้น การที่ประเทศไทยไม่มีบทบัญญัติเรื่องดังกล่าวจึงมีความเสี่ยงเป็นอย่างมากที่อาจทำให้ผู้บริโภคได้รับความเดือดร้อนเสียหายต่อชีวิต สุขภาพ หรือสิทธิขั้นพื้นฐาน เนื่องจากไม่มีการตรวจสอบและแก้ไขข้อบกพร่องของระบบสัญญาประดิษฐ์ก่อนการนำไปใช้งาน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ควรดำเนินการก่อนมีการนำระบบสัญญาประดิษฐ์ต่าง ๆ ไปใช้ในการดำเนินธุรกิจหรือออกสู่ท้องตลาด

2.6 ข้อกำหนดเกี่ยวกับการกำกับดูแลโดยมนุษย์ หลักการกำกับดูแลโดยมนุษย์ (Human Oversight) เป็นหัวใจสำคัญของการกำกับดูแลสัญญาประดิษฐ์ที่ปลอดภัย เพื่อป้องกันการตัดสินใจที่ไม่เป็นธรรมหรืออคติ และการละเมิดสิทธิความเป็นส่วนตัว กฎหมายไทยไม่มีบทบัญญัติที่กำหนดหลักการนี้ ซึ่งพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค มาตรา 29/4 กำหนดเพียงให้ผู้ประกอบธุรกิจสอดส่องดูแลความปลอดภัยของสินค้าหรือบริการตลอดระยะเวลาประกัน แต่ไม่ได้กำหนดให้ต้องมีมนุษย์ควบคุมการทำงานของระบบสัญญาประดิษฐ์ ในขณะที่พระราชบัญญัติสัญญาประดิษฐ์ของสหภาพยุโรป มาตรา 14 กำหนดให้ระบบสัญญาประดิษฐ์ที่มีความเสี่ยงสูงต้องออกแบบให้มนุษย์สามารถกำกับดูแลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตรวจสอบและแก้ไขความผิดปกติ ตัดสินใจที่จะไม่ใช้ผลลัพธ์ของระบบ หรือหยุดระบบในสถานการณ์ฉุกเฉิน และพระราชบัญญัติพื้นฐานด้านสัญญาประดิษฐ์ของสาธารณรัฐเกาหลี มาตรา 34(ง) กำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจต้องดำเนินการมาตรการกำกับดูแลโดยมนุษย์สำหรับสัญญาประดิษฐ์ที่มีผลกระทบสูง เพื่อทำให้มั่นใจในความปลอดภัยและความน่าเชื่อถือของระบบดังกล่าว โดยให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกประกาศแนวปฏิบัติโดยละเอียด ซึ่งสร้างความยืดหยุ่นในการปรับปรุงกฎเกณฑ์ในอนาคต เห็นได้ว่าการที่ประเทศไทยไม่มีบทบัญญัติที่กำหนดให้มนุษย์หรือบุคคลธรรมดาเข้ามากำกับดูแลการทำงานของระบบสัญญาประดิษฐ์นั้น ย่อมมีความเสี่ยงที่ผู้บริโภคจะได้รับความเดือดร้อนเสียหายจากการทำงานหรือผลลัพธ์ที่ได้จากระบบสัญญาประดิษฐ์ที่ผิดพลาดหรือไม่ถูกต้อง เนื่องจากไม่มีผู้ใดเข้าไปกำกับดูแลการทำงานของระบบสัญญาประดิษฐ์โดยการตรวจสอบ ยับยั้ง หรือขัดขวางการทำงานที่มีความไม่ถูกต้องและเป็นธรรมต่อผู้บริโภค

2.7 ความรับผิดชอบและบทลงโทษ กฎหมายไทยในปัจจุบันไม่มีบทบัญญัติที่กำหนดความรับผิดชอบจากการใช้สัญญาประดิษฐ์โดยเฉพาะ หากเกิดความเสียหายต้องปรับใช้กฎหมายที่มีอยู่เป็นรายกรณี ซึ่งมีข้อจำกัดสำคัญ



ได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค มาตรา 56/2 และ 56/6 กำหนดโทษจำคุกและปรับสำหรับการไม่มีการป้องกัน อันตราย แต่ไม่มีนิยามมาตรฐานความปลอดภัยของปัญญาประดิษฐ์โดยเฉพาะ พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลครอบคลุมเรื่องการประมวลผลข้อมูล แต่ไม่ครอบคลุมความรับผิดจากการตัดสินใจที่ผิดพลาดของระบบปัญญาประดิษฐ์โดยตรง การฟ้องละเมิดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 อาจผู้มีปัญหาและอุปสรรคสำคัญหลายประการแก่ผู้บริโภค กล่าวคือ ประการแรก ปัญหาเรื่อง “การกระทำ” ของผู้ประกอบการธุรกิจ เนื่องจากในกรณีที่ปัญญาประดิษฐ์ดำเนินการตัดสินใจและให้บริการโดยอัตโนมัติโดยไม่ต้องรอคำสั่งจากผู้ประกอบธุรกิจในแต่ละครั้ง จึงอาจมีประเด็นว่าผู้ประกอบการธุรกิจได้มีการกระทำเกิดขึ้นตามนัยของมาตรา 420 หรือไม่ หรือเป็นเพียงการตัดสินใจของระบบปัญญาประดิษฐ์เองซึ่งยากต่อการระบุตัวผู้รับผิดชอบ ประการที่สอง ปัญหาเรื่องเจตนาหรือประมาทเลินเล่อ การพิสูจน์ว่าผู้ประกอบการธุรกิจมีเจตนาหรือประมาทเลินเล่อในการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้จนก่อให้เกิดความเสียหายนั้นเป็นเรื่องยากอย่างมาก เนื่องจากปัญญาประดิษฐ์เรียนรู้และพัฒนาตัวเองจากข้อมูลขนาดใหญ่ ผู้ประกอบธุรกิจอาจไม่สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าถึงผลลัพธ์ที่ผิดพลาดทุกกรณีได้ และประการที่สาม ผู้บริโภคต้องแบกรับภาระการพิสูจน์อย่างมาก ทั้งเรื่องการกระทำโดยเจตนาหรือประมาทเลินเล่อ และความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำกับผลเสียหายที่เกิดขึ้น ซึ่งในทางปฏิบัติแทบเป็นไปไม่ได้เนื่องจากผู้บริโภคไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลภายในของระบบดังกล่าว ในขณะที่พระราชบัญญัติปัญญาประดิษฐ์ของสหภาพยุโรป มาตรา 99 กำหนดโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนข้อกำหนดเกี่ยวกับการปฏิบัติด้านปัญญาประดิษฐ์ที่ต้องห้าม มีโทษปรับสูงสุด สามสิบล้านยูโร หรือร้อยละเจ็ดของรายได้ รวมทั่วโลก (แล้วแต่จำนวนใดสูงกว่า) และการฝ่าฝืนข้อกำหนดอื่น มีโทษปรับสูงสุดสิบล้านยูโรหรือร้อยละสามของรายได้รวมทั่วโลก ส่วนพระราชบัญญัติพื้นฐานด้านปัญญาประดิษฐ์ของสาธารณรัฐเกาหลี มาตรา 43 กำหนดให้ผู้ที่ไม่แจ้งผู้ใช้ล่วงหน้าถึงการใช้ปัญญาประดิษฐ์ หรือไม่ปฏิบัติตามคำสั่งรัฐมนตรีจะมีค่าปรับทางปกครองไม่เกิน 30 ล้านวอน ซึ่งการกำหนดบทลงโทษที่หนักและชัดเจน โดยเฉพาะของสหภาพยุโรป มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้ผู้ประกอบธุรกิจปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด และช่วยลดความเสี่ยงที่ผู้บริโภคจะได้รับ ความเสียหายจากการใช้ปัญญาประดิษฐ์ ดังนั้น การที่ประเทศไทยไม่มีการกำหนดบทลงโทษที่ชัดเจนจึงเป็นช่องว่างที่ผู้ประกอบการอาจไม่ตระหนักและให้ความสำคัญกับการคุ้มครองผู้บริโภคจากผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้บริการผ่านระบบปัญญาประดิษฐ์ได้

3. จากการศึกษาและวิเคราะห์เปรียบเทียบกฎหมายของประเทศไทย สหภาพยุโรป และสาธารณรัฐเกาหลีแล้วเห็นได้ว่า กฎหมายของประเทศไทยที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันยังมีช่องว่างและไม่ครอบคลุมเพียงพอในการคุ้มครองผู้บริโภคจากการที่ผู้ประกอบการนำปัญญาประดิษฐ์มาให้บริการ ประเทศไทยจึงมีความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนากฎหมายเพื่อกำกับดูแลผู้ประกอบการและคุ้มครองผู้บริโภคในกรณีดังกล่าว โดยสามารถนำแนวทางของสหภาพยุโรปที่เน้นการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและกำหนดมาตรฐานกำกับดูแลไว้อย่างเข้มงวด และแนวทางของสาธารณรัฐเกาหลีที่ผสมผสานการส่งเสริมและกำกับดูแลพร้อมสร้างพื้นฐานความน่าเชื่อถือ โดยปรับให้เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย เพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรมปัญญาประดิษฐ์ให้เติบโตอย่างยั่งยืน พร้อมทั้งให้ความคุ้มครองแก่ผู้บริโภคในสังคมยุคดิจิทัลอย่างเพียงพอและเหมาะสมในขณะเดียวกัน



อภิปรายผล

จากการศึกษาและวิเคราะห์ผลการวิจัยข้างต้น มีประเด็นสำคัญที่นำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ลักษณะและโครงสร้างของกฎหมายในประเทศไทย

จากผลการวิจัยพบว่า ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเฉพาะที่ออกแบบมาเพื่อควบคุมการใช้ปัญญาประดิษฐ์โดยตรง การกำกับดูแลจึงต้องอาศัยการปรับใช้กฎหมายหลายฉบับร่วมกัน เช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิด ซึ่งกฎหมายเหล่านี้ล้วนถูกตราขึ้นก่อนที่เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์จะพัฒนาถึงระดับปัจจุบัน จึงขาดความเฉพาะเจาะจงและเอกภาพในการนำมาใช้บังคับกับลักษณะการทำงานที่มีความซับซ้อนของปัญญาประดิษฐ์ ซึ่งแตกต่างจากสหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีที่ได้บัญญัติกฎหมายปัญญาประดิษฐ์ขึ้นใช้บังคับโดยเฉพาะแล้วอย่างชัดเจน ซึ่งกฎหมายของสหภาพยุโรปมีความครอบคลุมและเข้มงวด โดยจำแนกระบบปัญญาประดิษฐ์ตามระดับความเสี่ยงอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่ระบบที่ถูกห้ามโดยเด็ดขาดไปจนถึงระบบที่มีความเสี่ยงสูงซึ่งต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดเพิ่มเติม หลักการดังกล่าวสะท้อนแนวคิดที่ว่า การกำกับดูแลควรมีความสมดุลระหว่างการส่งเสริมนวัตกรรมและการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน ส่วนกฎหมายของสาธารณรัฐเกาหลีเน้นการสร้างสมดุลระหว่างการส่งเสริมอุตสาหกรรมและการสร้างพื้นฐานความน่าเชื่อถือในการใช้ปัญญาประดิษฐ์ โดยกฎหมายของสหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีต่างให้ความสำคัญกับการกำหนดนิยามคำว่า “ระบบปัญญาประดิษฐ์” อย่างชัดเจน ซึ่งทำให้ขอบเขตการบังคับใช้กฎหมายมีความแน่นอนและลดข้อพิพาทในเชิงตีความ ตรงกันข้ามกับกฎหมายไทยที่ไม่มีการนิยามคำดังกล่าวไว้ในกฎหมายฉบับใดเลย ส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนทางกฎหมายและเปิดช่องให้ผู้ประกอบธุรกิจโต้แย้งการบังคับใช้กฎหมายได้

2. ข้อกำหนดด้านความโปร่งใส

ความโปร่งใสถือเป็นหนึ่งในช่องว่างที่เห็นได้ชัดที่สุดระหว่างกฎหมายไทยกับกฎหมายของสหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลี ซึ่งในสังคมปัจจุบันที่ผู้บริโภคอาจได้พบกับระบบปัญญาประดิษฐ์โดยไม่ทราบว่าคู่สนทนาหรือผู้ให้คำแนะนำของตนมิใช่มนุษย์ สิทธิในการรับรู้ข้อเท็จจริงดังกล่าวจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการตัดสินใจอย่างมีข้อมูล กฎหมายไทยภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค มาตรา 22 กำหนดห้ามเพียงการโฆษณาอันเป็นเท็จหรืออาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดเท่านั้น แต่ไม่ได้กำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจมีหน้าที่เปิดเผยโดยตรงว่าการให้บริการนั้นดำเนินการด้วยปัญญาประดิษฐ์ ซึ่งแตกต่างจากพระราชบัญญัติปัญญาประดิษฐ์ของสหภาพยุโรปและพระราชบัญญัติพื้นฐานด้านปัญญาประดิษฐ์ของสาธารณรัฐเกาหลีที่ต่างบังคับให้ผู้ให้บริการต้องแจ้งผู้ใช้อย่างชัดเจนว่ากำลังโต้ตอบกับปัญญาประดิษฐ์ และต้องระบุว่าเนื้อหาที่ผลิตออกมานั้นสร้างขึ้นโดยปัญญาประดิษฐ์ โดยเฉพาะในกรณีของ Deepfake หรือเนื้อหาเสมือนจริง ความแตกต่างนี้สะท้อนให้เห็นว่ากฎหมายไทยยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับสิทธิของผู้บริโภคในการรับรู้อัตลักษณ์ของผู้ให้บริการ ซึ่งถือเป็นข้อเท็จจริงพื้นฐานที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าและบริการ และไม่สอดคล้องกับหลักการคุ้มครองสิทธิผู้บริโภคในการรับข้อมูลที่ถูกต้องและเพียงพอ ข้อกำหนดด้านความโปร่งใสนี้จึงเป็นสิทธิพื้นฐานสำคัญของผู้บริโภคในยุคสังคมดิจิทัลที่ควรได้รับการรับรองตามกฎหมายอย่างเป็นรูปธรรม

3. การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลในกลไกการทำงานของปัญญาประดิษฐ์



แม้ประเทศไทยจะมีพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 ที่วางหลักการพื้นฐานด้านการขอความยินยอม การแจ้งวัตถุประสงค์ และการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของข้อมูล แต่กฎหมายดังกล่าวยังขาดบทบัญญัติที่สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของการทำงานของปัญญาประดิษฐ์ที่สำคัญสองประการ คือ 1) ปัญหาความลำเอียงหรืออคติของระบบ กล่าวคือ เมื่อระบบปัญญาประดิษฐ์ประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลแล้วให้ผลลัพธ์ที่เลือกปฏิบัติหรือไม่เป็นธรรมผ่านระบบการเรียนรู้ของเครื่องจากข้อมูลในแหล่งต่าง ๆ เช่น การปฏิเสธคำขอสินเชื่อ การคัดกรองผู้สมัครงานโดยอาศัยพารามิเตอร์ที่อาจมีความลำเอียงแฝงอยู่ กฎหมายไทยยังไม่มีกลไกที่ชัดเจนในการจัดการกับสถานการณ์ดังกล่าวนี้ และ 2) สิทธิในการได้รับคำอธิบายหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการสร้างผลลัพธ์และสิทธิในการปฏิเสธการตัดสินใจอัตโนมัติแต่เพียงฝ่ายเดียว ซึ่งกฎหมายของสหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีมีการบัญญัติรับรองสิทธิเหล่านี้ไว้อย่างชัดเจน กรอบของกฎหมายไทยที่ขาดหายไปทั้งสองเรื่องดังกล่าวสร้างความเสียเปรียบให้แก่ผู้บริโภคอย่างมาก เพราะผู้บริโภคที่ได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจของปัญญาประดิษฐ์ไม่อาจเข้าถึงหรือตรวจสอบกระบวนการทำงานของปัญญาประดิษฐ์ได้ อีกทั้งไม่มีสิทธิปฏิเสธหรือคัดค้านการประมวลผลที่เกิดจากการตัดสินใจของปัญญาประดิษฐ์แต่เพียงอย่างเดียว ดังนั้น การกำหนดมาตรการทางกฎหมายในเรื่องดังกล่าวถือเป็นมาตรฐานขั้นต่ำที่ประเทศไทยควรนำมาปรับใช้ เพื่อให้การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลมีความครอบคลุมและสอดคล้องกับสภาพการทำงานของระบบปัญญาประดิษฐ์ที่นำมาใช้กันอย่างแพร่หลายในยุคปัจจุบัน

4. การประเมินผลกระทบล่วงหน้าและการกำกับดูแลโดยมนุษย์

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่ากฎหมายไทยยังไม่มีบทบัญญัติที่กำหนดกระบวนการประเมินความเสี่ยงก่อนนำระบบปัญญาประดิษฐ์ออกใช้งานหรือนำสู่ตลาด ซึ่งแตกต่างจากกฎหมายของสหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีที่กำหนดให้ผู้ให้บริการระบบปัญญาประดิษฐ์ที่มีความเสี่ยงสูงต้องผ่านกระบวนการประเมินความสอดคล้องตามกฎหมายก่อนนำออกใช้งาน หรือต้องมีการประเมินผลกระทบต่อสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานล่วงหน้าหากนำปัญญาประดิษฐ์ที่มีผลกระทบสูงมาให้บริการ อีกทั้งเรื่องหลักการกำกับดูแลโดยมนุษย์ (Human Oversight) ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารความเสี่ยงด้านปัญญาประดิษฐ์ ก็ยังไม่ปรากฏในกฎหมายไทย ในขณะที่กฎหมายของสหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีต่างกำหนดให้ระบบที่มีความเสี่ยงหรือผลกระทบสูงต้องออกแบบให้มนุษย์สามารถตรวจสอบ แทรกแซง และหยุดการทำงานได้ในทุกเวลา การที่ประเทศไทยไม่มีบทบัญญัติทั้งเรื่องการประเมินผลกระทบล่วงหน้าและการกำกับดูแลระบบโดยมนุษย์ทำให้ประเทศไทยขาดมาตรการป้องกันความเสี่ยงล่วงหน้าที่อาจเกิดขึ้นจากการนำปัญญาประดิษฐ์มาให้บริการ ซึ่งเป็นความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากระบบปัญญาประดิษฐ์ที่ดำเนินการตัดสินใจแล้วส่งผลกระทบต่อชีวิต สุขภาพ สิทธิและผลประโยชน์ของผู้บริโภค แต่ไม่มีมาตรการหรือกลไกการตรวจสอบถ่วงดุลที่เพียงพอ เพื่อป้องกันหรือระงับความเสียหายเหล่านั้นได้

5. ความรับผิดชอบและบทลงโทษ

จากผลการวิจัยทำให้เห็นอีกหนึ่งในช่องว่างที่ส่งผลกระทบอย่างมากในทางปฏิบัติคือ เรื่องกลไกความรับผิดชอบและบทลงโทษ ซึ่งปัจจุบันหากผู้บริโภคได้รับความเสียหายจากการใช้ปัญญาประดิษฐ์และต้องการเรียกร้องค่าสินไหมทดแทน ผู้บริโภคจำเป็นต้องพิสูจน์ความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจตามบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิด มาตรา 420 ซึ่งกำหนดให้ผู้เสียหายต้องแสดงให้เห็นว่าการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ มีการกระทำที่ผิดกฎหมาย และมีความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำกับความเสียหาย ซึ่งในทางปฏิบัติแทบเป็นไปไม่ได้ เพราะผู้บริโภคมักไม่มีสิทธิเข้าถึงข้อมูลภายในหรือลักษณะการทำงานของระบบ



ปัญญาประดิษฐ์ที่ก่อให้เกิดความเสียหาย แต่กฎหมายของสหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีมีการกำหนดบทลงโทษที่ชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหภาพยุโรปมีบทลงโทษที่เข้มงวด ซึ่งสร้างแรงจูงใจทางเศรษฐกิจที่มีนัยสำคัญให้ผู้ประกอบธุรกิจปฏิบัติตามกฎหมายอย่างจริงจัง การขาดบทลงโทษที่ชัดเจนและเพียงพอในกฎหมายไทยจึงทำให้ขาดแรงกดดันให้ผู้ประกอบธุรกิจให้ความสำคัญกับการคุ้มครองผู้บริโภคในระดับที่เหมาะสม ซึ่งอาจส่งผลเสียหายต่อผู้บริโภคที่รับบริการจากผู้ประกอบธุรกิจได้

ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับข้อค้นพบของงานวิจัยก่อนหน้านี้ที่ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนากฎหมายด้านปัญญาประดิษฐ์ ดังเช่น Tifani Sadek และคณะ (2024) ที่วิเคราะห์ผลกระทบของปัญญาประดิษฐ์ต่อกฎหมายความเป็นส่วนตัวและพบว่าการใช้ปัญญาประดิษฐ์โดยปราศจากกรอบกฎหมายที่ชัดเจนนำไปสู่ความเสี่ยงต่อสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับช่องว่างที่งานวิจัยนี้ระบุว่าประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายปัญญาประดิษฐ์โดยเฉพาะซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการให้ความคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคที่รับบริการจากผู้ประกอบธุรกิจผ่านระบบปัญญาประดิษฐ์ นอกจากนี้ แนวคิดความรับผิดชอบของอัลกอริทึม (Algorithmic Accountability) ที่ได้รับการพัฒนาในวงวิชาการต่างประเทศยังชี้ให้เห็นว่าการกำกับดูแลปัญญาประดิษฐ์ต้องมีทั้งมิติของความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการมีกลไกเยียวยา ซึ่งกฎหมายของสหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีนำมาปรับใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรมมากกว่ากฎหมายไทยในปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาผลการวิจัยโดยภาพรวม เห็นได้ว่ากฎหมายของประเทศไทยที่ใช้บังคับอยู่ยังมีช่องว่างและไม่รองรับกับการคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคที่รับบริการจากผู้ประกอบธุรกิจที่ใช้ปัญญาประดิษฐ์อย่างเหมาะสม ซึ่งช่องว่างเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นความเสี่ยงทางกฎหมาย แต่ยังเป็นความเสี่ยงต่อสุขภาพ ชีวิต และสิทธิของผู้บริโภคอย่างเห็นได้ชัด การที่สหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีบัญญัติกฎหมายปัญญาประดิษฐ์ขึ้นมาใช้บังคับแสดงให้เห็นว่าการมีกฎหมายเฉพาะที่ออกแบบมาเพื่อรองรับลักษณะเฉพาะของปัญญาประดิษฐ์โดยตรงนั้น ไม่เพียงแต่จะสร้างความชัดเจนให้แก่ผู้ประกอบการและผู้บริโภคเท่านั้น แต่ยังเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างความไว้วางใจในระบบนิเวศปัญญาประดิษฐ์ที่จะเจริญก้าวหน้าต่อไปในอนาคต การที่ประเทศไทยยังต้องพึ่งพาการปรับใช้กฎหมายที่มีอยู่เดิมซึ่งไม่ได้ออกแบบมาเพื่อเทคโนโลยีนี้โดยตรง จึงถือเป็นความเร่งด่วนที่ควรได้รับการพิจารณาแก้ไขโดยเร็ว ทั้งในบริบทของการคุ้มครองประชาชนหรือผู้บริโภคและในบริบทของการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาและการใช้งานปัญญาประดิษฐ์อย่างมีความรับผิดชอบและยั่งยืนต่อไปในระยะยาว

สรุป/ข้อเสนอแนะ

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบกฎหมายไทยกับกฎหมายปัญญาประดิษฐ์ของสหภาพยุโรปและสาธารณรัฐเกาหลีแล้วเห็นได้ว่า กฎหมายไทยที่ใช้บังคับในปัจจุบันยังไม่มีมาตรการครอบคลุมเพียงพอในการกำหนดความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจที่นำปัญญาประดิษฐ์มาให้บริการแก่ผู้บริโภค เนื่องจากขาดกรอบกฎหมายเฉพาะสำหรับปัญญาประดิษฐ์ ทำให้ต้องอาศัยการตีความและปรับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องในบริบทที่ไม่ได้ออกแบบมาอย่างเหมาะสมกับเทคโนโลยีนี้ ซึ่งสร้างความไม่แน่นอนทางกฎหมายทั้งสำหรับผู้ประกอบธุรกิจและผู้บริโภค อีกทั้งยังไม่มีกำหนดหน้าที่เฉพาะที่สอดคล้องกับลักษณะทางเทคนิคของปัญญาประดิษฐ์ เช่น หน้าที่ความโปร่งใส หน้าที่ในการประเมินผลกระทบล่วงหน้า หน้าที่ในการดูแลควบคุมโดยมนุษย์ ทำให้การคุ้มครองผู้บริโภคอาจไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ ซึ่งผู้เขียนมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้



1. ข้อเสนอแนะในการพัฒนากฎหมาย แบ่งเป็น 2 กรณี ตามกรอบระยะเวลาในการดำเนินการ ดังนี้

ระยะสั้น ดำเนินการเร่งด่วนด้วยการออกกฎหมายลูกโดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องซึ่งพิจารณาปรับใช้ตามแต่ละกรณี เนื่องจากสามารถดำเนินการได้โดยเร็วกว่าการบัญญัติหรือการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติ เพื่อคุ้มครองสิทธิแก่ผู้บริโภคได้โดยเร็ว เช่น การอาศัยอำนาจตามมาตรา 22 วรรคสอง (5) แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ.2522 ที่กำหนดให้ข้อความที่เป็นการไม่เป็นธรรมต่อผู้บริโภคหรือเป็นข้อความที่อาจก่อให้เกิดผลเสียต่อสังคมเป็นส่วนรวมได้แก่ ข้อความอย่างอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง ซึ่งมาตรา 8 วรรคหนึ่งให้อำนาจนายกรัฐมนตรีออกกฎกระทรวงเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้ได้ จึงอาจออกกฎกระทรวงเพื่อกำหนดให้การใช้ข้อความในการโฆษณาเพื่อให้บริการแก่ผู้บริโภคที่ได้มาจากระบบปัญญาประดิษฐ์ ต้องมีการแจ้งข้อเท็จจริงนั้นให้ผู้บริโภคทราบ หรือการอาศัยอำนาจตามมาตรา 16(4) และ(6) แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลที่ให้อำนาจคณะกรรมการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลออกประกาศหรือระเบียบเพื่อให้การดำเนินการเป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ และออกประกาศกำหนดข้อปฏิบัติในการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเป็นแนวทางให้ผู้ควบคุมข้อมูลส่วนบุคคลและผู้ประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลปฏิบัติ โดยออกประกาศกำหนดแนวปฏิบัติแก่ผู้ประกอบการธุรกิจซึ่งเป็นผู้ควบคุมข้อมูลส่วนบุคคลที่ทำการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลด้วยระบบปัญญาประดิษฐ์ต้องให้สิทธิแก่ผู้บริโภคหรือเจ้าของข้อมูลส่วนบุคคลในการได้รับคำอธิบายเกี่ยวกับเหตุผลในการตัดสินใจของปัญญาประดิษฐ์ และสิทธิที่จะคัดค้านหรือไม่ถูกตัดสินใจโดยระบบปัญญาประดิษฐ์โดยอัตโนมัติเพียงอย่างเดียว

ระยะยาว อาจดำเนินการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติที่ใช้บังคับอยู่ หรือบัญญัติกฎหมายปัญญาประดิษฐ์ขึ้นมาใช้บังคับโดยเฉพาะ ดังนี้

ก) การแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องในปัจจุบัน เช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 โดยการกำหนดนิยามคำว่า “ปัญญาประดิษฐ์” “ระบบปัญญาประดิษฐ์” “ความปลอดภัยของบริการ” ให้ครอบคลุมชัดเจน เพื่อให้เห็นถึงขอบเขตการใช้บังคับของกฎหมาย กำหนดให้การบริการของผู้ประกอบการธุรกิจที่ใช้ปัญญาประดิษฐ์ต้องมีการกำกับดูแลโดยมนุษย์ในการทำงานของระบบปัญญาประดิษฐ์ กำหนดให้ผู้ประกอบการธุรกิจที่ให้บริการแก่ผู้บริโภคต้องเปิดเผยข้อเท็จจริงในการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ โดยเฉพาะกรณีที่ปัญญาประดิษฐ์ทำหน้าที่แทนพนักงานในการสนทนาหรือให้คำแนะนำ รวมถึงกำหนดให้ต้องระบุในสัญญาหรือเงื่อนไขการให้บริการว่ามีการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้อย่างไร และกำหนดบทลงโทษที่หนักขึ้นให้สอดคล้องกับขนาดหรือรายได้ของธุรกิจ หรือแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ.2562 โดยกำหนดสิทธิของเจ้าของข้อมูลส่วนบุคคลในหมวด 3 เพิ่มเติมให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ เช่น สิทธิในการไม่ถูกตัดสินใจโดยปัญญาประดิษฐ์อัตโนมัติในเรื่องสำคัญ สิทธิขอคำอธิบายเหตุผลในการตัดสินใจของปัญญาประดิษฐ์

ข) การบัญญัติกฎหมายปัญญาประดิษฐ์ขึ้นมาโดยเฉพาะ เพื่อส่งเสริมและกำกับดูแลการใช้ปัญญาประดิษฐ์ในประเทศอย่างชัดเจนและเป็นระบบ โดยเน้นความสมดุลระหว่างการคุ้มครองผู้บริโภคและการส่งเสริมการใช้ปัญญาประดิษฐ์ในประเทศ ซึ่งอาจนำแนวทางตามพระราชบัญญัติปัญญาประดิษฐ์ของสหภาพยุโรปและพระราชบัญญัติพื้นฐานด้านปัญญาประดิษฐ์ของสาธารณรัฐเกาหลีมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย โดยเน้นหลักการ 5 ประการ ดังนี้



หลักการที่ 1 Risk-based Approach มีการกำหนดนิยามและจำแนกระดับความเสี่ยงของปัญญาประดิษฐ์อย่างชัดเจน และกำหนดหน้าที่แก่ผู้เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ผลิต ผู้พัฒนา ผู้ให้บริการ ผู้ใช้งาน ที่เพิ่มขึ้นตามระดับความเสี่ยงที่มากขึ้น

หลักการที่ 2 Transparency มีบทบัญญัติที่บังคับให้มีเปิดเผยการใช้ปัญญาประดิษฐ์ต่อผู้บริโภคในทุกกรณี เช่น แจ้งให้ทราบถึงการตอบโต้กับระบบปัญญาประดิษฐ์ แจ้งให้ทราบว่าข้อความ รูปภาพ เสียงมาจากระบบปัญญาประดิษฐ์ รวมถึงสิทธิในการได้รับคำอธิบายการทำงานของระบบปัญญาประดิษฐ์ และการไม่ถูกตัดสินใจโดยระบบปัญญาประดิษฐ์โดยอัตโนมัติเพียงอย่างเดียว เพื่อให้ผู้บริโภคได้รับข้อมูลที่ถูกต้องตามความจริงและเกิดความโปร่งใสในการดำเนินการ

หลักการที่ 3 Accountability มีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบที่ชัดเจนของผู้ที่เกี่ยวข้องตลอดวงจรชีวิตของปัญญาประดิษฐ์ เช่น ผู้พัฒนา ผู้ผลิต ผู้นำเข้า ผู้จำหน่าย ผู้ให้บริการ ผู้ใช้งาน เช่น การให้มีการประเมินความเสี่ยงก่อนการนำระบบมาใช้งาน การลงทะเบียนผู้ใช้งานในระบบฐานข้อมูลของภาครัฐ การเก็บรักษาบันทึกที่สร้างขึ้นโดยอัตโนมัติจากระบบ การตรวจสอบการปฏิบัติตามข้อกำหนดของกฎหมายอย่างครบถ้วน การติดเครื่องหมายว่าดำเนินการสอดคล้องตามข้อกำหนดไว้บนระบบหรือบรรจุภัณฑ์อย่างชัดเจน เพื่อส่งเสริมการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ควบคู่กับการสร้างความน่าเชื่อถือแก่ผู้บริโภคหรือประชาชนที่เกี่ยวข้อง

หลักการที่ 4 Human Oversight มีบทบัญญัติที่บังคับให้มีกลไกการกำกับดูแลการทำงานของระบบปัญญาประดิษฐ์โดยมนุษย์ เพื่อให้แทรกแซง ชัดขวาง หรือหยุดการทำงานของระบบได้ เมื่อเห็นว่าระบบปัญญาประดิษฐ์จะให้ผลลัพธ์ที่ผิดพลาด ไม่ถูกต้อง หรือไม่เป็นธรรม เพื่อป้องกันมิให้เกิดความเสียหายต่อชีวิต สุขภาพ และสิทธิของประชาชน

หลักการที่ 5 Effective Enforcement ให้มีการจัดตั้งหรือมอบหมายให้หน่วยงานใดทำหน้าที่กำกับดูแลเรื่องปัญญาประดิษฐ์โดยเฉพาะ ไม่มีหน้าที่ทับซ้อนกันกับหน่วยงานอื่น เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ และกำหนดบทลงโทษที่หนักและเข้มงวด เช่น โทษปรับทางปกครองที่มีจำนวนสูงลักษณะเดียวกันสหภาพยุโรป โทษทางแพ่งที่ให้อำนาจศาลสั่งให้จ่ายค่าสินไหมทดแทนเพื่อการลงโทษเพิ่มขึ้นจากจำนวนค่าสินไหมทดแทนที่แท้จริงที่ศาลกำหนดได้ตามที่เห็นสมควร เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องยำเกรงต่อการปฏิบัติที่ฝ่าฝืนกฎหมาย นอกจากนี้ ควรนำหลักความรับผิดชอบโดยเคร่งครัดมาใช้ในการกำหนดความรับผิดแก่ผู้ประกอบการธุรกิจ เพื่อผลักดันการพิสูจน์ไปยังผู้ประกอบการในกรณีที่ความเสียหายเกิดขึ้นจากการที่ผู้ประกอบการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ให้บริการแล้วเกิดความเสียหายต่อผู้บริโภค เนื่องจากผู้ประกอบการเข้าถึงข้อมูลหรือทราบข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับปัญญาประดิษฐ์หรือการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ได้ดีกว่าผู้บริโภค

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ในระหว่างที่ยังไม่มีกฎหมายที่กำหนดความรับผิดชอบของผู้ประกอบการก็นำมาปัญญาประดิษฐ์มาใช้ให้บริการแก่ผู้บริโภคอย่างชัดเจน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรร่วมกันกำกับดูแลผู้ประกอบการธุรกิจที่นำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ให้บริการแก่ผู้บริโภค ได้แก่ (1) สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคควรออกคำแนะนำหรือหลักเกณฑ์เฉพาะสำหรับผู้ประกอบการธุรกิจที่ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการโฆษณาและบริการ กำหนดให้ต้องมีการแจ้งผู้บริโภคก่อนที่จะมีการโต้ตอบกับระบบปัญญาประดิษฐ์ และจัดตั้งกลไกรับเรื่องร้องเรียนที่เกี่ยวข้องกับ AI โดยเฉพาะ รวมทั้งสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ผู้ประกอบการอย่างจริงจังในการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการประกอบธุรกิจและความเสี่ยงอันตรายที่อาจเกิดขึ้นแก่ผู้บริโภค เพื่อสร้างความตระหนักแก่ผู้ประกอบการถึง



ผลกระทบที่ผู้บริโภคจะได้รับ โดยไม่คำนึงถึงแต่ผลประโยชน์ธุรกิจของตนเพียงอย่างเดียว (2) สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลควรออกแนวปฏิบัติเฉพาะสำหรับการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลด้วยระบบปัญญาประดิษฐ์ รวมถึงการตัดสินใจอัตโนมัติและการประเมินความเสี่ยงด้านความเป็นส่วนตัว (Privacy Impact Assessment) สำหรับระบบปัญญาประดิษฐ์ที่มีความเสี่ยงสูง และ (3) สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัลควรพัฒนาระบบการลงทะเบียนผู้ประกอบการธุรกิจที่ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการให้บริการแก่ผู้บริโภค เพื่อให้มีฐานข้อมูลสำหรับการกำกับดูแลและตรวจสอบข้อมูลย้อนหลังเมื่อเกิดปัญหา และส่งเสริมการนำมาตรฐานและแนวปฏิบัติจริยธรรมปัญญาประดิษฐ์ไปใช้อย่างจริงจัง

เอกสารอ้างอิง

- ไทยพีบีเอส. (2567). ป้องกัน “AI” แปลงเป็นมิถุนาชีพ สภาผู้บริโภคชงแก้กฎหมายควบคุม. เรียกใช้เมื่อ 2 พฤษภาคม 2568 จาก <https://www.thaipbs.or.th/now/content/931>
- พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560. (2560, 24 มกราคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนที่ 10 ก.
- พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562. (2562, 27 พฤษภาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 136 ตอนที่ 69 ก.
- พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522. (2522, 4 พฤษภาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 96 ตอนที่ 72.
- สถาบันข้อมูลขนาดใหญ่. (2566). บทบาทของปัญญาประดิษฐ์ในกลยุทธ์ธุรกิจสมัยใหม่. เรียกใช้เมื่อ 1 พฤษภาคม 2568 จาก <https://bdi.or.th/data-for-business/ai-in-modern-business/>
- สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล. (2566). ทิศทาง AI ไทยสู่อุตสาหกรรมการผลิต. เรียกใช้เมื่อ 1 พฤษภาคม 2568 จาก <https://www.depa.or.th/th/article-view/ai-for-industrial-sector>
- Baig, A., & Gardezi, S. E. (2025). An overview of South Korea's Basic Act on the development of artificial intelligence and creation of a trust base (Basic AI Act). Retrieved May 3, 2025, from Securiti: <https://securiti.ai/south-korea-basic-act-on-development-of-ai/>
- European Parliament. (2025). EU AI Act: First regulation on artificial intelligence. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20230601STO93804/eu-ai-act-first-regulation-on-artificial-intelligence>
- European Union. (2024). Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council (EU Artificial Intelligence Act). Retrieved January 15, 2026, from <https://artificialintelligenceact.eu/the-act/>
- Sadek, T., Stanley, K. D., Smith, G., Marcinek, K., Cormarie, P., & Gunashekar, S. (2024). Artificial Intelligence Impacts on Privacy Law. Retrieved May 2, 2025, from https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA3243-2.html

คำแนะนำสำหรับผู้เขียน



1. นโยบายการตีพิมพ์ในวารสารกฎหมายและสังคมรังสิต

วารสารกฎหมายและสังคมรังสิตเป็นวารสารวิชาการของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าทางด้านกฎหมายและสังคมและเผยแพร่บทความวิจัยและบทความวิชาการแก่นักวิจัย นักวิชาการ คณาจารย์และนักศึกษา เพื่อสนับสนุนการศึกษา การสอน การวิจัยและงานวิชาการในมหาวิทยาลัยรังสิต และจากสถาบันและภายนอก รวมทั้งนักวิชาการและผู้สนใจ โดยเน้นสาขานิติศาสตร์ และสาขาสังคมศาสตร์ เปิดรับบทความภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ บทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ อย่างน้อย 3 ท่าน บทความที่เสนอมจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อพิมพ์ลงในวารสารอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะระบบการอ้างอิงและรูปแบบการนำเสนอ

ผลงานที่ส่งมาจะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวารสาร ทศนะและข้อคิดเห็นที่ปรากฏในบทความวารสาร ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความนั้น มิใช่ความคิดของคณะผู้จัดทำ และไม่ถือเป็นทศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการ ทั้งนี้กองบรรณาธิการไม่สงวนลิขสิทธิ์ในการคัดลอกแต่ให้อ้างอิงแสดงที่มาให้ถูกต้อง กำหนดออกวารสารปีละ 4 ฉบับ (ราย 3 เดือน)

ฉบับที่ 1 เดือน มกราคม – มีนาคม

ฉบับที่ 2 เดือน เมษายน – มิถุนายน

ฉบับที่ 3 เดือน กรกฎาคม – กันยายน

ฉบับที่ 4 เดือน ตุลาคม – ธันวาคม

2. ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสารกฎหมายและสังคมรังสิต

1) บทความวิจัย (Research Article) เป็นบทความที่นำเสนอการค้นคว้าวิจัย เกี่ยวกับกฎหมาย สังคมศาสตร์ สังคมศาสตร์ทั่วไป

2) บทความวิชาการ (Academic Article) เป็นบทความวิเคราะห์ วิจัยหรือเสนอแนวคิดใหม่

3. รูปแบบของการจัดเตรียมต้นฉบับ

1) ต้นฉบับบทความต้องมีความยาว 9 - 15 หน้ากระดาษ A4 หรือ B5 (รวมเอกสารอ้างอิง) พิมพ์บนกระดาษหน้าเดียว ใช้ตัวอักษรแบบ THSarabunPSK เท่านั้น ตั้งค่าน้ำกระดาษโดยเว้นขอบบน ขอบซ้าย 1 นิ้ว และขอบขวา ขอบล่าง 1 นิ้ว กำหนดระยะห่างระหว่างบรรทัดเท่ากับ 1 และเว้นบรรทัดระหว่างแต่ละย่อหน้า



การนำเสนอรูปภาพและตาราง ต้องนำเสนอรูปภาพและตารางที่มีความคมชัดพร้อมระบุหมายเลขกำกับรูปภาพไว้ด้านล่าง พิมพ์เป็นตัวหนาเช่นตาราง 1 หรือ Table 1 และ รูป 1 หรือ Figure 1 รูปภาพที่นำเสนอต้องมีรายละเอียดของข้อมูลครบถ้วนและเข้าใจได้โดยไม่ต้องกลับไปอ่านที่เนื้อความอีก ระบุลำดับของรูปภาพทุกรูปให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่อยู่ในต้นฉบับ โดยคำอธิบายต้องกระชับและสอดคล้องกับรูปภาพที่นำเสนอ

- 2) ชื่อเรื่องต้องมีภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พิมพ์ไว้หน้าแรกตรงกลาง
- 3) ชื่อผู้เขียน ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พร้อมระบุชื่อสังกัดหรือหน่วยงาน และ Email.
- 4) มีบทคัดย่อภาษาไทย จำนวนคำอยู่ที่ประมาณ 300-350 คำ
- 5) กำหนดคำสำคัญ (Keywords) 3-5 คำ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- 6) การเรียงหัวข้อ หัวข้อใหญ่สุด ให้พิมพ์ชิดขอบด้านซ้าย หัวข้อย่อยเว้นห่างจาก หัวข้อใหญ่ 3-5 ตัวอักษร พิมพ์ตัวที่ 6 และหัวข้อย่อยขนาดเดียวกัน ต้องพิมพ์ให้ตรงกัน เมื่อขึ้นหัวข้อใหญ่ ให้เว้นระยะห่าง 1 บรรทัด
- 7) การใช้ตัวเลขคำย่อ และวงเล็บ ควรใช้ตัวเลขอารบิกทั้งหมด ใช้คำย่อที่เป็น สากลเท่านั้น(ระบุคำเต็มไว้ในครั้งแรก) การวงเล็บภาษาอังกฤษ ควรใช้ดังนี้ (Student centred learning

บทความวิจัย ให้เรียงลำดับสาระ ดังนี้

- 1) บทคัดย่อ (Abstract) เสนอวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการวิจัยและผลการวิจัยโดยสรุปมีความกะทัดรัด และสั้น
- 2) บทนำ (Introduction) ระบุความสำคัญของปัญหาการวิจัยกรอบแนวคิดและระบุวัตถุประสงค์การวิจัย
- 3) ระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology) ระบุแบบแผนการวิจัยการได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่างและการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล
- 4) ผลการวิจัย/ผลการทดลอง (Results) เสนอผลที่พบตามวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับอย่างชัดเจน ควรเสนอในรูปตารางหรือแผนภูมิ
- 5) อภิปรายผล/วิจารณ์ (Discussion) เสนอเป็นความเรียง ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของผลการวิจัยกับกรอบแนวคิด และงานวิจัยที่ผ่านมา ไม่ควรอภิปรายเป็นข้อ ๆ แต่ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของตัวแปรที่ศึกษาทั้งหมด
- 6) องค์ความรู้ใหม่ (ถ้ามี) (Originality and Body of Knowledge) ระบุองค์ความรู้อันเป็นผลสัมฤทธิ์ที่ได้จากการวิจัย สังเคราะห์ออกมาในรูปแบบโมเดล พร้อมคำอธิบายรูปแบบ/โครงสร้างของโมเดลอย่างกระชับ เข้าใจง่าย
- 7) สรุป (Conclusion) /ข้อเสนอแนะ (Recommendation) ระบุข้อสรุปที่สำคัญและข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และประเด็นสำหรับการวิจัยต่อไป
- 8) เอกสารอ้างอิง (References) ต้องเป็นรายการที่มีการอ้างอิงไว้ในเชิงบรรณานุกรม



บทความวิชาการ ให้เรียงลำดับสาระ ดังนี้

- 1) บทคัดย่อ (Abstract)
- 2) บทนำ (Introduction)
- 3) เนื้อเรื่อง (Content) แสดงสาระสำคัญที่ต้องการนำเสนอตามลำดับ
- 4) สรุป (Conclusion)
- 5) เอกสารอ้างอิง (Reference) การอ้างอิงในเนื้อเรื่องใช้ระบบ APA

4. ระบบการอ้างอิงและเอกสารอ้างอิงทางวิชาการ

เอกสารที่นำมาอ้างอิงควรได้มาจากแหล่งที่มีการตีพิมพ์ชัดเจน อาจเป็นวารสาร หนังสือหรือข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตทั้งนี้ผู้เขียนบทความต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อความถูกต้องของเอกสารอ้างอิงทั้งหมดก่อนส่งต้นฉบับ ผู้เขียนบทความควรตรวจสอบถึงความถูกต้อง ของการอ้างอิงเอกสาร เพื่อป้องกันความล่าช้าในการตีพิมพ์ บทความ เนื่องจากบทความที่มีการอ้างอิงไม่ถูกต้องจะไม่ได้การส่งต่อเพื่อพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิจนกว่า การอ้างอิงเอกสารจะได้รับการแก้ไขให้สมบูรณ์

การอ้างอิงในเนื้อหาบทความ

รูปแบบการอ้างอิงในเนื้อเรื่องและท้ายเล่มใช้วิธีการอ้างอิงระบบนาม – ปี ตามรูปแบบของ American Psychological Association (APA) ให้ใช้ระบบตัวอักษรโดยใช้วงเล็บ เปิด-ปิด แล้วระบุชื่อ-นามสกุลของผู้เขียนและปีที่ตีพิมพ์ กำกับท้ายเนื้อความที่ได้อ้างอิง ตัวอย่างเช่น การปฏิวัติทางอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 (Industry 4.0) ภาครัฐและภาคอุตสาหกรรมจะต้องเตรียมพร้อมในหลาย ๆ ด้านและสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ การเตรียมพร้อมด้านทรัพยากรมนุษย์ เพื่อรองรับอุตสาหกรรมใหม่และเศรษฐกิจยุคใหม่ เป็นการพัฒนาค้นคว้า อุตสาหกรรมอนาคต เชื่อมโยงทรัพยากรบุคคล ความรอบรู้ นวัตกรรมทางความคิด และเทคโนโลยีดิจิทัล เป็นหนึ่งเดียวกับการขับเคลื่อนอุตสาหกรรม (ธนิศ ไสรัตน์, 2559) โดยเอกสารอ้างอิงที่ใช้ในการอ้างอิงในบทความ จะต้องปรากฏในเอกสารอ้างอิงท้ายบทความทุกรายการ โดยรูปแบบของเอกสารอ้างอิง มีดังนี้

อ้างอิงจากเอกสารภาษาไทย

- 1) พระไตรปิฎกและอรรถกถาให้อ้างชื่อคัมภีร์ / เล่มที่/ข้อที่/เลขหน้า แล้วตามด้วยชื่อหน่วยงานผู้จัดทำ ตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) พร้อมปีที่พิมพ์ ตัวอย่าง เช่น “ภิกษุทั้งหลายรูปเวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ เป็นอนัตตา ภิกษุทั้งหลาย ถ้ารูปเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้รูปเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ” (วิ.ม. 4/20/27) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)
- 2) ผู้แต่งหนึ่งราย ให้อ้างชื่อ-นามสกุลผู้แต่ง แล้วตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และตามด้วยปีที่พิมพ์ เช่น (ธนิศ ไสรัตน์, 2557)
- 3) ผู้แต่งสองราย ให้อ้างชื่อ-นามสกุลของผู้แต่งทั้งสองรายโดยใช้คำว่า “และ” ในการเชื่อมผู้เขียนทั้งสองแล้วตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และปีที่พิมพ์ เช่น (ธนิศ ไสรัตน์ และอิงครัต ดลเจิม, 2561)



4) ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 2 รายให้อ้างชื่อ-นามสกุลของผู้แต่งรายแรก แล้วเพิ่มคำว่า “และคณะ” แล้วตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และตามด้วยปีที่พิมพ์ เช่น (ธานี วรรณัทธ์ และคณะ, 2563)

5) กรณีที่เนื้อความเป็นเรื่องเดียวกัน หรือผลการวิจัยเหมือนกัน แต่มีผู้อ้างอิงหลายคนให้ใช้รายการอ้างอิงที่ใกล้เคียงกับปีปัจจุบันมากที่สุด (ค้นพบล่าสุด) หรือหากเป็นแนวคิดทฤษฎีก็ควรอ้างอิงเจ้าของแนวคิดทฤษฎี หรือบุคคลผู้เป็นที่ยอมรับของวงการวิชาการส่วนใหญ่เป็นสำคัญ

อ้างอิงจากเอกสารภาษาอังกฤษ

1) ถ้ามีผู้แต่งหนึ่งราย ให้อ้างนามสกุลของผู้แต่ง ตามด้วยอักษรตัวย่อของชื่อภาษาอังกฤษ ตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และปีที่พิมพ์ เช่น (Kiarash, A., 2007)

2) ถ้ามีผู้แต่งสองราย ให้อ้างนามสกุลของผู้แต่งรายแรก ตามด้วยอักษรตัวย่อของชื่อภาษาอังกฤษ ตามด้วยเครื่องหมายแอนด์ (&) คั่นกลาง ตามด้วยนามสกุลของผู้แต่งรายที่สองและตามด้วยอักษรย่อของชื่อภาษาอังกฤษ แล้วตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และปีที่พิมพ์ เช่น (Werker, J. F. & Desjardins, R. N, 2004)

3) ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 2 รายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่งรายแรก ตามด้วยอักษรตัวย่อของชื่อภาษาอังกฤษตามด้วย et al. ตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และปีที่พิมพ์ เช่น (Bloom, B. S., et al.)

เอกสารอ้างอิงท้ายเล่ม

(1) พระไตรปิฎก อรรถกถา

รูปแบบ :

ผู้แต่ง.// (ปีที่พิมพ์).// ชื่อพระไตรปิฎกอรรถกถา.// สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

ตัวอย่าง :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

(2) หนังสือ

รูปแบบ :

ผู้แต่ง.// (ปีที่พิมพ์).// ชื่อหนังสือ.// (ครั้งที่พิมพ์).// สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

ตัวอย่าง :

ธานี วรรณัทธ์. (2558). หลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.

(3) บทความในหนังสือ

รูปแบบ :

ผู้แต่ง.// (ปีที่พิมพ์).// ชื่อบทความ.// ใน ชื่อบรรณาธิการ (บรรณาธิการ).// ชื่อเรื่อง/ (เลขหน้าให้อ้าง).// สถานที่พิมพ์: /สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

ตัวอย่าง :

พระสุริยา คงคาไหว. (2560). การสร้างความคิดนามธรรมในวัฒนธรรมไทย ใน ปวีตร



ว่องวีระ. *ทฤษฎี และวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม*. (หน้า 112). กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.

(4) บทความจากวารสาร

รูปแบบ :

ผู้แต่ง.// (ปีที่พิมพ์).// ชื่อบทความ.// ชื่อวารสาร.// ปีที่/ (ฉบับที่), / เลขหน้าแรก ที่ตีพิมพ์-เลขหน้าสุดท้ายที่ตีพิมพ์.

ตัวอย่าง :

ธานี วรภัทร์. (2563). มาตรการทางกฎหมายในการลดอันตรายจากการใช้กัญชาทางการแพทย์. *วารสาร สังคมศาสตร์และวัฒนธรรม*, 5(2), 35-49.

(5) บทความในสารานุกรม

รูปแบบ : ผู้แต่ง.// (ปีที่พิมพ์).// ชื่อบทความ.// ใน ชื่อสารานุกรม, / (เล่มที่อ้าง, หน้า เลขหน้าที่อ้าง). สถานที่พิมพ์: / สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

ตัวอย่าง :

สนิท อาจพันธ์. (2560). หม้อคอกวาย. ใน สารานุกรมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตเขต หัวเมืองฝ่ายเหนือ, (หน้า 274-275). กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

Sturgeon, T. (2010). Sciencefiction. In *The encyclopaedia America*, (Vol. 24, pp.390-392). Danbury, CT: Grolier Press.

(6) หนังสือพิมพ์

รูปแบบ :

ผู้แต่ง.// (วันที่ เดือน ปีที่พิมพ์).// ชื่อบทความ.// ชื่อหนังสือพิมพ์, / เลขหน้า.

ตัวอย่าง :

สุชาติ เผือกสกนธ์. (9 มิถุนายน 2560). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. *ผู้จัดการรายวัน*, น.13.

(7) วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง รายงานการวิจัย

รูปแบบ :

ผู้แต่ง.// (ปีที่พิมพ์).// ชื่อวิทยานิพนธ์.// ใน/ ระดับวิทยานิพนธ์/ ชื่อมหาวิทยาลัยที่พิมพ์

ตัวอย่าง :

ธานี วรภัทร์. (2552). กฎหมายบังคับโทษในประเทศไทย: การบังคับโทษจำคุก. ใน *ดัชนีนิพนธ์นิติศาสตร์ดุสิต บัณฑิต*. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

ธานี วรภัทร์. (2564). ห่วงบริโภคยาเสพติด. ใน รายงานการวิจัย. กองพัฒนานวัตกรรมการยุติธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม.



(8) สัมภาษณ์

รูปแบบ:

ชื่อผู้ที่ได้รับการสัมภาษณ์. //(วัน เดือน ปี ที่สัมภาษณ์) //ชื่อเรื่องที่สัมภาษณ์. //(ชื่อผู้สัมภาษณ์)

ตัวอย่าง :

คณิต ณ นคร. (31 ต.ค. 2560). กระบวนการยุติธรรมกับระบบทุนนิยม. (ธานี วรภัทร์, ผู้สัมภาษณ์)

(9) สื่อออนไลน์

รูปแบบ :

ผู้แต่ง. //(ปีที่เผยแพร่) // ชื่อเรื่อง. //เรียกใช้เมื่อ/ จาก แหล่งที่มาของข้อมูล (URL)

ตัวอย่าง :

ฤทัยชนก จริ่งจิตร. (2555). กลยุทธ์ข้าวไทยบนฐาน AEC เพื่อก้าวสู่การเป็น Trading Nation เรียกใช้เมื่อ 1 สิงหาคม 2563 จาก <http://www.tpsoc.moc.go.th/sites/default/files/862-img.pdf>
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2561). เลื่อนข้าราชการให้ดำรงตำแหน่งประเภททั่วไป ระดับชำนาญงาน คำสั่งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ที่ 593/2562 . เรียกใช้เมื่อ 15 มกราคม 2562 จาก <http://www.onab.go.th/category/news/คำสั่ง-ประกาศ/>

(10) ราชกิจจานุเบกษา

รูปแบบ:

ชื่อกฎหมาย. //(ปีที่พิมพ์) //ชื่อเรื่อง(ถ้ามี) //ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่/ตอนที่/หน้า/(วันเดือนปี). ตัวอย่าง:

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2560). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก หน้า 1 (6 เมษายน 2560).

ประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2562). เรื่อง กำหนดประเภทและขนาดของโครงการหรือกิจการซึ่งต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม และหลักเกณฑ์ วิธีการ ระเบียบปฏิบัติ และแนวทางการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 129 ตอนพิเศษ 97 ง หน้า 1 (20 มิถุนายน 2555).

ตัวอย่างเอกสารอ้างอิง

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงสาธารณสุข. (2558). คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย Developmental Surveillance and Promotion Manual (DSPM) Promotion Manual (DSPM). เชียงใหม่: สยามพิมพ์นานาชาติ.
ธานี วรภัทร์ และอิงครัต ตลเจิม. (2562). กระบวนการยุติธรรมกับระบบทุนนิยม. ใน รายงานการวิจัย. สำนักพระตำริในพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา.
พระสุตรักษ์ วิสุทโธ และเดชชาติ ตริทรัพย์. (2561). บทบาทของผู้สูงอายุในการพัฒนาชุมชนในตำบลทรายขาว อำเภอดงหลวง จังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม, 2(2), 8-13.



พระราชบัญญัติราชทัณฑ์. (2560). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 134 ตอนที่ 21 ก หน้า 1 (18 กุมภาพันธ์ 2560).
 วิชา มหาคุณ. (2549). การใช้เหตุผลทางกฎหมาย. กรุงเทพมหานคร: นิติบรรณาการ.
 สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง. (2563). ศิลปะการแห่โนราห์. เรียกใช้เมื่อ 9 กุมภาพันธ์ 2563 จาก
https://www.m-culture.go.th/phatthalung/ewt_news.php?nid= 508&filename=index.
 Dunst, C. J. & Triette, C. M. (1996). Empowerment, effective helping practices and family-Centered care. *Pediatr Nurs*, 22(2), 334-337.
 Elizabet, B. (1990). *Ecotourism: The Potentials and Pitfalls*. Vol.1 and 2. World Wildlife Fund. Washington, D.C.
 Sandel, Michael J. (2010). *Justice*. U.S.A.:Penguin Books.

5. หลักเกณฑ์การส่งต้นฉบับบทความเพื่อได้รับการตีพิมพ์

การส่งในระบบ (Online Submission) สามารถส่งเข้าระบบออนไลน์ได้เว็บไซต์ ของวารสารกฎหมาย และสังคมรังสิต ได้ที่ www.rsu.ac.th/law เมื่อส่งเข้าระบบสำเร็จให้แจ้งข้อมูลเพิ่มเติมทาง Email : RJLS@rsu.ac.th

6. ขั้นตอนการนำบทความลงตีพิมพ์ลงในวารสารกฎหมายและสังคมรังสิต

ต้นฉบับบทความที่เสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารให้อยู่ในรูปแบบของไฟล์เอกสาร *.docx ของ Microsoft Word Version 2010 หรือมากกว่า หากต้นฉบับประกอบ ด้วยภาพ ตาราง หรือสมการ ให้ส่งแยกจากไฟล์เอกสาร ในรูปแบบไฟล์ภาพ สกุล *.PDF*.JPG*.GIF หรือ *.bmp ความยาวของต้นฉบับต้องไม่เกิน 15 หน้า (ไม่รวมเอกสารอ้างอิง) กองบรรณาธิการจะพิจารณาบทความเบื้องต้น เกี่ยวกับความถูกต้องของรูปแบบทั่วไป ถ้าไม่ผ่านการพิจารณาจะส่งกลับไปแก้ไข ถ้าผ่านจะเข้าสู่การพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิเมื่อผลการประเมินผ่านหรือไม่ผ่านหรือมีการแก้ไข จะแจ้งผลให้ผู้เขียนทราบ โดยการพิจารณาบทความเพื่อลงตีพิมพ์ได้จะคำนึงถึงความหลากหลายและความเหมาะสม

7. สิทธิของบรรณาธิการ

ในกรณีที่กองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้รับเชิญให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินบทความมีความเห็นว่าควรแก้ไข กองบรรณาธิการจะส่งคืนเพื่อให้เจ้าของบทความแก้ไข โดยจะยึดถือข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินเป็นเกณฑ์หลัก และหรือขอสงวนสิทธิ์ที่จะพิจารณาไม่ตีพิมพ์ ในกรณีที่รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการหรือบทความวิจัยไม่ตรงกับแนวทางของวารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม หรือไม่ผ่านการพิจารณาของกองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญเมื่อบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ผู้เขียนจะได้รับวารสารสิ่งฉบับที่นำบทความลงตีพิมพ์ พร้อมกับหนังสือรับรองการตีพิมพ์บทความในวารสารกฎหมายและสังคมรังสิต



ตัวอย่างการเตรียมต้นฉบับบทความวิจัย

ชื่อบทความ (ไทย) (20 pt)

ชื่อบทความ (อังกฤษ) (18 pt)

ชื่อ-นามสกุลผู้เขียน (ไทย) (14 pt)

ชื่อ-นามสกุลผู้เขียน (อังกฤษ) (12 pt)

หน่วยงานต้นสังกัด (ไทย) (14 pt)

หน่วยงานต้นสังกัด (อังกฤษ) (12 pt)

E-mail: (12 pt)

บทคัดย่อ (18 pt) (300 คำ)

(16 pt).....วัตถุประสงค์ของการวิจัย ระบุประเภทของวิจัย ประชากรกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผลการวิจัย ที่พบ (เลือกนำเสนอเฉพาะผลการวิจัยที่มีความน่าสนใจมากที่สุด).....

.....

.....

.....

.....

.....

คำสำคัญ: 3-5 คำ

Abstract (18 pt)

.....(16 pt) ให้ตรงตามบทคัดย่อภาษาไทย.....

.....

.....

.....

.....

.....

Keywords: 3-5 words



บทนำ (18 pt) (ไม่ควรเกิน 4 ย่อหน้า)

...(16 pt) 1. กล่าวถึงความเป็นมาแล้วความสำคัญของปัญหา โดยกว้าง ๆ (อ้างนโยบาย กฎหมาย หรือแนวคิดทฤษฎีมารองรับ).....

2. กล่าวถึงสภาพปัญหาปัจจุบันที่เกิดขึ้น (อ้างงานวิจัยหรือทฤษฎีมารองรับ).....

3. กล่าวถึงสภาพปัญหาของประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการศึกษา.....

4. สรุปความเป็นมาทั้งหมดชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการวิจัยและประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....

วัตถุประสงค์ของการวิจัย (16 pt)

1. (16 pt).....

2. (16 pt).....

3. (16 pt).....

วิธีดำเนินการวิจัย (18 pt)

(16 pt) ...ระบุรูปแบบของการวิจัย, ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง, วิธีการได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่าง, การสร้างเครื่องมือและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ, การเก็บรวบรวมข้อมูล, การวิเคราะห์ข้อมูล.....

ผลการวิจัย (18 pt)

(16 pt) ผลการวิจัยต้องตอบวัตถุประสงค์ทุกข้อ.....



ภาพที่ 1 (ชื่อภาพ) (ถ้ามี)

[illegible]



ตารางที่ 1 (ชื่อตาราง) (ถ้ามี)

.....

.....

.....

.....

อภิปรายผล (18 pt)

(16 pt) อภิปรายผลการวิจัยที่พบตามวัตถุประสงค์ ผลการวิจัยสอดคล้องหรือไม่ สอดคล้องกับผลการวิจัยของใคร สามารถนำมาอภิปรายได้ทั้งหมด.....

[illegible]

**องค์ความรู้ใหม่ (18 pt) (ถ้ามี)**

(16 pt).....ระบอบองค์ความรู้อันเป็นผลสัมฤทธิ์ที่ได้จากการวิจัย...สังเคราะห์
ออกมาในรูปแบบโมเดล...พร้อมคำอธิบายรูปแบบ/โครงสร้างของโมเดลอย่างกระชับ...เข้าใจ
ง่าย.....

สรุป/ข้อเสนอแนะ (18 pt)

(16 pt).....สรุปผลการวิจัยทั้งหมด...สั้น ๆ...กะทัดรัดได้ใจความ...พร้อมข้อเสนอแนะที่
ได้จากการวิจัย...และการนำผลการวิจัยไปใช้...รวมถึงเสนอแนะแนวทางในการวิจัยครั้งต่อไป



กิตติกรรมประกาศ (18 pt) (ถ้ามี) (ให้ใส่เฉพาะกรณีที่ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย หรือกรณีซื้อบทความมีชื่อเรื่องไม่ตรงกับงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์)

...(16 pt) ตัวอย่าง เช่น ขอขอบคุณทุนสนับสนุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ปีงบประมาณ 2559 และข้อมูลจากโครงการวิจัยย่อย เรื่องสภาพปัญหาและความต้องการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุในบริบทภาคใต้ตอนล่าง

เอกสารอ้างอิง (18 pt)

(16 pt)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....



ตัวอย่างการเตรียมต้นฉบับบทความวิชาการ

ข้อ ๑๖. ข้อความ (ไทย) (20 pt)

ข้อบทรความ (อังกฤษ) (18 pt)

ชื่อ-นามสกุลผู้เขียน (ไทย) (14 pt)

ชื่อ-นามสกุลผู้เขียน (อังกฤษ) (12 pt)

หน่วยงานต้นสังกัด (ไทย) (14 pt)

หน่วยงานต้นสังกัด (อังกฤษ) (12 pt)

E-mail: (12 pt)

บทคัดย่อ (18 pt) (300 คำ)

(16 pt)

.....

.....

.....

.....

.....

คำสำคัญ: 3-5 คำ

Abstract (18 pt)

(16 pt)

.....

.....

.....

.....

Keywords: 3-5 words

.....(16 pt).....



สรุป (18 pt)

(16 pt).....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

เอกสารอ้างอิง (18 pt)

(16 pt).....

.....

.....

.....

.....

.....



RJLS

RANGSIT JOURNAL OF LAW AND SOCIETY
FACULTY OF LAW, RANGSIT UNIVERSITY

WWW.RSU.AC.TH/LAW



02-997-2222 ต่อ 1294